

T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ



**ŞEYH GÂLİB DÎVÂNÎ'NDA
SEVGİLİNİN GÜZELLİK UNSURLARI**

AYŞE IŞIL TAŞ

TEZ DANIŞMANI

YRD. DOÇ. DR. AYŞEGÜL MİNE YILDIRIM

EDİRNE 2013

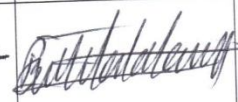
T.C.

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI YÜKSEK LİSANS TEZİ

AYŞE İŞİL TAŞ tarafından hazırlanan ŞEYH GÂLİB DÎVÂNÎ'NDA
SEVGİLİNİN GÜZELLİK UNSURLARI Konulu YÜKSEK LİSANS Tezinin Sınavı,
Trakya Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 12.-13. maddeleri uyarınca
11.02.2013 Pazartesi günü saat 11.30'da yapılmış olup, tezin
kabul edilmesine..... OYBİRLİĞİ/ OYÇOKLUĞU ile karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ	KANAAT	İMZA
Doç. Dr. Müberra GÜRGENDERELİ	Kabul edilmesine	
Yrd. Doç. Dr. Ayşegül Mine YILDIRIM (Danışman)	Kabul edilmesine	
Yrd. Doç. Dr. Bülent ATALAY	Kabul edilmesine	

Tez Veri Giriş Formu

T.C
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞİ VE YAYIMLAMA İZİN FORMU

Referans No	461003
İşlem Türü	İşlemde
Yazar Adı / Soyadı	AYŞE İŞİL TAŞ
Uyruğu / T.C.Kimlik No	T.C. 42964593822
Telefon / Cep Telefonu	
e-Posta	isil.tas@hotmail.com
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	ŞEYH GÂLİB DÎÂNÎ'NDA SEVGİLİNİN GÜZELLİK UNSURLARI
Tezin Tercümesi	THE FEATURES OF THE BELOVED IN ŞEYH GÂLİB
Konu Başlıkları	Türk Dili ve Edebiyatı
Üniversite	Trakya Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bölüm	Türk Edebiyatı Bölümü
Anabilim Dalı	Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Bilim Dalı / Bölüm	Türk Edebiyatı Bilim Dalı
Tez Türü	Yüksek Lisans
Yılı	2013
Sayfa	218
Tez Danışmanları	Yrd. Doç. Dr. AYŞEGÜL MİNE YILDIRIM
Dizin Terimleri	Sevgili=Lover Şeyh Galib=Sheikh Galib Güzellik=Beauty
Önerilen Dizin Terimleri	
Yayımlama İzni	☒ Tezimin yayımlanmasına izin veriyorum ☐ Ertelemesini istiyorum

a. Yukarıda başlığı yazılı olan tezin, ilgililenlerin incelemesine sunulmak üzere Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi tarafından arşivlenmesi, kağıt, mikroform veya elektronik formatta, internet dahil olmak üzere her türlü ortamda çoğaltılması, ödünç verilmesi, dağıtımı ve yayımı için, tezime ilgili fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere hiçbir ücret (royalty) ve erteleme talep etmeksizin izin verdiğimi beyan ederim.

20.02.2013

İmza: 

ÖN SÖZ

Şeyh Gâlib, Dîvân şiirinin son büyük şâiridir. Onda edebiyatımızın tüm büyük şâirlerini bulmak mümkündür. 18.yy. şiirini etkisine alan Hint üslûbunun özellikleri şiirlerinde görülmektedir. Nâzik, zarif bir şiir dili vardır. Yabancı kelimeler çok kullanılmış, uzun tamlamalar yapılmıştır. Bu ağır ve süslü dili yanında sade bir Türkçe ile söylediği şiirleri de vardır. Bazı gazellerinde ve özellikle şarkılarında sade Türkçe'ye taraftar olduğunu göstermiştir.

Sevgili, Dîvân şiirinin başkişisidir. Yâr, cânân, dost, dilber, şûh, gibi kelimeler çok zaman benzetme yoluyla sevgilinin anlatılmasında kullanılır. Sevgilinin özellikleri içinde acı ve ıztırâb verici oluşu başta gelir. Taş kalplidir. Âşığa durmadan zalimlik eder. Âşık bu durumdan şikâyetçi değildir.

Dîvân şiirinde sevgili daima yüceltilir. Âdetâ ondan bahsetmenin gayesi de budur. Sevgili olmayan yer cennet bile olsa değeri yoktur. Onun güzellik unsurlarının da sonu yoktur. Onda olan her şey güzeldir. Gerek gerçek; gerekse mecâzi anlamda sevgili hakkında söylenilecek söz bitmez. Her şâir, yazdıkları eserlerde sevgiliye aşkını dile getirmiş, onun güzelliğini anlatmak için nice güzel benzetmelere başvurmuştur. Çünkü herkesin sevdiği kendine en güzeldir. Bu gelenek içinde böyle başlayıp bu günlere gelindiğinde de böyle olmuş ve kanâatimizce de böyle olmaya devam edecektir.

Tüm bunlar dîvân edebiyatında sevgilinin ne kadar önemli bir yeri olduğunu göstermektedir. Bu düşünceden hareketle tezimizin amacı; Şeyh Gâlib'in, dîvânında sevgilinin güzellik unsurlarını nasıl ele aldığını tespit etmek olarak belirlenmiştir.

Çalışmamızın giriş kısmında şairin yaşadığı XVIII. yüzyılın sosyal, siyasi ve kültürel durumu anlatılmış, şairin hayatı, edebi kişiliği, âşk ve âşık ile ilgili düşünceleri hakkında bilgi verilmiştir. Çalışmamızın esasını teşkil eden bölümlerde, Şeyh Gâlib'in sevgilinin güzellik unsurlarını hangi açıdan değerlendirdiğini tespit etmek amacıyla ana kaynağımız olan Muhsin Kalkışım'ın "Şeyh Gâlib Divânı" adlı

eserindeki 336 gazel, 43 kıt'a, 62 ruba'i, 11 şarkı, 14 tercî-i bend, 1 tard u rekb, 7 müseddes, 18 tahmis, 2 muhammes taranmış, elde edilen malzemeler fişlenerek 2 ana başlık altında toplanmış, beyitler açıklanarak örnekler verilmiştir. Divândaki kaside ve beyitlerden örnek verilmemiştir.

Gerek yaşadığı dönemin edebiyat anlayışı gerekse Şeyh Gâlib'in kendine has üslûbunda döneme etkilerini, söyleyişindeki orijinallik ve daima yeniyi aramasının, sevgilinin güzellik unsurlarından bahsedişine ne kadar yansıdığını görmek, çıkış noktamızı belirleyen etkenlerdendir.

Çalışma hazırlanırken, tüm transkripsiyon harflerine yer verilmemiş, uzatmalar ve ñ (گ), ' (ع), ' (ء) harfleri kullanılmıştır. İmlâ konusunda Türk Dil Kurumu tarafından basılan Yazım Kılavuzu ve Ferit Devellioğlu'na ait Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat çalışmamıza temel kaynak olmuştur. Özel isimler ve beyitlerde kelimelerin orijinal şekline bağlı kalınmıştır. Çalışmada yapılan kısaltmalarda, gazel için G. ; kıt'a için K. ; ruba'i için R. ; tahmis için TH. ; müseddes için MS. ; tercî-i bend için TCB. ; şarkı için Ş. ; tard u rekb için TR. ; muhammesler için MH. kullanılmıştır. Örneklerin altına yazdığımız parantez içi ifadelerde ilk numara şiirin numarası, ikinci numara ise beyit numarasıdır.

Çalışmamız 2 bölümden oluşmaktadır. 1.bölümde sevgili hakkında bilgi verilmektedir. Sevgiliye ait güzellik unsurları örnek beyitlerle açıklanmıştır. 2. Bölümde ise sevgiliye ait diğer benzetme unsurlarına yer verilmiştir.

Bu çalışmamda bilgilerini ve yardımlarını benden esirgemeyen danışman Hocam Sayın Yrd. Doç. Dr. Ayşegül Mine Yıldırım'a ve manevi desteğiyle her zaman yanımda olan Hocam Sayın Doç. Dr. Müberra Gürgendereli'ye teşekkürü bir borç bilirim.

Ayşe Işıl TAŞ

2013, EDİRNE

ÖZET

Tezin Adı : Şeyh Gâlib Dîvânı'nda Sevgilinin Güzellik Unsurları

Hazırlayan : Ayşe Işıl TAŞ

Şeyh Gâlib, güzel ve zarif söyleyişleriyle 18.yy. Dîvân edebiyatının en önemli şairlerinden biridir. Tez konumuz Şeyh Gâlib Dîvânı'nda Sevgilinin Güzellik Unsurlarıdır. Çalışmamız Giriş, Sevgiliye Ait Güzellik Unsurları, Sevgili İle İlgili Diğer Benzetme Unsurları, Sonuç ve Kaynakça bölümlerinden oluşmaktadır. Giriş bölümünde şairin yaşadığı devrin siyasi, sosyal ve kültürel durumu anlatılmış, Şeyh Gâlib' in hayatı ve edebi kişiliğine değinilmiş, aşk ve âşık ile ilgili kısa bilgiler verilmiştir.1.bölümde sevgilinin güzellik unsurları, 2.bölümde sevgiliye ait diğer benzetme unsurlarına yer verilmiştir. Sonuç bölümünde elde edilen bilgiler doğrultusunda bir değerlendirme yapılmıştır. Kaynakça bölümünde ise tez için faydalanan kaynakların künyeleri verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sevgili, Güzellik, Şeyh Gâlib, Dîvân

ABSTRACT

Name of the thesis: The features of the Beloved in Şeyh Gâlib

Prepared by: Ayşe Işıl TAŞ

Şeyh Gâlib, with his beautiful and elegant style, is one of the most outstanding poets of the Divan Literature in the 18th Century. He used a rich, elaborate style and lots of literary device in his poetry. Our thesis subject is "The Features of the Beloved in Şeyh Gâlib Poetry." Our study consisted of five sections: "Introduction," "The Features of the Beloved," "Other aspects of Simile Concerning the Beloved," "Conclusion" and "Bibliography" In the "Introduction," poet's life, his literary personality, concepts of "love" and "lover" are summarized as well as the political, social and cultural situation of his period. In Section 1, the features of the beloved, and in Section 2, other aspects of simile concerning the beloved are discussed. In the "Conclusion," an evaluation is made in the light of the material discussed in the previous sections. And in the "Bibliography" section, a complete list of the resources used for this study is given.

Key Words: Şeyh Gâlib, Beloved, Beauty, Divan

İÇİNDEKİLER

Önsöz	I
Özet	III
Abstract	IV
İçindekiler	V
Giriş	VII
Şeyh Gâlib' in Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri, Aşk ve Âşık Anlayışı	VIII

Bölüm I

1. Sevgili.....	1
1. 1 Umumi Olarak Sevgili	1
2. Sevgili İle İlgili Benzetme Unsurları.....	8
a. Sâki	8
b. Pâdişah, Şâh, Şeh, Sultan	8
c. Mâh, Meh	12
d. Mihr	16
e. Peri	18
f. Şem' (Mum)	19
g. Sanem (Büt)	21
h. Gül, Gülistan	23
i. Kâfir	24
j. Gevher (İnci)	25
k. Canan	25
3. Sevgilide Güzellik Unsurları	
A. Saç (Gisû, Zülf, Muy)	26
B. Perçem (Kâkül, Turre)	47
C. Kaş (Ebrû)	60

D. Göz (Çeşm, Dide, Nigah)	67
E. Gamze (Yan Bakış)	93
F. Kirpik (Müjgân, Müje)	108
G. Yüz (Didar) ve Yanak (Îzar, Hadd, Arız, Ruh)	112
H. Hatt (Ayva Tüyleri)	128
İ. Boy (Kadd, Kâmet)	139
J. Dudak (Leb, La'l)	147
K. Ağız (Dehan, Fem)	159
L. Diş (Dendan, Dürr)	163
M. Ben (Hal)	164
N. Hande	167
O. Sine	171
R. Gerden	171
S. Dest (El)	173
T. Beden (Vücûd)	173

Bölüm II

1. Sevgili İle İlgili Diğer Unsurlar	174
A. Bûse	174
B. Kûy (Mahalle, Semt, Köy)	175
C. Eşik ve Ayağı Toprağı	177
D. Etek, Damen, Poşu	178
E. Kelâm (Söz)	180
F. Reh (Yol)	180

SONUÇ	181
-------------	-----

KAYNAKÇA	193
----------------	-----

GİRİŞ

Çalışmamızın temelini oluşturan Şeyh Gâlib'in Dîvânında sevgilinin güzellik unsurları konusuna geçmeden önce şairimizin yaşamış olduğu dönemin siyasi, sosyal ve kültürel yapısı; şairin hayatı, edebi şahsiyeti ve divan edebiyatında aşk ve âşık hakkında kısa bir bilgi vermek gerekmektedir.

18. yy. sosyal ve kültürel hayatta yeni bir değişimin başladığı III. Ahmet'in tahta çıkış tarihinden batılılaşma sürecinde önemli bir dönüm noktası olan II. Mahmut devrine kadar devam eden bir süreyi içine almaktadır. Asrın başından itibaren, sosyal ve kültürel hayatta kendisini göstermeye başlayan zihniyet çözülüşünün edebiyata yansımaları daha uzun bir sürece yayılmıştır. İlk dönemlerde büyük bir imparatorluk olmanın verdiği güvenle Batıdaki gelişmeleri görmezlikten gelen Osmanlı bürokrasisi 18. asırdan itibaren başta savunma alanında olmak üzere bilim, kültür ve hayat tarzında Batı'ya yönelmeye başlar. Osmanlı zihniyet dünyasında kendisini daha fazla hissettirmeye başlayan çözülme, siyasi hayatın yanında sosyal yapıda da önemli değişikliklere yol açmış, yıllardır biriken problemler, toprak kayıplarıyla gelen binlerce göçmenin iskânı, Celâli isyanları beraberinde işsizlik, ekonomik sıkıntı ve ahlaki çöküntüyü getirmiştir. Devlet ve zihniyet yapısındaki çözülüş, sanat hayatında öncelikle üretimin sayıca azalmasında kendisini göstermiş ve Batı etkisi kendisini diğer sanat dallarında da göstermiştir.

Son Klasik Dönem olarak adlandırılan 18.yy. dîvân şiiri önceki asırlarda oluşan zevk anlayışları doğrultusunda gelişme göstermekle birlikte, çok daha renkli, zengin, eklektik bir görünüm arz etmektedir. Anlamdan ziyade sese önem veren açık, doğal, zarif bir söyleyişe dayanan klasik üslup; bu üslup içinde kalmakla birlikte ses yerine anlamı (fikri) ön plana çıkaran tebliği (hikemi, didaktik) üslup; anlamın ön plana çıktığı, girift ve yeni mazmunlarla yüklü muğlak, tasannulu söyleyişe dayanan (sebk-i hindî) ve konuşma diline ait deyişlerle yüklü, külfetsiz açık bir söyleyişe yaslanan mahalli üslup Son Klasik Dönemin belirgin çizgileri olur. Bu asır, mevcut estetik anlayışı içinde “bahar” dönemini yaşayan klasik edebiyat için “hazan

rüzgârlarının” esmeye başladığı bir dönemdir. Dönemin edebiyat hayatı mahalli üslubun ön plana çıkmasının dışında önceki asrın bir devamı olarak gelişimini devam ettirmiştir. Dîvân şiirine derin bir nefes aldırın Şeyh Gâlib’den sonra ise, klasik edebiyat yeni bir hamle yapacak bir güçten mahrum kalmış ve çözülüşün kendini daha fazla hissettirdiği bir süreç başlamıştır. Gâlib’in şiiri Türk edebiyatının has bahçesinde kuğunun son şarkısıdır.¹

HAYATI:

Asıl adı Muhammed Esat olan Şeyh Gâlib, 1757 yılında İstanbul’da Yenikapı Mevlevihanesi civarındaki bir evde dünyaya gelmiştir. Onun doğumuna, “eser-i aşk” terkibiyle tarih düşürülmüştür. Tezkirelerin verdiği bilgiye göre, Gâlib’in babası Mustafa Reşit Efendi, Melamiliğe bağlı bir Mevlevî’dir. Dedesi ise söz konusu mevlevihânenin on ikinci şeyhi Kûçek Muhammet Dede olup, bazı kaynakların belirttiğine göre Kırım asıllıdır. Gâlib’e Muhammet Esat adı, şairin doğumundan yıllar önce bizzat büyük babası tarafından verilmiştir. Babasının da şiir yazdığı ve Gâlib’in şair olarak yetişmesinde önemli roller üstlendiği bilinmektedir.

Muhammed Esad, ilk ve esaslı tahsilini babası Mustafa Reşid Efendi’den almıştır. Şair ondan sadece maddi ilimleri değil; manevi ilimleri de tahsil etmiştir. Babasından Farsça-Türkçe bir manzum lügat olan Tuhfe-i Şâhidi’yi okuduğunu kaydeder. Kaynakların verdiği bilgilerden şairin düzenli bir medrese eğitiminden geçmediği, ailesinden ve dönemin bazı büyük hocalarından aldığı özel derslerle kendini geliştirdiği anlaşılmaktadır. Şair, bir dizesinde, “gülzâr-ı sü-handa gül-i hod-rûy” yani “sözün gül bahçesinde kendiliğinden yetişen bir gül” olduğunu söyleyerek aynı gerçeğe temas etmiştir. Şairlere verdiği mahlasnâmeleri ile tanınan Hoca Neş’et Efendi, Galib’e Es’ad mahlasını vermiştir.

¹ Osman Horata, 18.yy. Türk Edebiyatı, (unit 1-6), T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No:2459 Eskişehir Nisan 2012 s.4

Daha sonra da şiir zeminini tazelediğini vurgulayarak, ilk dönemde kaleme aldığı “olgunlaşmamış” şiirlerden kurtulmak için Gâlib mahlasını almıştır.²

Ailesi ve muhiti itibarıyla Mevlevî atmosferini teneffüs eden Gâlib, anne ve babasının pek tasvip etmemesine rağmen 1784’te Konya’ya gidip Mevlana Dergahı’nda 1001 gün sürecek olan çileye girdi ve Çelebi Seyyid Ebu-bekr Efendi’nin sohbetinde bulundu. Çilesini 1787’de Yenikapı Mevlevihanesi’nde tamamlayan Gâlib, “dede” oldu. Galata Mevlevihanesi şeyhliği, Gâlib’e verilmiştir. III. Selim ile padişah arasındaki yakınlık da Gâlib’in buraya atanmasıyla yeni bir safhaya girmiştir. 3. Selim’in Gâlib’e karşı muhabbeti günden güne ziyadeleşiyordu. Yeni Camideki mesnevihanlık da Gâlib’e verildi. Padişah burada icra edilen mukabelelere ekseriyetle gelirdi. Beşir Ayvazoğlu, “III. Selim’e kaside söyleyen şairler içinde, yalnız Gâlib’in “teceddüd”den söz ettiğini görürüz, yeni ve nev onun III. Selim için söylediği şiirlerde çok sık geçen kelimelerdir. Selimle birlikte yeni bir hayatın başladığını, dünyanın nizamını yeniden bulduğunu, devletin temelini yeniden kurulduğunu söyler. Hünkâr, Gâlib’e göre bir “rûh-ı nev”, ve “taze candur”. Kısacası Selim, onun “Merd âna dinür ki açâ nev râh” formülüne tastamam uyar.³

III. Selim yenilikçi bir padişahtır. Orduda ve siyasette hep yeni yollar arayıp bulmuştur. Şeyh Gâlib de şiirde yenilik arayan, her zaman daha önce hiç söylenmemiş söylemek isteyen bir şâirdir. Onları birbirine bağlayan bağın her zaman yenilikleri benimsemelerinden geçtiğini düşünürsek yanlış bir sonuca varmış olmayız.

Mustafa İsen, bu dostluğun Gâlib’in ölümüne kadar sürdüğünü ve bu ilişkide rol değiştirenin III. Selim olduğunu söylemektedir. Padişahın, mevlevihaneyi sığınılacak bir ada olarak gördüğünü, şiirlerini dinlerken başını Gâlib’in kucağına

² Osman Horata, Türk Edebiyatı Tarihi 2, “Klasik zevkte bedii söylem:Sebk-i Hindî şâirleri”, TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2007, İstanbul, S. 486

³ Beşir Ayvazoğlu, “Şeyh Galib’in Hayatı”, Şeyh Galib Kitabı, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, No:18, 1995 İstanbul, S. 26

koyduğunu söylemektedir. Bu rivayet, bir yakıştırma olsa bile Osmanlı'da başka hiçbir padişah ve şâir için hayal bile edilememiş bir manzaradır.⁴

Annesi Emine Hatun'un ve Esrar Dede'nin vefatı Gâlib'i müteessir etmişti. Bir yıl sonra hastalanarak yatağa düşen Şeyh Gâlib 1799 tarihinde 42 yaşındayken vefat etti.⁵

ESERLERİ:

Dîvân: İlk defa, şâir henüz 24 yaşında iken yakın arkadaşı Pertev tarafından 1781 yılında tertip edilmiştir. Ancak bu tertip, divanın son hali değildir. Çünkü Gâlib, bu tarihten sonra yazdığı şiirlerle divanın hacmini genişletmiştir. Şeyh Gâlib Dîvânı'nın tenkitli neşri, Hüsn ü Aşk'ın yayımlanmasından çok sonra, ancak 1993 yılında Naci Okçu tarafından iki cilt halinde yapılmıştır. Gâlib Dîvânı, ilk neşrinden bir yıl sonra ikinci kez Muhsin Kalkışım tarafından hazırlanmıştır. Dîvânın 1994 yılında yapılan bu yayını araştırmacının doktora tezinden hareketle yayımlanmıştır. Bu iki yayından başka Abdülkadir Gürer de Gâlib Dîvânı üzerine bir doktora tezi hazırlamıştır. Gürer'in 1993 yılında tamamladığı bu çalışma henüz yayımlanmamıştır. Şeyh Gâlib Dîvânı , 1252 yılında Mısır'da Bulak Matbaasında basılmıştır.⁶

Hüsn ü Aşk: Şeyh Gâlib bu eserini 1782-1783 yıllarına denk gelen 6 aylık bir süre içinde yazmıştır. Eserin orijinal oluşu onu zirveye taşımıştır. Eserin konusu tasavvufî aşktır. Eserin sebep-i telif bölümünde şâir, söz mücevherini aşk dışında bir yere harcamanın doğru olmadığını belirtmiştir. Kahramanlarından biri Aşk diğeri de

⁴ Mustafa İsen, "Osmanlılarda Devlet-Sanat İlişkisi ve Bu İlişkinin III. Selim ile Şeyh Galib'deki Görüntüsü" İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, No:18, 1995 İstanbul, S. 43

⁵ Cafer Mum, 18.yy. Türk Edebiyatı, (unit 4-5) T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No:2459, Eskişehir, Nisan 2012, s.77

⁶ Erdoğan Taştan, "Şeyh Galib Ve Yayımlanmamış Şiirleri "Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7/4, Fall 2012, p. 2825-2855, Ankara-Turkey,

Hüsn'dür.⁷ Gâlib'in manzum eserlerinden Hüsn ü Aşk, Dîvân'a göre araştırmacıların daha önce dikkatini çekmiş ve bu eserin metni şu ana kadar üç kez, günümüz Türkçesine de çevrilerek yayımlanmıştır. Hüsn ü Aşk'ın metin olarak ilk neşri 1968 yılında Abdülbaki Gölpınarlı tarafından yapılmıştır. Hüsn ü Aşk'ın Orhan Okay ve Hüseyin Ayan tarafından hazırlanan neşri ise Kaya Bilgegil'in "Hüsn ü Aşk'a Dair" adlı makalesiyle birlikte yayımlanmıştır. Eserin son neşri Muhammet Nur Doğan tarafından yapılmıştır.⁸ Hüsn ü Aşk'ın sonunda "Esrarını Mesnevîden aldım / Çaldımsa da mirî malı çaldım" diyerek her şeyini Mevlana'ya borçlu olduğunu açıkça ifade etmiştir.⁹

Şerh-i Cezire-i Mesnevi: Gâlib'in bu eseri, Mevlevî dedelerinden Yusuf Sineçak'ın Cezire-i Mesnevi adlı eserinin şerhidir. Eserde Farsça bilmeyenler için seçilen bazı kelimelerin Türkçe karşılıkları verilmiş ve beyitler açıklanmıştır. Cezîre yazıldığı tarihten itibaren Mevlevîler arasında tanınan ve benimsenen bir eser olmuştur. Mehmet İlmî Dede, Abdullah Bosnavî, Abdülmecid Sivasî, Cevrî İbrahim Çelebi ve Şeyh Gâlib tarafından şerh edilmiştir. Eserin konularına bakıldığında genel olarak müridlerin bilmesi ve uyması gereken kurallardır. Sır saklamak, tevekkül ve kanâat, şeyhe itâat etmek, Mevlâna'nın faziletleri gibi konular yer almaktadır.

Es- Sohbetü's-Safiyye: Bu eser, Mevlevî Şeyhlerinden Köseç Ahmet Dede'nin er-Risaletü'l- Bahriyye fî-Tarikatî'l-Mevleviyye adlı Arapça eserine yazılmış Arapça bir talikattır.¹⁰ Talikat, bir kitabın açıklaması olarak kenarına veya ayrı bir eser olarak yazılan düşünceler, notlardır.¹¹ Mevlevîlik ile ilgili bilgiler verilmiştir.

⁷ Cafer Mum, 18. Yy. Türk Edebiyatı," Hint Üslubunun Son Büyük Şairi Şeyh Gâlib",T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2459, S. 89

⁸ Erdoğan Taştan, a.g.e., S. 2825-2855

⁹ Osman Horata, a.g.e., S.486

¹⁰ Cafer Mum, a.g.e, s.79

¹¹ Hayati Develioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Aydın Kitabevi, Ankara, s.1029

EDEBÎ KİŞİLİĞİ:

Her şâir gibi Şeyh Gâlib de başta Mevlânâ olmak üzere kendinden önceki büyük şâirleri okuyarak kendini geliştirmiştir. Şiirlerine nazire veya tahmis yazdığı şahsiyetler arasında Hayâlî, Fuzûlî, Nef'î, Sâbit, Nedim, Nahifî ve Münif gibi şairler öne çıkmaktadır. Bütün bu isimler ve onların kişisel üsluplarındaki farklılıklar Şeyh Gâlib'in üslup özellikleri hakkında da bilgi vermektedir. Fuzulî'nin âşıkane, Baki'nin rindâne, Nâbi'nin hikemi, Nedim'in mahalli söyleyişlerini kendi içinde birleştirerek kendine has üslubunu oluşturmuştur.

Başlangıçta kendinden önceki büyük divan şairlerinin yolundan giden Şeyh Gâlib, daha sonra Hoca Neş'et'in yönlendirmesiyle Şevket-i Buhârî'yi okumaya başlayınca onun üslûbunda edebi şahsiyetini bulmuştur. Bu dönem şairin kendi ifadeleriyle söyleyecek olursak köhne zemin yerine taze zemini yerleştirdiği dönemdir. Şevket tarzı ya da nev-zemin denilen şey Sebk-i Hindî'ye denk gelmektedir.

Şeyh Gâlib şiir ve şair üzerine düşünen ve bu düşüncelerini çeşitli vesilelerle dile getiren bir şairdir. Mesnevisinde Nâbi'yi eleştirirken şiir dilinin nasıl olması gerektiğini de söylemiştir. Farsça zincirleme tamlamalar okuyucuyu yormaktadır. Ona göre şiir dili sade olmalıdır. Şiirlerine bakılacak olursa bu kurala pek de uymadığını görüyoruz. Buna rağmen her Sebk-i Hindî şâiri gibi o da yeni şiir dilini kullanmaktadır ve bu dil birçok bakımdan klasik üsluptan farklı ve ağırdır. Sebk-i Hindî şairleri sözden ziyade anlam ve hayal üzerinde durmuşlardır. Amaç bunlar üzerinde orijinalliği yakalamaktır.

Her Sebk-i Hindî şairi gibi Gâlib de yabancı kelimelere özellikle Farsça kelimelere ağırlık vermiştir. Yabancı kelimelerin zincirleme tamlamalar şeklinde kullanılması anlaşılmasını güçleştirmiştir. Birleşik isimlerin, birleşik sıfatların soyut kavramları somutlaştıran alışılmamış bağdaştırmaların içinde yer aldığı tamlamalarda anlam girift ve ulaşılması güç bir hal almıştır. Soyut ve somut kelimeler arasında yapılan tamlamalara izafet-i itibari (görece tamlama) denilmektedir. Sebk-i Hindî şâirlerinin çok sevdiği bu tamlamalar şaire sözü kısaltma olanağı da sağlamıştır.

Gâlib’in “çeşm-i hâb-âlûde-i baht-ı siyâh” tamlamasına, “kara bahtın uykulu gözü” biçiminde bir anlam verebiliriz. Tamlamada yer alan hâb-âlûde sözcüğü birleşik bir sıfattır. Bu birleşik sıfat, çeşm sözcüğü ile bir araya getirilerek sıfat tamlaması yapılmıştır. Baht-ı siyâh da başka bir sıfat tamlamasıdır. Her iki sıfat tamlaması bir araya gelerek zincirleme isim tamlaması oluşturmuştur. Kara baht soyut, uykulu göz ise somut kavramlardır. Şair soyut bir kavram olan kara bahta ait bir özelliği anlatmak için kendisine uykulu göz atfetmek suretiyle onu somutlaştırmıştır. Guş-ı arzular (arzuların kulağı), seyl-ab-ı keder (keder seli) gibi tamlamalar da soyut kavramlara somut özellikler verilerek yapılmıştır.¹²

Yeni anlam ve söyleyiş arayan Sebk-i Hindî şâirleri bu arayış içerisinde yerli kaynaklara ve mahalli söyleyişlere başvurmuşlardır.¹³ Bu anlamda yapılan çalışmalardan Zülfî Güler’in makalesinden birkaç örnek vererek Şeyh Gâlib’in bu akımın izlerini eserlerine yansıtmasını göstermeyi, çalışmamız adına uygun görmekteyim.

Galip’in şiirinde, Türkçe deyimlerin çokluğu da dikkat çeker.

Bayrak açmak;

Dökdü omuzdan poşı saçağını

Açdı gönüller deli bayrağını

G(312/1)

¹² Yrd. Doç. Dr. Cafer Mum, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No:2459 Açıköğretim Fakültesi Yayınları No:1431 Eskişehir Nisan 2012 s.79

¹³ Zülfî Güler, “Şeyh Galib Divanında Deyimler”, e-journal of New World Sciences Academy 2011, Volume 6, Number:3s.433-455

Candan soğumak;

Seninle ey sitem-hu germ-i ülfet olmayız artık

Soğuk sözler beni cândan soğutdu hatırıñ hoş tut

G(27/2)

Göz kulak olmak;

Münakkaş revzeni kim çâk çâk ü dâ dâğ olmuş

Ser-â-ser müjde-i teşrîfi bekler göz kulag olmuş

Dahı sâyende âbâdan olup şimdi çerâğ olmuş

Efendim yümi teşrîfinle mesrûr et Çerâğânı

Ş.(11/4)

Lafz anlam ilişkisi üzerinde düşünen Gâlib, asıl olanın lafz değil, o lafzın taşıdığı anlam olduğunu söylemiştir. Anlamı şaraba, lafzı da kadehe benzeten şair, şarap içmede kadehin araç olması gibi lafzı da araç olarak görmüştür. Anlam, güzel, renkli ve ilk defa söyleniyor olmalı. Lafzda olması gereken en önemli özellik de aşinalıktır. Gâlib'e göre; İrem bahçesinde yabancı otlara yer olmadığı gibi, şiirde de bilinmeyen, ilk defa bulunan lafızlara yer yoktur.¹⁴

Âşînâ lafz iledir cünbüş-i ma'na-yı latif

Gülsitân-ı İreme sebze-i bî-gâne 'abes

G(29/6)

¹⁴ Cafer Mum, a.g.e., S. 82

Gâlib'e göre şairler lafzı, anlamın hizmetine vermelidirler. Anlam muma, lafzda mumun etrafında dönen pervaneye benzetilir. İkisi de birbirinden ayrı düşünülemez.

Şeyh Gâlib de diğer Sebk-i Hindî şairleri gibi mazmuna önem vermiş, kendisinin mana semtine giden bir yolcu olduğunu ve şiir yolunda mazmunu rehber edindiğini söylemiştir.¹⁵

Gâlib hulâsa rast-rev-i semt-i ma'niyim

Rah-ı sühânda rehber-i mazmûna uymuşum

Onun mazmunlarını anlayabilmesi için okuyucunun da donanım sahibi olması gereklidir. Bu gerekliliği şair de farkındadır. Kendisinin az bulunur bir şair olduğunu söyler ve anlamayanları ayıplamaz.

Ol şa'ir-i kem-yâb benim kim Gâlib

Mazmunlarımı anlamamak 'ayb olmaz

Öyle bir manâ ankasıyım ki düşüncemin sultanı bana yaradılışımın ankasını avlamaya hümâ kuşunu doğan olarak verir. Şair düşüncesini sultana, yaradılışını ankaya benzetmiştir. Şiirinin orijinalliğinden bahseder.

Öyle bir 'ankâ'-yı ma'nâyım ki sayda tab'ımı

Şah-ı endîşem hümâyı şâhbâz eyler baña

G(5/2)

¹⁵ Cafer Mum, a.g.e., S. 83

Gâlib nazmının kemendini mana ceylanına boyun eğdirdiği halde, o fettan güzele gazelini beğendiremediğini söylemektedir. Gazellerinin anlamı o kadar kuvvetli ama yine de beğendiremez.

Kemend-i nazmım ederken gazal-i ma'nîyi ram

Yine o şûhuma Gâlib gazel beğendiremem

G(213/5)

Her sözünü eşsiz derecede güzel olduğunu söyleyen şair, yanlışlığın kendi sözünden değil, onun şehla gözünden kaynakladığını söylemektedir.

Hata o nergis-i şehlâdadır sözümde değil

Eğerçi her sühânım bî-bedel beğendiremem

G(213/3)

Şi'irime yazsa cevab Es'ad- ı üstâd yazar

Mısrâ'ı, kendi şiirine nazireyi önleyen bir tavır gösterir. ¹⁶

Bu bakış açısının, kendini mükemmel olarak gördüğünü ve şâirliğiyle duyduğu gururunu yansıttığını düşünüyorum.

Sebk-i Hindî'nin bir başka özelliği de bercesteli beyitlere rastlanmasıdır. Bu akıma uyan şairler bu beyitleri çokça kullanmışlardır. Şeyh Galip'ten örnek verecek olursak; aşağıdaki beyit güzel bir örnek teşkil eder.¹⁷

¹⁶ M. Orhan Okay, Şeyh Gâlib Kitabı, "Gâlib Dede'nin Dramı", İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, No: 18, İstanbul, 1995, s.82

¹⁷ Cafer Mum, a.g.e., S.84

Tebessümü eder ıslah sûziş-i ciğerim

Nemek ziyâde olunca olur kebâb leziz

Bilinen biçimleriyle her dönemin şiirlerinde görülebilen tezat sanatı, bu akımın şairleri tarafından çok kullanıldığı için dönemsel bir üslup özelliği olmuştur. Önemli olan zıt anlamlı kelimelerin aynı kavram üzerinde birleşmesidir. Çeşme-i mihr, çeşme-i hurşîd tamlamaları örnek verilebilir. Ayva tüylerinin altındaki siyah ben sevgilinin yüzüne ışık verir. Bu tezatlıklarla başarılı imajlar verilmiştir.

Çoklu duyulama özellikleri de vardır. Bazen göz konuşturulur. Çeşm-i sühan-gû, güft-gûy-ı nigh, güft-gûy-ı çeşm, gamze-i gûyâ, lisân-ı gamze, zebân-ı gamze-i cellâd-ı yâr gibi tamlamalar hep gözlerin ve bakışların konuşma, bir şeyler anlatma özelliğini gösteren ifadelerdir. Gözlerin ve bakışların konuşma özelliğinin yanı sıra susma özelliği de vardır: Hamûşân-ı nazar, çeşm-i hamûş tamlamalarında bakışın ve gözün susma özelliği dile getirilmektedir. Gâlib, kulak aracılığıyla duyulanan ses ve söz kavramlarına, başka duyu organlarını ilgilendiren özellikler vererek de çoklu duyulamalar yapmıştır. Soğuk sözler, nigâh-ı germ, bir germ nigâh etmek, kelâm-ı telh, sühan-ı telh, şîrîn sühan, gibi ifadelerde sözün sıcak veya soğuk, acı veya tatlı olmasından söz edilmiştir.¹⁸

Gâlib'in şiirdeki başarısı ve gücü birçok şairi derinden etkilemiştir. Kendisi daha hayattayken bile Esrar Dede ve Neyyir Dede gibi şahsiyetler onun etkisinde kalarak şiir söylemişlerdir. Etkisi ölümünden sonra da devam etmiş; Keçecizade İzzet Molla Hüsn ü Aşk'tan ilham alarak Gülşen-i Aşk adında bir mesnevi yazmıştır.

Modern Türk şiirinde Ahmet Haşim, Behçet Necâtigil, Sezai Karakoç, Hilmi Yavuz gibi ustalar şiirlerinden yararlanmışlardır. Hüsn ü Aşk kadar modern Türk romanına kaynaklık etmiş başka bir mesnevi yoktur. Ahmet Hamdi Tanpınar Huzur'da; Orhan Pamuk Kara Kitap adlı romanında Şeyh Galip ve Hüsn ü Aşk'a göndermelerde bulunmuştur. Fazıl Hüsnü Dağlarca, Şeyh Galip'e Çiçekler başlığı

¹⁸ Cafer Mum, a.g.e., S.86

altında Hüsn ü Aşk vezninde şiirler söylemiştir. Gelenekten yararlanma sorununun gündeme geldiği her ortamda Şeyh Gâlib başköşeye oturtulmuştur.¹⁹

ŞEYH GÂLİB’DE AŞK VE ÂŞIK

Şeyh Gâlib’in edebi şahsiyetinden bahsederken aşk ve âşıktan da bahsetmek gerektiğini düşünerek örnek beyitlerle çalışmamıza katkıda bulunmak istedim.

“Anadolu coğrafyasında tek türlü aşkın öz hamuruyla yoğrulmuş binlerce beyit ile sayısız görüntülerini terennüm etmiş ayrıcalıklı bir şairdir. Tıpkı içinde yaşadığı çağın sosyal, siyasal ve ekonomik ibreleri gibi bir inişler ve çıkışlar; düşüşler ve yükselişler armonisidir onun hayatı. En ziyâde ateşten söz eder; ama etrafına nur saçar. Sözleri kavurucu bir çileden yoğrulmuştur; ama insanın ruhunu kanatlandırır. Bir sözüyle bazen yerden yere çalar benliğimizi, bir kelamıyla uçurur göklere bazen. Şiirindeki mistik edâ ona, sesini daima alçaltmasını; artistik üslûbu ise her harfinde sözünü ayrı yükseltmesini telkin eder gibidir. O sözüyle gururu ve övücü fazlasıyla hak etmiş; ama meşrebiyle sükûtu ve susmayı görev saymış olan adamdır”. der İskender Pala ve aşağıdaki beyti örnek verir.

Efendimsiñ cihânda i‘tibarım varsa sendendir

Meyân-ı ‘âşıkânda iştiâhım varsa sendendir

G(65/1)

İlk dizede Mevla(na)ya ilticasını arz için sesini alçaltırken, ikinci dizede âşıklar arasındaki şöhretiyle Mecnûnlara, Ferhatlara meydan okuyup sözünü yükselttiği gibi. Çünkü konu maşuk olunca ses, kısılmak; aşk bahsi açılınca söz

¹⁹ Cafer Mum, a.g.e., S.86

yükseltmek gerekir. Onun aşkı hiç sönmeyecek olan alevdendir. Bir kez tutuştu mu sevgiliden gayrı her şeyi ve herkesi yakar.²⁰

Âşıklık kulluktur. Âşık kul, sevgili de efendidir. Bu dünyada bir saygınlığı varsa sevgili sayesinde.

Varlıktan üryan ve maddeden harap olunca insan, ona insan denmek neye lazımdır?

‘Aşk bir şem‘-i ilâhidir benim pervânesi

Deyince bir gönül, pervane gibi sesi kısmak gerekir. Çünkü zaten ezel gününde ruhlar yaratılıp da herkesin dünyalık nasibi paylaştırılırken ona, rızık olarak aşk acısı çeken paramparça olmuş bir gönül düşer.

O zaman ki bezm-i cânda bölüşüldü kâle-i kâm

Bize hisse-i mahabbet dil-i pâre düştü.

Ahmet Arı da yazdığı makalesinde Şeyh Gâlib’in her zaman hatırdaki kalan aşağıda örnek olarak gösterdiğimiz beyitlerini açıklayarak bu konuda fikir sahibi olmamızı sağlamıştır. Aşkın delilik, divanelik olmasının yanında bir maraz yahut bir iptila oluşu da söz konusudur. Aşk hem dert hem mihnet hem de beladır.²¹

²⁰ Prof. Dr. İskender Pala, Şahane Gazeller 5, Kapı Yayınları, 2005, s.162

²¹ Doç. Dr. Ahmet Arı, Galip Dede’nin Aşk Ateşi, Profil Yayıncılık, 2008, s.88

Derd ü mihnetdir belâdır adı ‘aşk

Bir marazdır ibtilâdır adı ‘aşk

Vücûd ve ademin, hiçlik, yokluk ve bekanın, her şeyin temelini aşk olduğunu söyler.

Andadır râz-ı ‘adem sırr-ı vücûd

Hiçdir yokdur bekâdır adı ‘aşk

Âşık, aşk şehidi olmuştur. Göğsü yaralarla lale bahçesine dönmüştür.

Şehid-i ‘aşkın oldum lâle-zâr-ı dâğdır sînem

Çerâğ-ı türbetim şem‘-i mezârım varsa sendendir

G(65/6)

Şair, aşkına yer ve göğü şahit kılarak dokuz felek döndükçe ikrar gösterip bu yoldan dönmeyeceğini söyler. Âşık, sevgilinin tüm eziyetlerine rağmen şikâyet etmez.²²

Fariğ olmam eylesen yüz bin cefa sevdim seni

Böyle yazmış alnıma kilik-i kazâ’ sevdim seni

Ben bu sözden dönmezem devr eyledikçe nüh-felek

Şâhid olsun ‘aşkıma ‘arz u semâ sevdim seni

²² Doç. Dr. Ahmet Arı, a.g.e., s.83

Âşıklar, hep yalnızdır. Ayrılık gecesinde bir dert ortağı bile yoktur. O yüzden, şiir yazarak kalemler dertleşir.

Şeb-i firâkda yok gam-güsârımız Gâlib

Sevâd-ı şî'r ile hâmeyle hasbihâl olunur

G(44/7)

Aşk âlemlerin nûr ve ferî olduğu gibi Gâlib'in sıhhat divanının matlaı, yani sağlık ve varlığının başlangıcıdır.²³

‘Aşk u sohbet matla‘-ı dîvân-ı sıhhatdir baña

Makta‘-ı nazm-ı hayâtım kat‘-ı ülfedir baña

Âşık, sevgilinin ayrılığının yasıyla kendini kurban eder. Muharrem ayında kesilen kurban pek garip gelir.

Mâtem-i firkât-i dildârda oldum kurbân

Bü'l-‘aceb geldi Muharremde bu bayram baña

G(4/2)

Şeyh Gâlib'in aşk konusuyla en çok dikkat çeken unsurlardan biri de ateştir. Âşıkların vücutları ta ezelden beri yanmaktan meydana gelmiştir. Herhalde onların payına dört unsurdan yalnızca ateş düştü diye düşünür.

²³ Doç. Dr. Ahmet Arı, a.g.e., s.78

Mürekkebdır vüçûdu tâ ezel yek-pâre sûzişden

‘Anâsırdan meğer ‘uşşâka olmuşdur dûçar âteş

G(139/6)

Kanâatimce şu deyişi, Şeyh Gâlib’in aşk hakkındaki görüşlerini özetlemektedir.

Hiç aşkdan özge şey reva mı

Sarf etmeğe gevher-i kelâmı

1.BÖLÜM

1.SEVGİLİ

1.Umumi Olarak Sevgili:

Dîvân şiirinin başkişisidir. Cân, cânân, yâr, dost, mahbûb, ma‘şûk, âfitâb, mâh, dilber v.s. kelimeler çok zaman istiâre yoluyla sevgilinin ifadesinde kullanılır. Sevgilinin özellikleri içinde acı ve ıztrâb verici oluşu başta gelir. Cevr okları atar, cana kast eder. Kimse ona hesap soramaz. Hatta bunlar günah bile olsa melekler ona günah yazmaz.

Âşığın ağlaması ona zevk verir. Sebepsiz yere cefa eder. Âşık bu halden memnundur. Şikâyet etmez.

Dîvân şiirinde sevgili daima yüceltilir. Sevgili olmayan yer cennet bile olsa değeri yoktur. Onun varlığı bütün acıları unutturur.

Sevgili işve ve cilve sahibidir. Âşıklar da sevgilinin güzellik çağı geçti diye o işveli sevgiliden vazgeçmezler. Bir bakışı bile geçmiş zamanın hatıralarını tazelemeye yeter.

Geçmekle devr-i hüsnü geçilmez o şûhdan

Geçmiş zamânı bir nazar-ı tâm tazeler

G(75/3)

Sevgiliden bahsederken Hazret denilerek saygı bildirilir.

O hazretin aşığa çok büyük iyiliği vardır. Ona ulu makamın iksir olan tozunun toprağının süpürücülüğünü bağışladı.

Bahş etdi hâk-rûbî-i iksîr-i dergehiñ

Ol hazretiñ inâyeti mevîurdur baña

G(1/13)

Sevgili cilveli ve nazlıdır. Sevgilinin nazı ve cilvesi, aşığın uykusunda hayaline gelse; başını koyduğu kerpiçten yastık, Erjengin resimli sahifesine benzer.

Döner sahîfe-i Erjenge bâliş-i hıştım

Gehî ki cilve nâzı hayâl-i hâba gelir

G(50/2)

Sevgili şuh bir güzeli andırır. Şuh herkese yüz veren, her âşıkla ilgilenen güzeldir. Herkese ilgi gösteren güzel iyi huylu sayılmaz. Kıskançlık, fitne, karışıklık çıkarır.

O şuh güzel aşığa nazlanmaz; onun cellât gözü can korkusuyla aşığa yalvarır.

Şûh-ı bed-hûy-ı kazâ' zann etme nâz eyler baña

Bîm-i cândan çeşm-i cellâdı niyâz eyler baña

G(5/1)

Sevgilinin güzelliğinin baharı karşısında cehennem bile gülistan olmaya hazırdır.

Dûzah bahâr-ı hüsnüñe bir gülsitân seniñ

Kulzüm şerâr-ı ‘aşkına bir katre kan seniñ

G(190/1)

Âşık, sevgilisini bahtının yıldızı olarak görür. Sevgili sayesinde kavuşma sabahına erdi, âşık bu yüzden çok mutlu oldu.

Mahv-ı nûr-ı Şems olup erdim sabâh-ı vuslata

Âferîn ey kevkeb-i tâli‘be-kâm etdin beni

G(308/6)

Sevgili âşığın gönlünü alan bir güzeldir. Âşığın gönlü yine o güzele tutuldu.

Demiş idi Gâlib-i zâr sakın olma bend-dildâr

Yine oldu dil giriftâr sen o dilrübâ imişsiñ

G(242/7)

Âşık için sevgili her ne kadar güzel ve erişilmez olsa da bazen âşık, ona eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşır.²⁴

Tasvîr-i cân mı rûh-ı revân mı bilinmiyor

Bu gûne nâz u şîve-i refâtı n'eyleyim

G(224/3)

Sevgilinin güzelliğinin ışığında, Hüdâ'nın sırrı mevcuttur.

Pertev-i hüsnünde nümâyân tamâm

Sırr-ı Hudâ mâ-hasal-ı kâ'inat

TCB.(1/2)

Sevgili, âşığın gözünün nurudur. Âşığın vücudu zayıflıktan görünmez hale gelince, sevgili hışmının bakışının yaralarının nasıl hep iyileştiğini görür.

Hep geçer zahm-ı nigâh-ı hışmıñ ey nûr-ı basar

Za'f ile cismim hele gözden nihân olsun da gör

G(71/3)

²⁴ İsrail Babacan, “Şeyh Gâlib’in Gazellerinde Vasuht Tarzı Aşkın İzleri”, Türklük Bilimi Araştırmaları, (Güz-2010), 28, s.57-68

Âşık, sevgilinin mutluluk kapısına erişmek ister; ama erişse bile onu göremez. Cennete bile gitse sevgilinin yüzünü göremez.

Vardık der-i sa‘adetine yârı görmedik

Girdik Behište hayf ki dîdârı görmedik

G(186/1)

Sevgili hem ateş hem de gül suyudur.

Hûygerde-ruh-ı ‘itâbsın sen

Hem şu‘le vü hem gül-âbsın sen

G(243/2)

Neşe de şarabın güzelliği de sevgiliye benzetilir.

Vir la‘line âb u tâb-ı güftâr

Hem neş’e vü hem şarâbsın sen

G(243/3)

Sevgili sitemkârdır. Âşığın nazlarıyla ve azarlamalarıyla canından bezdirir.

Feryâd elinden ey sitemger

Bilmem niye pür-‘itâbsın sen

G(243/4)

Sevgilinin güzelliğini ve edasını gören Şirin bile utanır. O kadar edepli ve güzeldir.

Utanır görse eğer hüsn ü edâsın Şîrîn

Öyle ser-tâ-be-kadem pür-edeb erkânlı güzel

G(202/4)

Âşık sevgilisini efendisi olarak görür. Kalbinin yarasının dermanı olan efendisidir.

Benim şifâ-yı ten-i zâr u müstemendim gel

Devâ-yı derd-i derûnum olan efendim gel

G(204/1)

Gönül kapan sevgilinin aşkı, âşığı o kadar kendinden alır ki ağyar bile üzülür. Âşık aynaya bile baksa sevgilinin suretini görür.

Bir rütbede aldı beni ‘aşk-ı dildâr

Mahv oldu hayâl ü nazârımdan âğyâr

Bir yerde bu efkâr ile kendim bulamam

Âyîneye baksam görürüm sûret-i yâr

R(43)

Âşık sevgiliden kan döken gamzesi yüzünden onu ağlatmamasını ister. Hasta bakan gözleri için kendisinin ölmesine razıdır. İnci saçan dudağı için gözyaşını bu kadar akıtmamasını ister. Döktüğü kanları al yanaklı yanağı için saklamasını

söyler. Kıvrıcık saçların için her türlü belayı kendisinin çekmesini ister. Bu güzellikleri âşığı nasıl canından bezdirirse bir gün onu da böyle usandıran bir yarı olur.

Beni ağlatma meded gamze-i hûn-hârîñ için

Saña kendim öleyim dîde-i bîmârîñ için

Bu kadar dökme sirişkim leb-i dür-bârîñ için

Sakla ol kanları gül-gûne-i ruhsârîñ için

Ben belâlar çekeyim turre-i tarrârîñ için

Sen de bir gün ola âh eyleyesin yârîñ için

TCB. (11/7)

Sevgili, âşık için adeta bir nazlı çocuk gibidir. Gönül alan bir güzeldir.

O tıfl-ı nâz benim dilsitânım olsa gerek

Edâ-yı lükneti derd-i zebânım olsa gerek

G(185/1)

2.SEVGİLİ İLE İLGİLİ BENZETME UNSURLARI

a. Sâkî:

Kadeh sunan, içki veren. Dîvân şiirinde bezm âleminin en önemli unsurlarından biri sakidir. Meclise neşe ve canlılık veren odur. Şairin gözünde sevgili, bir sâkî sayılır; yahut bizzat sâkî sevgili mesabesindedir. Sâkî mutlaka güzelliğiyle dikkat çeker. Hatta âşık içkiden değil; sevgilinin güzelliğinden sarhoş olur.²⁵

Art arda içkiler sunmasıyla bilinen sâkînin meclise yeni gelişi, her zamanki gibi, mürşidin ruha esenlik veren sözü sayesinde.

Nümâyân olması meclisde sâkî-i revân-bahşın

Yine pîr-i mugânın nutk-ı rûh-efzâlarındandır

G(83/5)

b. Pâdişah, Şah, Şeh, Sultan:

Gazellerde pâdişahı bahsedildiği zaman çoğunlukla sevgili katedilmektedir. Bu durumda sevgili denen padişahın kulları, ordusu, ülkesi, tacı, tahtı vs. vardır. Pâdişahın özelliği adalettir. Âşık, sevgiliden bunu ister.

Şâir sultan olan sevgilisinden, dervişlere alçak gönüllü davranmasını ister. Tekkeye gelip, şereflendirmesini ister. Buradaki hay huylar onun içindir.

Tenezzül eyle dervîşâna teşrîf et ne var şâhâ

Olan bu hânkâhda hây hûlar hep seniñçündür

G(97/3)

²⁵ İskender Pala, Ansiklopedik Divan Şiirleri Sözlüğü, Kapı Yayınları, İstanbul, 2004, s.387

Âşık sevgilisine sultanım diyerek bir kere de olsa perçemini göstermesini, lutfunu âşıktan esirgememesini istiyor.

Perçemiñ göster perîşân eyle hâl-i zârımı

Gelmesin lutf eyle sultânım hâlel mu‘tâdîma

G(287/6)

Âşığın gönlünde delilik ülkesinin biriciği, aklın amiri olan, adına aşk sultanı denilen bir şah vardır.

Cünûn iklîminin yek-tâsı ‘aklın kâr-fermâsı

Aña sultân-ı ‘aşk ıtlâk olur bir şâh var dilde

G(293/2)

Sevgili, âşığa yaptığı zulümlerle şöhretlidir. Pâdişah olan sevgili böyle olmaya devam ettikçe aşk yarası selamet gemisidir.

Hızr-ı keştî-i selâmetdir tenimde dâğ-ı ‘aşk

Pâdişâhım zulm ile şöhret-şi‘âr oldukça sen

G(241/5)

Âşığın gönlünde nice hazine varken, aşkın sultanı gasb ve harab eyledi.

Sultân-ı ‘aşk gasb u harâb eyledi dirîğ

Peygûle-i derûnda nice genc var iken

G(247/2)

Âşık için sevgili, cihan güzellerinin şahıdır. O sevgiliye dîvânedir. Aşk ile efsanedir.

Ey şeh-i hûbân-ı cihân toğrısı

Ben saña dîvâneyim ah ah ah

Böyledir el-hâsıl inan toğrısı

‘Aşk ile efsâneyim âh âh âh

Ş(8/1)

Âşık, her gördüğü güzele sinisini açamaz, parçalayamaz, çünkü onun içinde sultanına ait bir emanet vardır.

Çâk eyleyemem sînemi her dilbere zîrâ

Sultânıma ‘âid bir emânet var içinde

G(296/6)

Âşık o şah sevgilinin vefasına ümitli iken, sevgili ağyara uyup müptelasına sitem eder.

Ümmîdvâr iken ben o şâhın vefâsına

Me‘lûf iken ‘inâyet ü lutf u atâ’sına

Ağyâra uydu etdi sitem mübtelâsına

Dersem aceb mi gâh-be-gâh âh âh âh

Ş(5/3)

Her fitneci dilber gönlünü, senin emrine bağlamıştı. Güzellik şehrinin padişahısın ferman senindir. Âlem sen nasıl istersen öyle döner.

Emriñe dil-bestedir her dilber-i fettân seniñ

Şehr-i hüsnün şehriyârısıñ bugün fermân seniñ

Devr eder vefk-ı murâdınca bütün devrân seniñ

Şehr-i hüsnün şehriyârısıñ bugün fermân seniñ

Ş(7/1)

Gönül dedikleri doğan kuşu yükselere uçtu, devlet kuşunu bile avlamaya nazlanır. Sevgilinin saçlarında bile yuva kurmaz. Affet, gökyüzünü at edinmiş padişah, senin elinde yetişmiştir.

Şehbâz-ı dil oldu evc-pervâz

Kim sayd-ı hü mâya eyleyip nâz

Zülfünde de olma âşiyân-sâz

Afveyle ki ey şeh-i felek-tâz

Perverde-i dest-i himmetiñdir

TRD(3)

Âşık için sultân olan sevgilisi öldürülmesini talep etse, âşığa göre bu sevgilinin ihyâsı olur.

Katl buyurursanız ihyânız olur sultânım

Aşıka cân fedâ etmesi minnet değıle

G(298/5)

Sevgilinin lütfuna ermek için aşığın kabiliyeti yoksa âşık sevgiliden kendisini kabiliyet sahibi yapmasını ister. Kerem sahibi olan pâdişâha bunda bir güçlük yoktur.

Müsta‘id kıl yoğısa lutfuña isti‘dâdım

Saña güçlük mü var ey şâh-ı kerem-mu‘tâdım

TCB. (14/2)

c. Mâh, Meh:

Ay bir ıfık kaynağıdır, ıfığı da nurdur. O, nuruyla geceye güzelliık verir. Bu nurlu ay yüzüyle sevgiliden başkası değildir. Ona kimsenin eli değmemiş ve kimse yaklaşmamıştır. Sevgilinin kendisi ay olduğı gibi yüzü, yanağı ve alnı da ay gibidir. Bütün bu benzetmelerde sevgilinin yüzü aydan daha güzeldir.

Ay gibi güzel olan sevgili âşığı vaatleriyle hep oyalar. Âşık köşe bucak onu kollamaktadır, peşinden gitmektedir.

Felekde tıfl-ı mihri bâd-peymâ-yı heves sanma

O mâhın kûçe-gerd-i va‘de-i ferdâlarındandır

G(83/3)

Ay gibi güzel olan sevgili, güzelliğine güvenerek aşığa nazlar yapar. Âşık da dolunaya benzeyen sevgilisine bu güzelliğin geçici olduğunu hatırlatır. Âşıkları kıvrandıran ayrılığın gecesi de geçer.

Gün olur ey meh-i nâzım bu sabâhat da geçer

Bizi hicrânda koyan bu şeb-i hayret de geçer

G(106/1)

Âşık, kara bahtının gecesinin karanlığından korkmuyor; çünkü o güzellik ayı gökteki yüce sultanıdır. O gökte olduğu sürece onun ışıyla hiçbir zaman karanlık olmaz.

Tîregî-i şeb-i baht-ı siyahîmden korkmam

O meh-i hüsn ki bir şâh-ı felek-câhımdır

G(70/4)

Ay gibi güzel sevgili, her gece âşıkların düşüncelerini süsler. Onlara bir misafir gibi gelir.

Mülk-i hüsnünde süveydâmız sevâd-ı şâmdır

Ya'nî ol meh her gece hâtırda mihmândır bize

G(300/2)

Âşık feleğe niyetinin dostluk mu düşmanlık mı olduğunu sorar. Yoksa o ay yüzlü güzelle âşıklara felaket mi getirirler?

Ey felek maksadın ülfet mi adâvet mi nedir

Yohsa ol mah ile ‘uşşâka felâket mi nedir

K.t(25/1)

Ay gibi güzel olan sevgili, parlaklığıyla, ılık saçmasıyla gökyüzünün onuru ve şerefidir.

Gâyetle felek-cenâbsın sen

Ey mâh ne âfitâbsın sen

G(243/1)

Âşığın, sevgili karşısında bir hükmü yoktur. Sevgiliden gelen her şeye katlanmak zorundadır. O ay parçası kadar güzel sevgili zulüm ve cefa eder.

Bir âşıkın ki olmaya hükm-i sitâresi

Aheng-i zulm ü zulmet ede mâh-pâresi

Ş(5/4)

Ay gibi güzel olan sevgili, âşıklardan bir merhabayı esirger. Başkalarına uyup âşıktan git gide uzaklaşır.

O meh kaldırdı dest-i merhabâyı bizden el çekdi

Uyup ağyâra âşıkdan gürîzân oldu gitdikçe

G(294/4)

Aya benzeyen sevgili, lütuf kadehini bir ayağında aşığa sunar. Âşık bu durumu görünce daha da mest olur.

Bir câm-ı lutfu bir ayağ üzre sunar o meh

Ben bu gidişle yâ nice mestâne olmayam

G(233/2)

Ay sevgili âşıkları yine terk etti, onlara cefasını gösterdi. Meydan yine gama kaldı.

Ol meh bizi terk eyledi sohbet saña kaldı

Ey gam yine meydân-ı mahabbet saña kaldı

G(335/1)

O ay parçası öyle bir nurdur ki, sofular bile puttur demez; ona iman ederler.

Zâhid o meh-veş pür-nûrdur kim

Bütdür demezsin îman edersin

G(238/6)

O ay gibi beyaz sevgili gül bahçesine gelse, ilkbahar bulutu beyaz, siyah, kırmızı olmak üzere bin özür diler.

Geldikde bâğa ol meh eder ebr-i nev-bahâr

Enva’-ı i’tizâr sefid ü siyâh u sürh

G(35/3)

d. Mihr:

Dîvân şiirinde daha çok ışıĒı, parlaklıĒı, ısısı ile birlikte alınır. Onun gizlenmesi ve saklanması mümkün olmadığı için “gün gibi aşikâr” deyimini kullanılır. Gök cisimlerinin sultanıdır. Diğer gezegenler de onun hizmetini gören rütbeli kişilerdir. Işıklarını bolca her yere dağıttığı için cömertlik sembolüdür. Bütün bu özellikleriyle sevgili denen sultanı temsil eder. ParlaklıĒı ve sapsarı oluşu da sıkça kullanılan özelliklerindendir. Güneş sultansa; ay onun veziridir.²⁶

Âşık, sevgiliye “ey aydınlık güneş” diye hitab eder. Sevgilinin devrinde felekten bir zerre kadar incinmemiştir. Eğer ah edip ağlıyorsa onun için ağlamaktadır.

Felekden zerre mikdâr olmadım devrinde rencide

Ger ey mihr-i münevver âh u zârım varsa sendendir

G(65/4)

²⁶ İ. Pala, a.g.e, s.176

Sevgili dünyayı aydınlatan bir güneştir. Çiğ tanesi gibi yüz suları hep onun için dökülür.

Gül-i maksûda eyle bir nazar ey mihr-i ‘âlem-tâb

Müheyyâ şebnem-âsâ âb-ı rûlar hep seniñçündür

G(97/2)

Sevgili güneş gibi aşkla yuvarlanarak âlemlere ışık saçmaktadır.

Aşk ile galtîde olup mihr-veş

Salmada ‘âlemlere nûr u ferî

TCB.(1/10)

Âşık çabalayarak tertemiz gönlünü sabahın bereketi haline getirse de dünyaya sıcaklık ve ışık veren sevgili bir kere bile sıcak bir bakış atmaz.

Bir germ nigâh etmedi ol mihr-i cihân-tâb

Sa’y ile dil-i sâfımı feyz-i seher etdim

G(212/4)

Sevgilinin aydınlık yüzünün güzelliğinin güneşi, utangaçlık şarabının parlaklığıyla denizler gibi coşar.

Gâhî ki âfitâb-ı cemâl-i münevveri

Tâb-ı şarâb-ı şerm ile deryâ-hurûş olur

G(87/6)

Sevgili güneştir. Âşık ondan yüzünü yere sürmesini ister.

Ey mihr zemîne eyle rû-mâl

Hâk-i reh-i Bû Tûrâbsın sen

G(243/7)

Sevgili, âşğın akıp giden ömrüdür. Gizlese de âşikâr da etse canıdır.

Ben ne hâcet kim diyem rûh-ı revânımsın benim

Gizlesem de âşikâr etsem de cânımsın benim

Ş(1/2)

e. Perî:

Sevgili peridir, peri gibi güzeldir. Bunları gören olmadığı için çok güzel ve çekici olduklarına inanılır. Bazı insanları kendilerine âşık etmeleri, çeşitli görünüşler alabilmeleri, bir görünüp bir kayboluşları vs. özellikleriyle sevgilinin özelliklerini taşırlar.

O peri gibi güzel gülerek gül gibi açılır ve sonunda gül bahçesinin süsü olur.

Zîver-i gülşen-i âgûş olur âhir o peri

Gülerek açılarak gül gibi handân olarak

G(171/4)

Âşığın bakışının nuru kaldı, şişede içki kalmadı. Peri şişenin tıpasını almadan uçup gitti, âşık da arkasından öylece bakakaldı.

Kaldı nûr-ı nıgehim şişede kalmadı arak

Almadan penbe-i mînâsını uçdu o perî

G(310/2)

Periden doğmuş o işveli güzel, amansız bir dilberdir. Gözündeki kirpikler bile meleklerin saflarını dağıtmaya yeter.

Bir bî-emân şûh-ı perî-zâd idi o kim

Müjgân-ı çeşmi âfet-i saff-ı sürûş idi

G(318/6)

Âşıklar peri görünürlü ay yüzlü güzelin aynasıdır. O güzel gam hanelerine gelse bile onların haberleri olmaz.

Mir‘âtıyız ol mâh-ı perî-sûretin ammâ

Gam-hânemize gelse dahı bî-haberiz biz

G(107/4)

f. Şem‘ (Mum)

Dîvân şiirinde mum, çok zaman yanması ve ışık kaynağı olması ile işlenir. Pervâne ile birlikte anılır. Âşık pervane olunca sevgilinin yüzü ve yanağı mum olur.

Pervâne muma âşıktır. Mumun çevresinde dolaşır. Ona kavuşmak için kendini ateşe atar, yok eder. Sevgili olan mum da vahdettir.

Lisân-ı hâldir minkâr-ı mürğ-i şem'e pervâne

Sühan-sâz-ı hamûşî hem-zebân ister mi ister yâ

G(3/2)

Sevgili kavuşma mumudur. Âşık da ondan ayrı bir pervanedir. Âşık her gece sevgilisini öpüp kucaklamak ister.

Senin pervâne-i hicrânınım sen şem'-i vuslatsın

Beher şeb hâhiş-i bûs u kenârım varsa sendendir

G(65/5)

Sevgili ne zaman semâya duracak olsa, altı cihet de onun mumuna pervane olur.

Sen urıcak vakt-i semâ' içre çarh

Şem'ine pervâne olur şeş cihât

TCB.(1/3)

Sevgili gönlü aydınlatan bir mumudur. Âşık da onun pervanesi. Âşıklar o mumun vuslatına ermek için bekler.

Elbet ereriz vaslıña ey şem'-i dil-efrûz

Ben şu'leyi pervâneye çün bâl ü per etdim

G(212/8)

g. Sanem (Büt)

Put. Sevgiliye put ve sanem denir. Buradaki put daha çok kilise duvarlarındaki mozaik işlemeli tasvirler yerine kullanılır ve sevgilinin o tasvirler kadar güzel olduğu anlatılır. Âşık sevgilisinin güzelliği karşısında kendini bir puthanedeki kadar dinden imandan çıkmış olarak gösterir. Çünkü o güzellik aklını başından almış ve onu, ne yaptığını bilmez hale getirmiştir.²⁷

Âşık, put kadar güzel olan sevgilisinden bir ricada bulunur. O da onun katına kabul edilme yüceliğine ermektir.

Vâsıl-ı evc-i kabûl ile recâmız yohsa

Yerde kalmaz sanemâ âh-ı felâket de geçer

G(106/2)

Yezdan'm(Allah) olan güvenilir Cebrail'in hattı ve Hz. İsa'nın büyüleyici gözünün o kâfir putunda olması ne tuhaftır.

Sedat Kardaş, “Dîvan Şiirinde Resim ve Heykel” adlı makalesinde İslam dininin bakış açısından bahsetmiştir. Resim ve heykelin İslamdaki yeri konusunda farklı görüşler olduğunu ileri sürmektedir. Bir kısım yasaktır, diğer kısım yasak değildir der. Dîvân şiirinde kullanımlarına bakıldığında da daha çok put ve heykelin; kâfirliği ve puta tapmayı akla getirdiğini söylemiştir.

Vahiy getiren melek olan Cebrail kendi nefesini Meryem'e üfleyerek İsa'yı canlı yapmıştır. Bu yüzden birlikte anılırlar. Ayrıca Cebrail kanatlarıyla sevgilinin güzelliğine bir gölgelik olarak da kullanılır. Hz.İsa da gösterdiği çeşitli mucizeler nedeniyle büyücü olarak nitelendirilir. Şair, beyitte bu özelliklerin bir kafir putunda olmasına şaşkırmamak gerektiğini söyler.²⁸

²⁷ İ. Pala, a.g.e, s.78

²⁸ Sedat Kardaş, “Dîvân Şiirinde Resim ve Heykel”, A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi,47, Erzurum, 2012, s. 119-146

Bu görüşler doğrultusunda, geleneğe baktığımızda yapılan putların ve heykellerin tapınmayı özendirmiş olduğundan, kâfirlikle bağdaştırılmasını, şâirlerin de bu görüş doğrultusunda hareket ettiklerini düşünmekteyim.

Hey aceb ol büt-i kâfırde bu lutf-ı Yezdân

Hatı Cibrîl-i Emîn çeşmi füsûn-sâz Mesîh

G(33/2)

Mâni, meşhur Çinli bir ressam ve nakkaştır. Erjeng adlı resim mecmuasıyla ünlüdür. Sevgilinin güzelliği bahsinde çok sözü edilir. Mani, put gibi güzel sevgiliyi resmetmiş. O esere nazar değmesin.

Eylemiş ol sanemi Mânî-i fikrim tasvîr

Eser-i hâme-i pergârına mâşâ‘a‘llâh

G(295/6)

Sevgili, puthâneye gelse güzelliğinin karşısında bütler iman getirip ey sânema hoş geldin derler.

Gelse bu sûret ile bütgede-i hüsne eğer

Bütler îman getirip der sânemâ hoş geldin

G(189/5)

h. Gül, Gülistan

Gül ile bülbülün aşkları dillere destandır. Gül bülbülün sevgilisidir. Âşık da sevgili karşısında şakıyıp duran bir bülbüldür.

Sevgili tazelikle parlayan bir gül gibidir. Bir ah etmeye bile tahammülü yokken; bülbülün bağırını aşk ateşiyle yakar.

Yokmuş bir âha ey gül-i ra'nâ tahammülün

Bağrın ne yakdın âteş-i hasretle bülbülün

G(180/1)

O gül bedenli sevgili, her ne zaman âşıkları görmezlikten gelse; hasret dikenini bülbülün gözünden geçer.

Her ne dem ol gül-beden semt-i tegâfülden geçer

Sûzen-i hâr-ı tahassür çeşm-i bülbülden geçer

G(61/1)

Sevgili goncadır. Bu güzelliğiyle böbürlenir. Âşık da onu böyle övünmemesi için uyarır. Gün gelir bu güzellik de geçer.

Ey gonca iftihârı ko hüsn-i edâyıla

Bir gün olur çemende kalırsın asâyıla

Cûbâr-ı lutfu sanma mukâbil sabâyıla

T.H(16/5)

Sevgili, bir bağa ait özellikler taşır. Kokusu ve rengi nedeniyle ele alınan gülistan sevgilinin birer gülü andıran yanakları, yüzü, kulakları ve bir gonca olan ağzı ile bir araya getirilir. Sevgili, gülistan kadar taze ve gençtir.

Sevgili, âşığın hayalinin bir gül bahçesidir. Âşığın bir ilkbaharı varsa; sevgiliden gelmektedir.

Veren bu sûret-i mevhûma revnak reng-i hüsnündür

Gülistân-ı hayâlim nev-bahârım varsa sendendir

G(65/3)

i. Kâfir

Sevgili âşığa ettiklerinden dolayı kâfir olarak nitelendirilir.

Âşık, o kâfiri nasıl, neye bağlanıp ta sevdiğini bilemez.

Bilmem ne i'tikâd ile sevdim o kâfiri

Hiç jâle der-kenâr edemez mihr-i enveri

Çeşmimde hem-çü merdümek-i dîde var yeri

TH(16/3)

O kâfir sevgilinin saçları boyuna kadar inmiş; ama âşık bu durumu önemsemez.

Tâ gerden-i sefidine inmiş o kâfirin

Sünbül gibi bu zülf-i siyeh-târı n'eyleyim

G(224/2)

j. Gevher (İnci)

Değerli taş. Sevgilinin değerini anlatmak için kullanılan bir benzetmedir.

Sevgilinin âşıklara eziyet etmesine alışılmıştır. Tüm bu eziyetlerine rağmen sevgili, ölçülü davranış semtinin tek incisidir.

Fakat cevri etmesi ‘uşşâka bî-pâyândır yohsa

Muhît-i i‘tidâlin gevher-i yektâlarındandır

G(83/4)

k. Cânân

Âşık, sevgiliden bahsederken saygı anlamında kullanılan Hazret kelimesini kullanmıştır. Can âşık, cana da sevgili olarak kullanılır. Âşık sevgili uğruna bin bela ve eziyet çekmiştir. Bakılsa artık sevgilisi onun canı olmuştur.

Aceb ki sîneye çekmekde biñ belâ çekdim

Bakılsa hazret-i cânân cânım olsa gerek

G(185/2)

Sevgili, her acı sözüyle aşığı mest etmiştir. Bu özelliği şeker yağdıran dudağına mı mahsustur.

Mest etdi beni her sühan-ı telh ile cânân

Bilmem bu edâ la‘l-i şeker-bâra mı mahsus

G(142/5)

3. SEVGİLİDE GÜZELLİK UNSURLARI

A.SAÇ (Gîsû, Zülf, Mûy)

1.Umûmî Olarak Saç:

Dîvân şiirinde en çok kullanılan güzellik unsuru sayılabilir. Gisû, zülf gibi adlar altında ve birçok yönden ele alınan saç, sayısız teşbih ve mecazlara konu olmuştur. Şekli, kokusu, rengi, karışıklığı, örülmüşlüğü, v.s. birçok beyte anlam katar. Saçın bu önemi, yüzün güzelliğini daha da artırmasından dolayıdır. Saç, âşığı sevgiliye bağlayan ve onu çok fazla etkileyen bir özelliğe sahiptir. Saçlar, âşığı cezbeden ve aynı zamanda âşığa eziyet eden özellikleriyle karşımıza çıkar. Âşıklar için saçlar yakalanmaktan, bağlanmaktan kaçılmayacak bir güzelliktedir.²⁹

Klasik Türk şiirinde sevgili için olmazsa olmaz güzellik unsurlarının başında saç gelir. Saç olmadan güzellik olmaz. Âşıklar her zaman sevgilin saçının güzelliğini düşünerek kendilerinden geçerler.

Ey dolunay sevgili! İşimiz ve âdetimiz senin zülfünü düşünerek perişan olmaktır. Bu yüzden endişe saçağımız asla başka sevdaya dolaşmaz.

Fikr-i zülfünle perîşânlıktır ey meh pîşemiz

Gayrı sevdâya tolaşmaz rîşe-i endîşemiz

G(114/1)

Sevgili saçlarını bazen yemenisinin altından bazen de kalpağından göstererek saçlarını dağıtır.

²⁹ Kürşat Şâmil Şahin, “Sevgilinin Güzellik Unsurlarından Saç ve Saçın Âşık Üzerindeki Etkisi”, Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 6/3 Summer 2011, p:1851-1867 Turkey

O yosmanın kalpağını eğip saçlarını dağıtması yok mu? Ah, ah! Nice taburlar dağıtır. Âşıklar arasında intizam bırakmaz.

Nice tabur tağıdır ol yosmanın

Saç tağıdıp eğmesi kalpağını³⁰

G(312/5)

Sevgilinin saçları uzunluğu yönünden de ele alınmıştır. Divan şairine göre uzun saç makbuldür. Yüzü kaplayan, boyna salınan, sine üzerine bırakılan biçimlerinin yanı sıra bele ve ayağa inen uzunluktaki saç şekli de oldukça rağbet görür.³¹

Bembeyaz, nurlu boynu üstündeki o uzun taze saçları, acaba Arş’a gölge salan Cebrail’in kanatları mı yoksa Tuba ağacı mıdır?

Pür-nûr gerden üzre o gîsû-yı sebz-gûn

Cibrîl-i ‘Arş-sâye mi Tûbâ mıdır desem

G(209/4)

Kara tüyler, düşmanın kâfirliğine fetva verirken, sen bu uzun saçlarla onun inanışını sakatladın.

Küfrüne fetvâ verirken vesmenin hatt-ı siyâh

İ’tikâdına hâlel verdin bu gîsûlarla sen

G(246/4)

³⁰ İskender Pala, Şeyh Gâlib Şahane Gazeller 5, Kapı Yayınları, 2005, İstanbul

³¹ Ahmet Tanyıldız, “Sevgilide Güzellik Unsuru Olarak Saç, Turkish Studies, International Perideocical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 4, 2009, p:943-960 Turkey

Saçlar âşıklar için adeta hiçbir zaman gerçekleşmeyecek bir hayal gibidir. Saçlar ulaşılmazdır, âşıkların sevgilini saçlarını görmesi sevgiliden bir lütuf olarak düşünülür.

Hüzme karanlığı mana güneşinin pençesine girerse eğer, benim de emelimin elinde duran tarağa sevgilinin saçları ancak o zaman takılıp geçer. Bu da imkânsızdır.

Pençe-i hûrşîd-i ma'nâya olur târ-ı şu'a

Mûylar kim şâne-i dest-i te'emmülden geçer

G(61/4)

Yanak üzerine düşmüş saçlar, yanak için bir devlet eli, iyilik ve ihsan olarak değerlendirilir. Sevgilinin saçlarına ulaşmak büyük bir talihtir.³²

Yûsuf-ı hüsne Zelîhâ-yı hevesden gûyâ

Dâmen-i 'ârıza bir dest-i tetâvüldür zülf

G(161/9)

Gönül, sevgilinin saçının arzusuyla gamdan karmakarışık, perişan olsun. Aklını toplayıp kendine gelmesi ne zaman olacak?

Oldu hevâ-yı zülf ile dil târumâr-ı gam

Cem'iyet-i şu'ûr ne 'âlemdedir 'aceb

G(20/5)

³² Kürşat Şamil ŞAHİN, a.g.e, s.1864

Aşağıdaki beyitte saç ve kaşın âşığı perişân ettiğine değinilmiştir. Ah almak deyimiyle de birini üzüp karşılığını aldığı anlatılmaktadır.

Canlar üzmüş zulmet-i hecrinde gîsû koymuş ad

Ahlar almış gam-ı ‘aşkında ebrû koymuş ad

G(40/1)

Saçlar sevgilinin yüzünü baştan başa kaplar, bu da sevgiliye ayrı bir güzellik ve hoşluk verir.

Kaplamış zülfü husûf ‘âriz olup ‘ârizini

Kimdir âyâ bu şeb-i gamda perişân uyumaz

G(116/6)

Sevgili, saçının rüzgârıyla âşığı perişân eder. Âşığın bundan dolayı rahatı bozulur, huzuru kaçır.

Uyup baht-ı siyehkâra perişân olduğum kaldı

Hevâ-yı zülf ile bergeşte-sâmân olduğum kaldı

G(320/1)

Zülfün sıkıntı verici âşığı endişelendiren halleri de vardır. Sevgilinin zülüfleri yanağına düşünce sıkıntı ve endişeye yol açarmış.

Açıldı âfitâb zuhûr etdi hâb-ı ‘aşk

Zülfün verirmiş ‘ârizına pîçtâb-ı ‘aşk

TCB.(8)

Sevgilinin saçını düşünmekten aşğın gecesi zifiri karanlık olur. Âşğın bu dertli, hasta halini de sevgili bilir; ama görmezlikten gelir.

Beni ol mâh giriftâr bilipdir bilirem

Fıkr-i zülf ile şebim târ bilipdir bilirem

Niçedir hâtır-ı bîmâr bilipdir bilirem

TH.(9/1)

Sevgilinin saçlarından gözleri adeta gizlenmiş gibi olur.

Küfr-i zülf içre nihân olmuş o çeşm-i hâmûş

Deyr-i hüsnünde ne İncîl okur ‘İsâsına bak

G(164/3)

Saç, perişân, düzensiz, dağınık, uzun v.b. durumlarıyla aşğın aklını başından alır. Gönül kuşu neler çekti sevgilinin saçını bağlayıp düzen vermek için, yaşlandı, takatsiz düştü.

Ne çekdi mürğ-i dili zülfü bend edinceye dek

Beli bunaldı tutup der-kemend edinceye dek

G(175/1)

Sevgilinin saçları âşığın vatanıdır. Âşık sevgilinin uzun saçlarına bağlanmak asılmak ister.

Bend bend olmadayım rişte-i tûl-ı emele

Kâfiristân-ı ser-i zülf müdür yâ vatanım

G(217/2)

Âşıklar sevgilinin saçının hayaliyle kendilerinden geçerler. Onların gönülleri parça parça olmuştur. Bu düğüm çözülmez gönüllerinden. Onlara göre bunun sebebi, sevgilinin saçının hayalinin taraklarına dolaşmasıdır.

Çözülüyor dil-i sad-pâremizden ukde-i nazm

‘Aceb ki zülf-i tahayyül dolaşdı şânemize

G(276/5)

Âşıklar sevgiliyi görmeden, onu düşünerek, sevgilinin saçlarının hevesine aldanıp da ondan meded umarlar. Bu şarkıda duhanına yanmak deyimini kullanılmıştır. Dumanına yanmak biçimiyle de söylenen bu deyim; bir şeyin yararını, sıcaklığını görmeden ondan zarar görmek anlamındadır. Âşıkların da sevgilinin saçının hevesiyle yanıp tutuştuklarını anlatmıştır.³³ Sebk-i Hindî şairleri kelimelere yeni anlamlar katıp, orijinal söyleyişlerde bulunmuşlardır. Şeyh Gâlib de yerli unsurlara ve mahalli söyleyişlere yer vermiştir. Zülfî Güler de yaptığı çalışmada şâirin bu konuda ne kadar başarılı olduğunu gözler önüne sermiştir. Şeyh Gâlib’in farklılığını göstermek ve dîvân şiirinde halk deyişlerinin, deyimlerin de kullanıldığını göstermesi bakımından çalışmamda göstermek istedim.

³³ Zülfî Güler, "Şeyh Galib Divanında Ayna Sembolü", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 14, Sayı: 1, Sayfa: 103-121, Elazığ-2004

Düşdüm heva-yı zülfüne ol şuh-ı mehveşin

Çekdim keman-ı ‘aşkını ebru-yı dil-keşin

Hikmet bu kim duhanına yandım o ateşin

Dersem ‘aceb mi gah-be-gah âh âh âh

Ş(219/5)

Saç mir‘at-ı tahayyüldür. Âşıkların bakışlarının karanlığı sevgilinin sırma saçlarıdır. Saç kesrettir. Kesret bazen vahdeti örten perde, bazen de onun göstergesidir.

Âşık, sevgilinin saçına bağlanıp verdiği yemini de sözü de unuttur.

Bağlanıp zülfünde bozdum ahdı da peymanı da

Çeşmini gördüm unuttum derdi de dermanı da

G(280/1)

Âşık sevgilinin saçının gamından ve gözünün derdinden üzülmüştür. Bu dertlerden kurtulamamıştır.

Üzüldü can gam-ı zülf ile derd-i çeşmiñden

Bu hastelikden efendim sağalmadık gitdi

G(309/5)

2.SAÇ İLE İLGİLİ BENZETME UNSURLARI

a.Şekil Yönünden:

Sevgilinin saçları dağınıktır. Kıvrım kıvrımdır. Sevgilinin saçı uzunluğu, karalığı ve kıvrımları nedeniyle yılanı benzetilir. Kandilin fitili de kıvrımlıdır. Beyitte şiir de kandile benzetilmiş. Kandilin yanıp ışık vermesi için yağı ve fitili olması gerekir. Kandilin değerli badem yağı Gâlib'in üstün şairlik yaratılışıdır. Sevgilinin saçı da fitil olursa yani ilham verirse parlak şiirler ortaya çıkar.

Tasavvufta saç kesrettir. Galib, eğer sevgilinin saçı şiirimin ilhamı olursa yani kesret düşersem çevreye efsane yılanları dolar, dünyayı kesrete boğarım ya da dünyayı kesret içinde görürüm demiş.³⁴

Ham-ı zülfü ki çerağ-ı sühana ola fetil

Çeşm-i ejderden olur revgan-ı badam baña

G(4/4)

Saçlarının kıvrımında ona ben yakın olarak resm oldukça, Mecusi ibadet yerini öylece tasvir eylersin bilmem. Bu beyitte yanaktaki ben ile birlikte kullanılmış, ortaya çıkan tablo Mecusi ibadet yeri olarak düşünülmüş.³⁵ Sedat Kardaş, adı geçen makalesinde tasvir edilen unsurlar üzerinde saç üzerinde durmuştur. Resim ve nakış sanatı daha çok sevgilinin güzelliğini anlatırken yararlanılan benzetme unsurlarındandır.

Bilmem âteş-hânemi tasvir eylersiñ hemân

Çin-i zülfünde aña kurbet-nigâr oldukça ben

G(241/4)

³⁴ Haluk İpekten Şeyh Gâlib, Hayatı Sanatı ve Eserleri, Akçağ Yayınları, 2006, s.72

³⁵ Sedat Kardaş, a.g.e, s.138

Sevgilinin kıl kadar ince olan saçları, âşıkların kıl kadar incelik zayıflamasına sebep olur. Güzelin saçının arzusuyla âşık kendinden geçer, şuuru kaybolur. O saç için canını vermekten çekinmez.

Bak ne çenberlerden eylermiş güzer can-bâz-ı ‘aşk

Halka halka bend-i zülfü târumâr olsun da gör

K(12/2)³⁶

Saçlar sevgilinin hazinesini bekleyen ejderhalara benzetilir. Efsaneye göre hazineleri yılanlar korur ve hazineye ulaşmak isteyenleri öldürürmüş. Sevgilinin yüzü ve yanağı birer hazinedir. Bu hazineye ulaşmak isteyen ölümü göze almalıdır.³⁷

Ba’is-i bünyâd-ı hüsnün kalb-i vîrândır senin

Zülfün ejder gösteren bu genc-i pinhândır senin

G(183/1)

Sevgilinin saçları büklüm büklüm, kıvrımlıdır. Kıvrımlarıyla yüzüne düşer. Bu durum da âşıklar için bin derde ve belaya sahip olmalarına sebep olur.

Bak zülf-i pür-şikenc ile sad-berg-i rûyuna

Gör hâl-i ehl-i derdi ki yüz biñ belâsı var

G(95/2)

³⁶ Kürşat Şamil ŞAHİN, a.g.e, s.1857

³⁷ Kürşat Şamil ŞAHİN, Turkish Studies-International Periodical for the languages, Literature History of Turkic Volume:6\3 Summer 2011, P. 1851-1867, Turkey Sevgilinin Güzellik unsurlarından saç ve saçın âşık üzerindeki etkisi

aa. Ejderha:

Yılan. Bir inanışa göre yılan kendi eceliyle ölmez, mutlaka başka birisi tarafından öldürülürmüş. 100 yıl yaşayan yılanlar ejderha olurmuş. Edebiyatta ejderha sevgilinin saçı yerine kullanılır. Çünkü sevgilinin kıvrım kıvrım saçları bir ejderhayı andırır. Saç uçlarının bolluğu ile bin başlı bir ejderhaya benzer. Ayrıca tılsımlı hazineleri de ejderhaların beklediğine inanılır.

Sevgilinin ejderi andıran siyah saçlarından korku ile ahunun göbeğine kan dolar.

Çın çın etse o büt-i ejder-i zülf-i siyehi

Nâf-ı âhûya tolar havf ile kan n'olsun bu

G(269/7)

aa. Zencîr, Kayd, Dâr, Kemend:

Saç, şekil yönünden zincire benzetilir. Bazen âşığın asılması için hazırlanmış olan darağacı, zincir, ip gibi kavramlara benzetilir. Âşığın esir olarak değerlendirilmesi saçların bağlama özelliğini ön plana çıkarır. Saçlar âşıkları bağlar, kendine çeker.

Kays'ın Leyla'nın saçındaki belâ zincirine bağlanması, bana delilik davasının çözümünde başka bir ipucu oldu.

Saç kesrettir ve saliki vahdetten uzaklaştırır. Öte yandan vahdete ulaşmak için de kesret gereklidir. Ancak bunu yenmek ve dünya ile ilişkiyi kesmek gerekir. Ayrıca ipin ucuna yani saça tutunarak vahdet olan yüze ulaşılır.

Zülf-i Leylîdeki zencîr-i belâsı Kaysın

Özge ser-rişte-i da‘va-yı cünûn oldu baña

G(7/4)

Âşıkların hem saça bağlanmak istedikleri hem de bağlanmaktan dolayı şikâyet ettikleri de görülür. Saçlar zincir gibi bağlayıcıdır.

Zülf-i siyahı kaydına düşmek cünun imiş

Hâl-i ruhu derûnlara dâğ-ı derûn imiş

G(134/1)³⁸

Şâir, sevgilinin saçına bağlanıp verdiği sözü de yemini de unuttuğunu söylemektedir. Sevgilin saçları âşığın aklını başından alır, onu tarumar eder.

Bağlanıp zülfünde bozdum ahı da peymânı da

Çeşmiñi gördüm unuttum derdi de peymânı da

G(280/1)

Sevgilinin saçlarının dar, kemend gibi unsurlarla anılmasında en önemli husus, asılma, can vermedir. Sevgilinin bu unsurlara benzetilen saçında can veren, âşığın gönlü ve canıdır. Gönüllerin âşığın saçına asılmış olarak kullanılması sıkça yapılan tasavvurlardandır. Kürşat Şâmil Şahin, saç ile ilgili benzetme, hayal ve

³⁸ Kürşat Şâmil ŞAHİN, a.g.e,

mecazlardan bahsederken Mansur'dan da bahsediyor. Şeyh Gâlib, Hallac-ı Mansur'a telmihen güzelin saçlarına değmenin asılmaya neden olacağını vurguluyor.³⁹

Değmesin ellerin kâkûl-i dildâra sakın

Sonra Mansur gibi çıkman olur dâra sakın

TCB.(10/10)

Sevgilinin saçları halka halka yüzüne doğru sarkar. Sevgili simsiyah saçlarıyla tarumar eder.

Seyr eyle halka halka o zülf-i siyâhını

Kasd etdi târumâra yine âh âh âh

Ş(6/2)

Âşıklar sevgilinin saçlarına zincir gibi asılırlar. Zincir gibi asılmak isterler ve bu durumdan şikâyetçi olmazlar.

Gerçi yârân dediler pür-gû dil-i dîvâneye

Bahs-i zülfü yârı amma biz de zincir eyledik

TH.(18/8)

³⁹ Kürşat Şamil ŞAHİN, a.g.e, s.1861

Âşıklar sevgilinin saçını zincir gibi görürler. Kendilerini de o zincire bağlı olan esirlerdir. Âşıkların hepsi sevgilinin saçının telinde toplanmış asılı dururlar.

Cem‘ olup zincir-i zülfünde esirân her gece

Başka başka ‘ahd ü peymân olduğun bilmez misin

G(248/3)

Saç şekil yönünden zincire benzetilmiş; bir silsile gibidir.

Kol dolaşmakda ulaşmakda işi şam u seher

Gamze işkilledi dil-beste-i kâküldür zülf

G(161/4)

bb. Kec ü mec:

Saçlar şekil itibariyle eğri ve çarpık telakki edilir. Âşıkların gönüllerini altüst eder. Sevgilinin güzellik unsurlarından kaş, ayva tüyleri, gamze, kirpik de saç gibi gönüllerde kargaşaya neden olur. Bu, âşıklar tarafından anlaşılamayan ve hesap edilemeyen bir durumdur.

Sevgilinin saç ve kaşları Frenk yazısı gibi ters ve eğri büğrüdür. Hilesinin rakamı ne anlaşılır, ne de bir hesaba gelir. Saç hilekâr, fitneci özellikleriyle âşıkları bozguna uğratar.

Hat-ı Freng gibi zülf ü ebruvan kec ü mec

Ne anlanır rakam-ı mekri ne hisâba gelir

G(50/5)

cc. Âşîyân:

Saç âşığın yuvasıdır. Sevgilinin saçları âşıkların gönüllerini hapseden bir kafese benzetilir. Gönül kuşu burada kalır. Saçlar bundan dolayı yuvaya benzetilir.

Hâl-i hüma-nümasına zülfü kafeslenir

Kim mürğ-i ma'nâ hâne-i mısra'da beslenir

G(100/1)

dd. Tuzak (Dâm):

Sevgilinin saçları âşığın avlaması bakımından tuzak olarak düşünülür.

Hüma'nın kanadının sorgucu sana iftihar etme sebebi midir, zülfüne de ancak Anka mı avdır?

Çeleng-i perr-i hüma saña iftihar mıdır

Kemend-i zülfüne 'anka' dahı şikâr mıdır

G(76/1)

Sevgilinin saçları kıvrımlarıyla şairin gönül kuşuna bir tuzak, bir bendir. Aşığın gönül kuşu bu dama yakalandığı zaman asla kurtulmaz belki de kurtulmak istemez.

Zülfün olalı halka-i dâm-ı dil-i miskin

Bu sünbül ü şebbû bana akreb görünür hep

G(23/5)

Saç âşıkları her zaman tuzağına düşürür. Sevgili saçını omzuna düşürerek aşığa adeta tuzak kurmuş; talibinin kucağına bir kucak ipucu vermiş.

Perçemin dâm-ı firib etmiş tağtımış düşuna

Bir kucak ser-rişte vermiş tâlib-i ağışuna

K.(35/1)

Sevgili vefâ ehlilerinin avına tuzak ettiğinden beri, âşık o tuzak saçlarına tutkun olmuştur. Sevgili, bu durumu farkındadır.

Zülfünü ehl-i vefâ saydına dâm eyleyeli

Beni ol dâma giriftar bilipdir bilirem

TH(9/6)

ee. Sünbül, Karanfil, Gül:

Sevgilinin saçlarıyla ilgili olarak ele alınır. Dîvân şiirinin sık rastlanan çiçek adlarından biridir. Şekli ve kokusu itibariyle sevgilinin saçına benzer. Hatta sevgilinin saçını kıskanır ve ona özenir.⁴⁰

⁴⁰ İskender Pala, a.g.e, s.414

Yâkutun kandili zümrüt suyu ile yansa da yine yanağının sünbül gibi saçlarının kandiline benzemez. Sünbül saç yanakta kandil gibi sarkar. Yakut ve yanak kırmızı, zümrüt ve yanaktaki ince tüyler yeşildir. Saç yılanıdır. Zümrüdün yılanın gözünü kör ettiğine inanılır.

Olamaz sünbül-i bâğ-ı ruhunun kandili

Yansa da âb-ı zümürülle çerâğ-ı yâkut

G(24/3)

Düşüncelerinin sazını sünbüle benzeyen saçlarına bağladım. Gâlib, ahımın perdesi muhayyer-sünbüle oldu. Ne olursa olsun kâkülünün hevasına bağlandım. Gizlesem de açıklasam da canımsın.⁴¹

Beste kıldım sâz-ı efkârı o zülf-i sünbüle

Oldu Gâlib perde-i ahım muhayyer sünbüle

Herçi bâd-a-bâd bağlandım hevâ-yı kâküle

Gizlesem de âşikâr etsem de canımsın benim

Ş(1/5)

Saç, aşağıdaki beyitte sünbül ve karanfile benzetilmiştir. Sevgilinin tülbentinin altından gözüken sünbül, al tülbentinde de bir deste karanfildir.

Yeni baş gösterip oynakladı sünbüldür zülf

Al tülbende bir deste karanfüldür zülf

G(161/1)

⁴¹ Nejat Sefercioğlu, "Dîvan Şiirinde Mûsiki İle İlgili Unsurların Kullanılışı", Osmanlı, C.9, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s.649-668

Sevgilinin yanağından sarkan birer güle benzetilmiştir.

Azıcık ala bakar örneği ruhsârında

Bir kıral saçın birüşümden iki güldür zülf

G(161/2)

Şeyh Gâlib, aşağıdaki beyitte Farsça şiirde Vâsûht adı verilen şiir tarzından etkilenmiştir. Vasuht tarzının ana temaları sevgiliden yüz çevirme, onun cefasından usanma ve onu terk etmektir. Dîvân şâirlerince son derece önem verilen sevgilinin saçlarını, boyuna kadar inmiş halde gören şair bu durumun kendisini heyecanlandırmadığını ima etmektedir.

Ta gerden-i sefidine inmiş o kâfirîñ

Sünbül gibi bu zülf-siyeh-târı n'eyleyim

G(224/2)

ff. Kırlangıç:

Âşık burada gönlüne sesleniyor. Sevgilinin kırlangıç gibi uçuşan saçlarının güzelliğine aldanıp da dudağın mühründen uzaklaşmamasını istiyor. Dudak da mührü benzetilmiştir.

Hâtem-i lebden cûda düşme gönül zülfün görüp

Meşk-i pervâz etme ey hüdhüd piristularla sen

G(246/2)

b. Renk Yönünden:

Saçın rengi daima siyahtır. Asla başka bir renkte olamaz. Geleneğe göre saç her ne kadar örüklü, fes veya ferace altında gizli; sarışın, kıızıl v.s.renkli ise de dîvân şiiiri onu daima kara ve dağınık görür ve gösterir.

Saçlardaki siyahlık nedeniyle gece ile birlikte anılır. Saçlar gece gibi siyah ve uzundur.

Zülf-i siyâhı kaydına düşmek cünûn imiş

Hâl-i ruhu derûnlara dağ-ı derûn imiş

G(134/1)

Sevgilinin siyah saçı aşığa tevbesini bozdurur.

Hatt-ı sevâd-ı nâme-i a‘mali nesh eder

Zülf-i siyâhı tevbeyi işkeste gösterir.

G(58/3)

O ay yüzlü sevgilinin gece gibi siyah ve karanlık olan saçlarına bir bak. Asılmış insanın darağacına can geçinir.

Bak o mehiñ zülf-i siyeh-târına

Can geçinir dârına ber-dârına

TCB.(1/34)

Sevgilinin saçları gece gibi karanlık. Öyle bir kara renk; onu hatırlayan iman sahibi kimseler bile Müslüman olmasın diye serzenişte bulunuyor.

Küfr-i zülfüñ yâd eden mü‘min müselmân olmasın

Nûr-ı vechiñ seyr eden kâfir sanem-hân olmasın

MS.(7/1)

Sevgilinin saçları öyle parlaktır ki adeta elmas yıldızı gibi parlar. Saçın öyle bir parlaklıktaki; saçının düştüğü yanağını da elmas gibi parlatır, ona ışık saçar.

Pervîn-i şeb-i zülfüñ olan ahter-i elmas

Eyler ufuk-ı ‘arızının hâver-i elmas

G(129/1)

Âşık sevgiliye siyah saçlarından bahsederken sevgili ona şarap kadehini sunar.

Ben zülf-i siyehden ederim yâra hitâb

Yâr ise verir heman baña câm-ı şarâb

R.(27/1)

c. Koku Yönünden:

Koku unsurunun söz konusu edildiği durumlarda ilgi kurulan çiçeklerle birlikte anılır. Misk ve anber dahi sevgilinin saçları kadar güzel kokamaz. Bu koku çok ilgi çekici bir kokudur.

aa. ‘Anber:

Hint denizlerinde yaşayan bir çeşit ada balığından elde edilen yumuşak, yapışkan ve kara renkte, güzel kokulu bir maddedir. Anber bir ur olup balık tarafından dışarı atılır. Bunun için su üzerinde parça parça yüzer vaziyette veya sahile vurmuş olarak bulunur. Divan şairleri anberden kokusu ve rengi münasebetiyle söz ederler. Sevgilinin saçı daima misk ve anber kokar. Âşık sevgilinin saçını anacak olsa her yer anber kokusuyla dolar.⁴²

Saçının gölgesine düşen taze bakışın uzaması, sanırım hayal deryasından çıkan anberdir.

Saye-i zülfüne medd-i nige-h-i tâze düşer

Sanırım ‘anber-i deryâ-yı tahayyüldür

G(271/2)

bb. Sabâ:

Doğu cihetinden esen hafif ve latif rüzgâr. Sabâ yelinin divan şiirinde kullanımı, sevgilinin kokusunu taşıması, dağıtması ve yayması üzerine kurulmuştur. O, daima sevgilinin saçlarından bir iz ve koku taşır. Sevgilinin saçındaki misk, anber, sümbül ve reyhan kokularına sahiptir. Âşık bazen kendisini sabanın ellerine bırakır ve sevgilisine götürmesini ister.⁴³

⁴² İskender Pala, a.g.e, s.23

⁴³ İskender Pala, a.g.e, s.383

Âşık, her gece sevgilinin saçını hayal etse; saba yeli aklından geçen kokudan feyz alır. Sevgilinin saçı öyle güzel kokar; saba yeli bile ondan feyz alıp hoşnut olur.

Eylesem her şeb tahayyül Nûkhet-i gîsûsunu

Feyz alır bûy-ı dimâğımdan sabâ kâkûl gibi

G(319/2)

cc. Semensâ:

Divan edebiyatında daha çok kokusu ile anılan bir çiçektir.

Sevgilinin saçları yasemine benzetilir. Saçlar onun gibi güzel kokuludur.

Gâh ol gerdene geh zülf-i semen-sâsına bak

Mazhâr-ı tûl-ı hayat ol kad-ı bâlasına bak

G(164/1)

dd. Müşg:

Misk. Hıta ülkesinde yaşayan bir çeşit ceylanın göbeğindeki urdur. Buna nafe de denir. Erkek ceylanlarda bulunan bu ur, hayvanı rahatsız edermiş. Hayvan sürtünmek yoluyla bu uru düşürebilirmiş. Misk avcıları sahralara kazık çakar ve ceylanların bu kazığa sürtünerek misk urunu düşürmelerini sağlayıp öz haldeki bu siyah madde düştükten sonra etrafa kokusu yayılır ve yerini belli edermiş.

Kokusu ve siyah rengi ile sevgilini kokusu, ayva tüyleri, beni, kaşı saçları gece mürekkep ve miske benzerler. Çin, Hıta, Hutun kelimeleri miskin çıktığı yeri Ahu da misk geçisini bildirir. Sevgilinin saçları misk dolu bir pazar gibidir. Sevgili ölürse onun mezarında biten otlar misk kokulu saç gibi kokar. Ahu sevgiliyi

kıskandığı için, içine kan oturur ve sonuçta misk meydana gelirmiş. Çünkü misk aslında kurumuş kandan ibarettir.⁴⁴

Sevgilinin perçemi öyle güzel kokar miskin çıktığı Çin ülkesine adeta başkanlık eder, o ülkeyi ele geçirir. Perçemi her tarafa top top müşğ ve anber bahşeder.

Eyleyip teshir mülk-i Çin server perçemiñ

Bahş eder âfâka top top müşğ ü ‘anber perçemiñ

G(178/1)

ee. Sünbül:

Sevgilinin sünbül gibi mis kokan saçları fitne bakışlarına dökülür. Sihirli bir yılan gibi ahuya zincir vurmuş.

Sünbül-i zülfü dökülmüş nergis-i câdûsuna

Ejder-i sihriyle zincir eylemiş ahûsuna

G(289/1)

B.PERÇEM (Kâkül, Turre)

1.Umumi Olarak Perçem

Kâkül alnın üzerine düşmüş, kıvrımlı saçtır. Divan şiirinde teşbih ve mecazlara konu oluşu saçtan pek de farklı değildir. Kâkül can ve gönlün toplanmak, bulunmak ve salınmak istediği yerdir. Kıvrım kıvrımdır ve uçları da eğridir.

⁴⁴ İskender Pala, a.g.e, s.324

Gönül halka halka saçında yara üstüne yara aldı. Delilik ona hoş gelip dağ üstünde bağ buldu.

Halka halka kâkülünde dağ dağ oldu gönül

Hoş gelip divânelik dâğ üstünde bağ buldu

G(199/1)

Âşıklar sevgilinin kâkülünün ucunun görünmesine de razı gelirler. Bu onlar için sevgiliden gelen bir lütuftur.

Âşık, sevgilisine şu sözlerle seslenir:

Sultanım! Kâküllerini olsun göster de bu inleyişler içinde kıvranan ben aşığımı perişan eyle. Bu lütfun sayesinde her zamanki halime bir ziyan erişmesin. Aşk ile inleyişlerim son bulmasın.

Perçemiñ göster perîşân eyle hâl-i zârımı

Gelmesin lutf eyle sultânım hâlel mu‘tadîma

G(287/6)⁴⁵

Şeyh Gâlib, turreyi zülfün yanında eğitim gören bir çocuğa benzetir.

Mektebde ağzı misk kokar tıfl-ı turre kim

Zülfünden ilm-i sihr içün aheng-i çîn eder

G(62/6)⁴⁶

⁴⁵ İskender Pala Şeyh Gâlib Şahane Gazeller 5, Kapı Yayınları, 2005, İstanbul

⁴⁶ Kürşat Şamil ŞAHİN, a.g.e, s.1853

Kargaşalık yaratmak, sevgilinin en önemli vasfıdır. Şeyh Galip söz söylemenin amacı mana, turrenin amacı ise kargaşa yaratmaktır diyerek, sevgilinin saçlarının âşık üzerindeki etkisini anlatmaktadır.

Turrenden âşûb u yağmadır garaz

Lafzdan zira ki ma'nâdır garaz

G(147/1)⁴⁷

Kâkülündeki halkaların her biri kara gözlerdir. Yanağındaki benlerin her biri bakışın nurudur.

Kâkülünde halkalar çeşm-i siyehdir her biri

'Arızında hâller nûr-ı nigehtir her biri

G(325/1)

Sevgilinin fesinin altından görünen siyah, kâfir kâkülü; aşığın aklını başından almıştır.

Zîr-i fesinde perçem-i kâfir çok aşıkıñ

Etmîş hisâr-ı 'aklını mahsur kaplamış

G(133/2)

⁴⁷ Kürşat Şamil ŞAHİN, a.g.e, s.1858

Perçem aşağıdaki beyitte tuğraya benzetilmiştir.

Sevgilinin perçemi, yanağının üstüne bir tuğra gibi çıkmış. Belli ki naz padişahı olduğuna örnektir.

Sâhife-i ruha tuğrâ-yı perçemi çıkmış

Misâl-i pâdişeh-i nâza imtisâl olunur

G(44/6)

Sevgilinin perçemi hep gizlidir. Âşık hep gizli olan perçemi görmenin hayaliyle yaşar.

Zann eyledim ki perçemi mesturdur añun

Her târı başka başka meğer ser-birûn imiş

G(134/2)

Sevgilinin perçemi hep gizlidir. Âşık kat kat olan perçemi fesinin altından görmek suretiyle bekler sabreder. İsm-i Azama yaraşır bir şekli var ondan bir büyük nüsha mıdır?

İsm-i A‘zam Allah’ın en büyük ismi. Kur’an-ı Kerim’de geçip de 99 u Esmâ-i Hüsnâ olarak bilinen 100 adından açıkça bildirilmemiş olan en büyüğü olandır. Onunla edilen dualar anında kabul edilirmiş. Onu bilme şerefine nail olanlar çok üstün kudret sahibi olurlarmış. Süleyman Peygamberin yüzüğünde bu isim yazılıymış.

Zîr-i fesde perçemin kat kat nihân etmiş o mâh

İsm-i Â‘zam vefki var bir nüsha-i Kübra mıdır

G(99/2)

Şâir, sevgilinin saçını görünce kâğıdın bile perişan olduğunu söyler.

Zülf ü ruyunu görüp hâli perîşân olmuş

Hele bir kere nigâh ile ne söyler kâğıd

G(39/3)

Şeyh Gâlib, aşağıdaki beyitte Vasuht tarzını benimseyerek sevgiliye eleştirel bir bakış açısı ile bakıyor.

Divan şairlerinin son derece güzel buldukları sevgilinin mestane güzelliği ve destarının kenarlarından sarkan kıvrımlı saç lülelerini yakışsız bulmaktadır.

Vermiş nizâm-ı hüsnüñe mestânelik

Olmuş hamîde perçem ü destârı n'eyleyim

G(224/7)

Sevgilinin fesinin kenarından düşen perçemi, çok nükteli anlamlar taşır. İmalarla aşığı aklını başından alır.

Zîr-i leb-i fesden eyler imâ'

Çok nükteye perçem-i tebessüm

G(205/5)

Sevgilinin bu telaş dolu halleri nedir? Perçemi bir tarafa tülbenti bir tarafa gitmiş. Acaba bu perişan hallere neden? Sevgili bu perişan halleriyle âşıkta merak uyandırır.

Pür-pîçtâb perçem ü destâr ber- taraf

Âyâ sebep nedir bu perîşân edâlara

G(292/4)

Sevgilinin saçları hep yüzünü örter. Âşık bir an olsun dağılan kâkülünden sevgilinin yüzünü görebilmek için çaresizce bekler. Asla umudunu yitirmez. Göreceği günü sabırla bekler.

Dağıdıp kâkülünü keşf-i nikâb etmez mi

Biz de bir gün görelim sâye-i didârında

Ş(3/3)

Sevgilinin perçemi kâfirdir, hiçbir zaman imana gelmez. Bu beyitte aşığa perçemin imana geleceğini zannetme diyerek uyarıda bulunulmuştur.

Hat gelip perçemi imâna gelir zann etme

Küfrüne alet eder safha-i İncil gibi

K.(24)

Sevgili, senin kâkülün gönlün ve dinin dirligini, düzenini bozdu. Saç karıştırıcıdır. Düzeni bozar.

Saldı hâlel nizâm-ı dil ü dîne kâkülün

Verdi şikest reng-i güle bûy-ı sünbülün

MS.(6/3)

Bahtı kara olan âşıkların çekecek sıkıntı ve eziyeti kalmadı, varını yoğunu o kâküle borç verdi. Sevgilinin kâkülleri siyah ve cefakârdır. Âşıklara ıztırap verirler.

Pîç ü tâbın çekecek kalmadı bir âhı bile

Verdi hep varını baht-ı siyeh olan ol kâküle karz

G(144/3)

Bahtı siyah olan gecenin karanlığını tarumar etti. Topladığı sevdaları kâküle borç verdi. Kâkül gece gibi siyahtır rengi de sevdadan gelir.

Târumâr etdi şeb-i târları baht-ı siyâh

Verdi ce‘m etdiği sevdâları ol kâküle karz

G(146/4)

Kâkül kıvrılmış olan perçemin düşmüş halidir; turre de bağlı olan saçın adeta avizesidir.

Kâkül üftâdesidir perçem-i işkestesinin

Turre âvîzesidir zülf-i girih-bestesinin

G(177/1)

Perçem, âşıkların gönlünü bağlayıp; onları karmakarışık eder. Ey sevgili sen ne kara bela bir afitab imişsin.

Dili bend edip o perçem eder aşıkânı derhem

Behey âfitâb bilmem ne kara belâ imişsiñ

G(242/3)

Sevgili, külâhını hafifçe eğdirerek perçemini gösterir. Bu hareketiyle âşıklara nazlanır. Ey sevgili bu halinle âşıkların gönlünü perişan ettiğini bilmez misin?

Kec-külâh-ı nâz olup n'olsun tağıtmak perçemin

Göñlü 'uşşâkın perîşân olduğun bilmez misin

G(248/5)

Sevgili büklüm büklüm olan kıvrıcık saçlarını salınca; ahuya saf misk kokusunu göstermiş. Ahu misk geçisini simgeliyor. Ahu sevgiliyi kışkandığı için içine kan oturur ve sonuçta misk meydana gelirmiş. Sevgilinin saçları öyle güzel kokuyor ki ahuya bile bu kokunun saflığını gösteriyor.

Salıp ol turre-i ham-der-hamın çeşm-i siyeh-meste

Kemâl-i sihr ile ahûya müşg-i nâb göstermiş

G(138/2)

Perçemin bela özelliğinde saçın rengi de düşünülmüştür. Kargaşa sonunda bela kaçınılmazdır. Saçın rengi ve çokluğu sebebiyle kesret oluşu fitne, bela, afet,

fettan gibi unsurların kesretle ilgisini de çağrıştıracak şekilde şiirde kullanıldığı görülür. Şair sevgilinin gönül ehlileri için ne bela olduğunu söylemektedir.⁴⁸

Çekilir rîşte-i cân u dil-i ehl-i sevdâ

O siyehkârlara gör ne belâdır perçem

G(220/2)

Perçem perî gibi güzel sevgiliye hümanın kanadının gölgesidir; velakîn sevda ehlilerine siyah bela bulutu gibidir.

Eğerçi ol perîye sâye-i bâl-i hümâ perçem

Velîkin ehl-i sevdâyâ siyeh ebr-i belâ perçem

G(222/1)

Sevgilinin cennete benzeyen yanağında perçemi Tuba görünümünde bir çadır gibidir. Tuba Sidre’de bulunan ve kökü yukarıda, dalları aşağıda olmak üzere bütün cenneti gölgeleyen ilahi bir ağaçtır. Yaprakları yeşil zümrüt, meyveleri şekerdir.

Siyeh- pûşânı hatdır hâller hûrân zîbâsı

Behişt-i ‘arızında hayme-i Tûba-nümâ perçem

G(222/3)

⁴⁸ Kürşat Şamil ŞAHİN, a.g.e, s.1856

Sevgilinin fesinin kenarından perçemi görünür. Karanlığı andıran siyah perçemiyle gökleri ışıklarla doldurdu.

Göründü necm-i gîsûdâr-ı fitne cânib-i fesden

Zalâm-ı küfr ile âfâkı kıldı pür-ziyâ' perçem

G(222/5)

Sevgilinin yanağında seyr eden büklüm büklüm olan turrelerine görenler Laleli işi derler.

Ruhuñda seyr edip etfâl-i eşk turreleriñ

Buhûr-ı ham-be-ham kâr-ı lâleli derler

G(63/2)

Sevgilinin perçemi öyle güzel kokuludur ki âşık reyhan mı, misk mi? Olduğuna karar vermez.

Perçem mi 'aceb müşg-i Buhâra mı nedir bu

Reyhân mı ya âşûb-ı Eriha mı nedir bu

K.(39/2)

Âşık her gece sevgilinin perçeminin siyahlığını söyler durur. Saçlarının konusu çok zamandır onun hayalidir.

Perçemiñ sevdâsı her şeb kıl-ü-kâlimdir benim

Bahs-i zülfüñ çok zamanlardır hayâlimdir benim

Sormak ‘ayb olmazsa sultânım su‘alimdir benim

Kangı ‘aşkdır seniñ göñlüñde göñlüñ kimdedir

Ş.(9/3)

Aşığın sabrını tüketen, onu perişan eden sevgilinin perçemidir. O sevgili herkesi güzelliğiyle kendinden geçirir.

Perçemiñdir Gâlibi bî-sabr u samân eyleyen

Tal‘atın mir‘atıdır ‘uşşâkı hayran eyleyen

Gerçi sensiñ herkesin göñlünde cevlan eyleyen

Kangı âşıkdır seniñ göñlüñde gönlüñ kimdedir

Ş.(9/5)

Sevgilinin perçemi Çin mülküne başkanlık eder. O kadar güzel kokar ki göklere top top misk ve anber salar.

Eyleyip teshîr mülk-i Çîni server perçemiñ

Bahş eder âfakâ top top müşğ ü ‘anber perçemiñ

G(178/1)

Sevgilinin perçemi güzel kokusuyla ünlüdür. Itırlı ve mis kokmaktadır.
Dünyayı da baştan başa güzel kokusuyla kaplar.

Sahn-ı gülşenden dimâğ-ı kubbe-i eflâke dek

Eyledi başdan başa dehri mu‘attar perçemiñ

G(178/2)

Sevgili perçemini bazen fesinin altından gösterir.

Kıldı yağma sabrımız zîr-i tegâfülden nigâh

Gâhîce zîr-i külehden dahı göster perçemiñ

G(178/7)

Sevgilinin perçemi güzellik bahçesinin gül ipek iğliğine benzer.

Nev-bahâristân desem şâyân Nihâl-i kaddine

Bâğ-ı hüsnünde gül ibrişime benzer perçemiñ

G(178/8)

Âşık, sevgilinin fesini açıp bir kere de olsa göstermesini ister.

Alsalar başdan eğer ser-pûş-ı mâhı gam değil

Fes açıp tek sen nümâyân eyle kâfir perçemiñ

G(178/11)

Sevgilinin perçemi, siyah nur gibidir. Ey huri yüzlü sevgili, senin siyah nur olan perçemin olmasaydı, güzelliğinin göğün en yüksek yerinde cilve edecek yer bulamazdı.

Eylemezdi ‘Arş-ı ‘Ala’ında hüsnüñ cilvegâh

Olmasa nûr-ı siyeh ey hûr-peyker perçemiñ

G(178/9)

Sevgilinin perçemi sevgilinin yanağına dökülür. Çin kervanı gibidir. Çin hem koku hem de kıvrımlık bakımından ele alınır.

Kârbân-ı Çin’dir gelmiş Bedahş iklimine

Kâle dökmüş taraf-ı ruhsârıñda yer yer perçemiñ

G(178/12)

Sevgilinin perçemi bir hüma kuşudur; nice ankaları kendisine av etmiştir.

Bir hümadır kim şikâr etmiş niçe ‘Anka’lar

Evc-i hüsnünde seniñ bâz eyleyip per perçemiñ

G(178/13)

Sevgilinin perçemi, Gâlib’in aklını başından almış. Mecali kalmayan Gâlib’den daha ne ister ki?

Sabr u hûşun târumâr etmiş tağıtmış ‘aklını

Gâlib-i bî-tâbdan daha ne ister perçemiñ

G(178/14)

Sevgilinin perçemi bakış cennetini baştan başa kaplayan bir Tuba ağacı olmuştur. Her pencereden görünür.

Nahl-ı Tûbâdır ki her revzenden olmuş rû-nüma

Kaplayıp Firdevs-i enzârı ser-â-ser perçemiñ

G(178/5)

Sevgilinin perçemi şairlerin aklını başından alır, onları karmakarışık eder. Konular birbirine girer.

Biri birine girip oldu perîşân ebhâs

Şimdi behrem-zen-i fikr-i şu‘arâdır perçem

G(220/6)

C.KAŞ (Ebrû)

1.Umûmî Olarak Kaş

Kaş, sevgilinin ikinci derecede güzellik unsurlarından sayılır. Rengi, şekli ve çift oluşu nedeniyle büyük önem taşır. Fitne konusunda göz ile ortak gibidir. Adeta kaş bir fitne dükkânıdır. İçindekiler de göz, kirpik ve gamzedir. Kaşın en büyük özelliği eğri oluşudur. Kaş hiçbir zaman doğru olmamıştır. Sevgilinin özellikleri kaşlarda da görülür. Kaş çatmak bazen öfkeyi bazen de sitemi gösterir. Hilale benzer ve bu haliyle bayram hilalini gösterir. Çünkü sevgilinin hilal ebrusu görününce âşıklar arasında ıyd (bayram) başlar.⁴⁹

⁴⁹ İskender Pala, Şeyh Gâlib Şahane Gazeller 5, Kapı Yayınları, 2005, İstanbul

Âşığın gönlü, sevgilinin kaşının köşesine asılmak, çekilmek ister.

Çekilmek kûşe-i ebrû-yı yâra pehlevânlıktır

Nişân-ı tîr-i müjgân olma sâhib-i menzîl olmaktır

G(91/3)

Kaş, göz ve kirpik ile ilgili çeşitli tasavvurlarda yer alır. Fitne konusunda onlarla ortak olmuştur.

Ebruların göz ile bitişmiş; emrinde küfür ve din birbirine bağlanmıştır.

Ebrûlarıñ ki çeşm ile peyveste gösterir

Hükmünde küfr ü dîni kemer-beste gösterir

G(58/1)

Kaş cefâ ve fitne doludur. Sevgilinin kaşları cefalarını âşıklara çektirirler

Ebrû-yı dilber ise eğer kim kemân-ı ‘aşk

Toğrısı böyledir ki çekilmez cefâsı var

G(95/3)

Âşığın gönlü sevgilinin kaşının köşesinde asılıdır. Kaş ve göz ikisi de bir olunca âşıklara cefa gösterirler. Âşıklar kaş ve gözün sitemini ve elemi çok çekmişlerdir.

Hasta çeşmi gibi câm-ı elemin çok çekdim

Künc-i ebrûda kemân-ı sitemin çok çekdim

G(223/1)

Âşıklar, sevgilinin kaşlarından hep cefa çekerler. Öyle ki sevgilinin siyah gözleri bile artık dertli hasta olmuştur.

Nedir ey çeşm-i siyeh çektiğimiz ebrûdan

Sen de ol derd ile bîmâr değilsen de nesin

G(244/3)

Sevgilinin güzelliğini bütünleyen hep kaşlarıdır. Kaşları sevgiliye güzellik verir.

Eden şîrâze-bend eczâ'-yı hüsnü ebrûvandır hep

Hatı bir levhâ-i jengârdır çeşm-i kebûdundan

G(262/3)

Sevgili naz ve cilve ederken ebrûsunu kullanır.

Ebrûlar edip işâret-i nâz

Gûyâ olup ebkem-i tebessüm

G(205/6)

Divan şiirinde zâhid mihrâba yönelir; âşık ise ebrûya yönelir. Şâir de senin ebrûvanını düşünen zâhidde imân olmasın; senin aşkına düşen âlemde huzur, şenlik olmasın diyor.

Ebrûvanın fikr eden zâhide imân olmasın

‘Aşkına dil bağlayan ‘âlemde şâdân olmasın

MS.(7/1)

2.Kaş İle İlgili Benzetme Unsurları:

a. Deşne, Hançer, Kılıç, Zülfikâr:

Kaş keman (yay) ve hançer olarak da kendini gösterir. Bu durumda âşık kurban veya av olmaya hazırdır.

Eğerçi deşne-i ser-tîz derler ebrûya

Benim oracığı cây-ı emânım olsa gerek

G(185/3)

Zülfikar; yarısından itibaren ucu çatallaşan bir çeşit kılıçtır. Hz.Ali’nin kılıcı. Peygamberimiz tarafından Hz.Ali’ye verilen bu kılıç Bedir savaşında ele geçmiştir. Hz.Ali’nin elinde uzunluğu yedi ve eni bir arşın olacak derecede şekil değiştirebilirmiş.

Sevgilinin kaşları çok uzundur. Bu uzunluğu anlatmak için Hz.Ali'nin kılıcından bahsedilmiştir.

Keşîde kaşlarına hatt-ı Mîr 'Ali derler

Ya Zülfikâr ile resm-i siyencî derler

G(63/1)

Aşığa işaret eden kaş ucuna zehir sürülmüş kılıç gibi gelir. Kılıçların ucuna etkisini artırmak için zehir sürülmüş. Sevgilinin kaşları da o kadar etkilidir

Bî- tevakkuf 'âzim-i darü'l-bekâ-yı katlinim

Tîğ-ı zehr-âlûd ebrû-yı işaretdir baña

G(2/3)

b. Mihrâb, Secde, Deyr:

Kaş bazen bir mihrab, kible veya secde-gâh yani mesciddir. Aşık böylece sevgilinin cemaline yönelir. Secde-i ebru âşıklar tarafından talep edilen yerdir. Talep edilen kaşlara secde eden putlar bizi hem kiliseye hem de mihraba mensup eylemişlerdir. Âşıklar da bu yüzden hem kiliseye hem de mihraba mensupturlar.⁵⁰

Bütân kim secde-i ebrûyu matlûb eylemişlerdir

Bizi hem deyre hem mihrâba mensûb eylemişlerdir.

G(46/1)

⁵⁰ Sedat Kardaş, a.g.e, s.137

Âşık sevgilinin kaşları için;’’ secdeye kapandığım yer, put gibi güzel sevgilinin kaşlarıdır ve bundan başka bir mihrap tanımıyorum’’der.

Secdegâhımdır ebrûvân-ı bütân

Gayrı mihrâb n’idiğin nedir bilmem

G(225/6)

c.Hilâl:

Divan şiirinde sevgilinin kaşları hilale benzer. Sevgilinin hilal ebrusu görününce âşıklar arasında bayram başlar. Kaş aynı zamanda gurre-i mahdır. Âşık ay gibi güzel olan sevgiliyle tutulmaya uğradıkça sevgilinin hilal kaşları da aşığın gönlüne ışık verir.

Fer verir âyîne-i kalbe hilâl ebrûları

Es’ada ol mâhpeykerle dûçâr oldukça ben

G(240/7)

Sevgilinin kaşları hilâle benzer. Aşığın gönlü sevgiliye meyillidir. Sevgilinin kaşı ra harfine benzer.

Ey hilâl-ebrû dilin meyli sañadır toğrusu

Sûy-ı mihrâba nigâhım kec-edâdır toğrusu

Râ kaşından inhirâf etsem riyâdır toğrusu

Ya sevâb olmuş veya olmuş hatâ’ sevdim seni

Ş.(10/3)

d. Kemân:

Keman, yay, kavs. Bir savaş aleti olmak yanında en çok kullanımını, sevgilinin kaşı için yapılan benzetmelerde bulmuştur. Sevgilinin kaşları şeklinden dolayı keman (yay)’a benzetilir.

Rüstem İran’ın ünlü kahramanıdır. Kendisine Dastan adı verilmiş. Dastan hile demektir. Bu nedenle Rüstem’in adı zülf, kaş, göz, gamze gibi öldürücü ve hilekâr özellikleriyle kullanılmıştır.

Beyitte de; sevgilinin kaşının Rüstem gibi sitemkâr ve öldürücü olduğuna değinilmiştir. Yine de canlar feda o kan dökücü keman kaşına diyerek sevgiliden şikâyet edilmemiştir.

Rüstem-i sitemdir toğrusu amma yine

Cânlar kurbân o hûn-rîzîn kemân ebrûsuna

G(289/3)

Sevgilinin kaşları kemana benzetilmiştir.

Dili eyleyip nişâne eğer ursa zahmı câna

Sakın ol kaşı kemâna deme kec-ata imişsin

G(242/5)

e.Kâtil:

Kaş bir fitne dükkânıdır. Sevgilinin saçı ile yakınlık kurup onu fitneye ortak etmek ister. Âşık da bu özelliklerinden dolayı; saçın, sevgilinin kaşının köşesinde dolaşmasını engellemek istiyor. Çünkü aşığa göre kaş, eli tez bir katil gibidir.

Ey zülf sakın kûşe-i ebrûda dolaşma

O kâtil-i çalâke takılma hazer eyle

G(299/5)

Âşığın gönlünün bağı, sevgilinin gaddar kaşındadır. Âşığın sıhhate kavuşması, saçlarına ve hasta gözlerine bağlıdır.

Bend-i peyvend-i dilim ebrû-yı gaddarıñdadır

Rîşte-i cem‘iyyetim zülf-i siyeh-kârıñdadır

Hastayım ümmîd-i sıhhat çeşm-i bîmârıñdadır

Bir devâsız derde oldum mübtelâ sevdim seni

Ş.(10/2)

D. GÖZ (Çeşm, Dîde, Göz, Nigâh)

1.Umûmî Olarak Göz:

Dîvân edebiyatında en çok sözü edilen güzellik unsurlarından biridir. Sevgiliye ait bütün özellikleri üzerinde taşır. Göz, âşığı kendine bağlayan, âşığı cezbeden bir unsurdur. Şehlâlık, mahmurluk, öfke vs. onun sıfatlarındandır. Renk olarak ya siyah ya da eladır. Sevgili âşık üzerinde gözüyle çok etkilidir. Onun gözleri manalı bakışlarıyla adeta aşığa bir şeyler anlatır. Bu anlatış bazen ok şeklinde âşığın

gönlüne girip onu yaralar. Bu durumda gözle birlikte kaşlar, kirpikler ve gamze de söz konusu edilir.

Gözün görevi görmekse de sevgilinin gözü daima görmezden gelir. O gözün bakışı, görüş şekli ve tarzı daima değişik anlamlar ifade eder. Göz, zalim, kan dökücü ve insafsızdır. Güler, eğlenir, halden anlamaz ve yapılanların hiçbirini görmez.⁵¹

Sevgilinin gözü daima sihir gücüne sahiptir. Âşıkları büyülemekte üstüne yoktur. Bunun için bir süzgün bakışı yeter.

Gözler fitnedir. Âşık, gözlerin bu tatlı tatlı efsaneler söylemesine hayret eder.

O fitne gözlere hayret deyim ‘acebdir kim

Şu hastalıkla ne şîrîn fesâneley söyler

G(51/2)

O mahmur bakışlı, sarhoş göz aşğın gönlünü harab eder.

Ol çeşm-i siyeh-mest harâb etdi dili hayf

Meyhâne-i takvâda dahı bâde-fürûşuz

G(121/3)

⁵¹ İskender Pala, a.g.e, s.101

Âşıklar sevgilinin bakışının lütfuna hayran olmuşlardır. Sevgilinin bakışı âşıklara lütuf gibidir.

Olmuşum hayrân-ı evzâ'ı nigâh-ı lütfünüñ

Geh baña geh gamze-i mağrûra eyler i'tiraz

G(145/6)

O büt gibi sevgilide îmân zâfı varken ne fayda. Bakışının gücüne kuvvetine karşı Rüstem bile zayıf kalır. Eski şiirimizde kahramanlık, acı, kuvvet ve yenilmezlik sembolü olarak yerini almıştır. Sevgilinin bakışına Rüstem bile dayanamıyor.

Îmân za'fı varken o bütde ne fa'ide

Ser-pençe-i nigâhına Rüstem zebûn imiş

G(134/4)

Sevgilinin büyüleyici bakışı Hz. İsa'yı bile hasta eder. Hz. İsa, Cebrail'in Meryem'e üflediği ruhtur. Bu nedenle neye dokunsa can verir, ölüleri diriltir. Sevgilinin bakışı hasta ediciliği yüzünden herkese can veren, ölüleri diriltiren Hz.İsa'yı bile hasta eder.

Reng-i lebiyle ruh verir hûn-ı nâ-haka

‘İsa’yı sâhir-i nigeği haste gösterir

G(58/2)

Sevgilinin bakışı zehirli, âşığa zarar veren özelliktedir.

Ey nigâh-ı çeşmi zehr-âlûdu sahbâ-nûş-ı nâz

Küştegân-ı gamze-i pür-teşnesi bî-hûş-ı nâz

G(124/1)

Âşık, sevgilinin bakışının okuna artık gezmemesini, yine bir günahsızın kanına gireceğini söylüyor. Sevgilinin bakışı adeta bir ok gibidir. Âşığın kanına girer.

Gözüm yollarda kaldı gezme ey tîr-i nigeş bî-câ

Girersin belki tâ ki kanına bir bî-günâhın gel

G(198/3)

Sevgili şarap içtikçe siyah gözü mey süzer gibi olur. Neşeli oldukça da bakışı nazlanır.

Mey süzer çeşm-i siyâhıñ bâde-hâr oldukça sen

Mest-i nâz olur nigâhıñ neş'edâr oldukça sen

G(241/1)

Sevgilinin gözü fitnecidir, fettandır. Tüm fitneler sevgilinin gözünden görünür.

Çeşminin gayetle fettân olduğun bilmez misin

Fitneler aından nümâyân olduğun bilmez misin

G(248/1)

Âşıklar hayallerinde şuh dilberlerin gözü vardır. Hayalleri bile âşıklara mutluluk verir, onları kendilerinden geçirir.

Hayâl-i çeşm-i şûh-ı dilberân dûr olmaz ‘âşıkdan

Gören Mecnûn-ı nakş-ı âhû-yı tasvîrden bilsin

G(253/4)

Ey sevgili senin şuh gibi güzel olan gözlerin bizi yabancılarla mukayese etmesin, bize el gibi davranmasın. Bizim derdimiz gerçektir, sana masal gibi gelmesin.

Çeşm-i şûhuñ bizi bî-gâne kıyâs eylesin

Derdimiz söyleriz efsâne kıyâs eylesin

G(254/1)

Sevgili âşığa yaptığı vefâlardan dolayı kâfire benzetilir. Onun siyah gözleri de imanı gibi karadır. Cefa çektirir.

Kâfir olayım zülfü siyeh-kara değilse

Çeşmi eğer imânı gibi kara değilse

G(291/1)

Sevgilinin gözünün etkileyiciliğinden âşığın canı çok üzülür. Bu dertten bu hastalıktan bir türlü kendine gelemez.

Üzüldü cân gam-ı zülf ile derd-i çeşminden

Bu hastelikden efendim sağalmadık gitti

G(309/5)

Sevgilinin yaşlı gözü âşıkları her gün her saat öldürür. Bu cevri her vakit sık sık yapar.

Her sa‘at öldürür beni ol çeşm-i mâtemi

Kim etdi ehl-i ‘aşka bu cevri-i dem-â-demi

MS.(6/9)

Sevgilinin bakışları fettan, gözleri cennetin gül bahçesi gibi güzeldir. Göz fitnedir, afettir.

Nigeh-i tîğ be-kef âfet-i cân u imân

Zülfü çeşm-i siyehi fitne-i gülzâr-ı cinân

TH.(6/2)

Sevgili mest olmuş gözüyle aşığı yakar.

Bir yana gönlü şikest etmede âsâr-ı humâr

Bir taraftan nigeh-i mest ile ol şûh yakar

TH.(6/6)

Rindler sevgilinin aşırı sarhoş gözünü düşünüp bu gece mihrâb köşesine sığındılar.

Rindân yâd-ı çeşm-i siyeh-mest-i yâr ile

Peygûle-gîr-i kûşe-i mihrâbdır bu şeb

G(18/2)

Âşıklar sevgilinin gözünü görünce derdi de dermanı da unuturlar.

Bağlanıp zülfünde bozdum ‘ahdı da peymânı da

Çeşmiñi gördüm unuttum derdi de dermânı da

G(280/1)

Sevgilinin gözünü anmak bile sarhoşları kendinden geçirir. Her biri sanki Cem gibi askeri olan bir Kahramândır.

Yâd-ı çeşm-i yâr Gâlib eylemiş mestânı mest

Gûyâyâ bir Kahramân-ı Cem‘-sipehdir her biri

G(325/6)

Sevgilinin gözü naz sarhoşudur; Şair de bunu içkinin mestli zevkine bağlamıştır.

Çeşm-i yârı zevk-i mey bed-mest-i nâz etdi dirîğ

Mâtemi hem-hâne-i sûr olmasın bir kimsenin

G(181/5)

Sevgilinin gözü, âşığın gönlüne sövmeye, küfre yakın bir bakış atsa da ;aşık bu durumdan hoşlanır.

Düşnâma yakın bir nigehtir dile çeşmi

Divâne bu güftârdan oldu mütelezziz

G(42/4)

Sevgilinin o mest bakışı, âşıkların bütün varını yoğunu ellerinden almıştır. Eğer dünyada birazcık neşe ve coşku var ise o da meyhanede kalmıştır.

Hep varını mestânın almış o nigâh-ı mest

Var ise biraz neş'e mey-hânede kalmıştır

G(59/5)

Âşıklar sevgilinin bir sıcak bakışıyla ömürlerini geçirirler. Onun bakışıyla eriyip solarlar.

Bir germ nigâh ile geçirmekdeyiz ömrü

Şem'iz bu safâ' bezmine mahv-ı nazârız bu

G(107/6)

Âşık, yalvarmada ve nazlanmada sihirler yapacak kadar bilgili de olsa; bunları o çok hünerli bakışa beğendiremez.

Niyâz u nâzda sihr-i helâl bilsem de

Nigâh-ı pür-fene etmem cedel beğendiremem

G(213/2)

Âşık sevgiliden bir kere de olsa ağlayan gönlünün aynasına bakmasını ister.
Sevgilinin rağbeti âğyârlara değilse; ona bakmasını ister.

Bir kere de mir‘at-ı dil-i zâra nigâh et

Ey mâh eğer rağbetiñ âğyâra değilse

G(291/3)

Sevgilinin gözü mest olmuş gibidir. O hiçbir zaman aşığı görmez âdetâ görmezlikten gelir.

Çeşmi gülzâr-ı tegâfûlde gezerken bed mest

Lebi bir hande-i pinhân kodu güle karz

G(146/5)

Sevgilinin âşığı görmezden gelen kılıcıyla bakışının merhameti kaşları gibi karşı karşıya gelir.

Birbiri ile karşılaşır ebrûvân gibi

Tiğ-ı tegâfûlüñle nigâh-ı terahhumuñ

G(176/6)

Sevgilinin gözü elâ, gamzesi de sarhoştur.

Çeşmi elâ gamzesi mestânedir

Ya da biliş ‘âşika bîgânedir

TCB.(1/42)

Âşığın gönlü aşk şarabıyla dolu olsa bile, sevgilinin gözü bir kere bile bakmaz. Sevgili âşığı görmezden gelir.

Dil mey-i ‘aşk ile pür olsa da bakmaz çeşmi

Mest bî-tâkâta fikr-i reh-i mey-hâne ‘abes

G(29/3)

2.Göz İle İlgili Benzetme Unsurları:

a. Kâtil, Cellâd:

Göz gönül ülkelerini fethetmek için öldürücü özelliklere sahiptir. Kan dökmekte üstüne yoktur.

Göz kesrettir ve manaya düşmandır. Manayı yani salikin gönlünü öldürür. Bu bakımdan göze katil, cellât denmiştir.

Sarhoşluk sonunda gözünün beyazını kırmızıya boyar. Baştan başa kana bulanmış gönül o katilden kan bahası istemez mi? İster tabî.

Eder gülgün beyâz-ı çeşmini mestânelik âhir

O hûniden dil-i hûn-geşte kan ister mi ister yâ

G(3/3)

Sevgilinin gözü cellâtla özdeşleştirilmiştir. Şûh, herkese yüz veren ve her aşıkla ilgilenen sevgilidir. Kazanın kötü huylu güzeli kötü, ters, zalim baht anlamında kullanılmış. Aşk işinde alışılan şey, sevgilinin naz aşığın da niyaz etmesidir. Beyitte aşığın naz sevgilinin niyaz ettiği cellât gözün ise can korkusu vereceğine canının korkusunda olduğu söylenmiş. Şâir kötü bahtına aldırmadığını ve ondan korkmadığını söylüyor.

Kaza-yı ilahinin kötü huylu güzeli bana nazlanır sanma. Onun cellât gözü can korkusuyla bana yalvarır.

Şûh-ı bed-hûy-ı kazâ' zann etme nâz eyler baña

Bîm-i cândan çeşm-i cellâdı niyâz eyler baña

G(5/1)

Sevgilinin gözlerinde kan dökücü özellikler vardır. O ay parçası gibi güzel olan sevgili, göz süzerken kan dökmeyi o sarhoşa gösterir.

Zann etme mey süzerken o meh-pâre göz süzer

Kan dökmeği o hançer-i bed-meste gösterir

G(58/5)

Sevgilinin gözünün cellâtlık özelliği üzerinde durulmuştur.

Ta-be-key ola çeşm-i cellâdıñ

Mest-i peymâne-i peşîmâni

G(317/3)

Âşıkları öldüren, sevgilinin bakışının hep anlamamazlıktan gelişinin kılıcıdır. Sevgilinin bakışı cellât olmasa hançer ne yapabilir?

Öldüren 'âşıkı şemşîr-i tegâfüldür hep

Yohsa cellâd nîgeh olmasa neyler hançer

G(96/7)

Cân sahifesinde sevgilinin öldürücü bakışı yazılmış, anlatılmıştır. Gönül şehnamesi de bir kahraman istemez mi? İster tabii. Beyitte sevgilinin zalim bakışına karşı koyacak Rüstem gibi bir yiğit gerektiği söylenmiş.

Nigâh-ı kahrıdır tasvîr olan ser-levhâ-i cânda

Göñül Şehnâmesi yâ Kahramân ister mi ister yâ

G(3/5)

b. Şâhbâz, Şâhin:

Şahbaz doğan kuşudur. Gözler de doğan kuşu olmuş, gönül kuşunu avlarlar. Sevgilinin gözünün bakışı aşığa doğan kuşu biçiminde görününce kutsal ruh Cebrail kuşu aşığa aciz bir av oldu. Sevgilinin gözü, doğan kuşuna benzetilmiş. Doğan avı üzerine süzülür ve pençesiyle yakalar. Göz de süzülür. Sevgilinin gözü şahbaza Cibril de kuşa benzetilmiştir. Gözün ve doğanın öldürücü özelliklerinden bahsedilmiş. İlahi sevgili olan Tanrı'nın bir bakışı aşık için bir lütuftur. Tanrı salike bir bakış atar ve onu dener. Acı ve ızdırıp verir. Sonunda gönlünü gereğince saf bulursa tecelli eder.

Nigeh-i çeşmi çü şehbâz-nümûn oldu baña

Tâ'ir-i Rûh-ı Kudûs sayd-ı zebûn oldu baña

G(7/1)

Sevgilinin gözü şahbaza benzetilmiştir. Gönül ve can kuşunun avlayıcısıdır. Sevgili aşığın canına kask ederse etsin; çünkü o av, şahbaza mahsustur.

Cân kaskın ederse çeşmi etsin

Bu sayd o şahbâza mahsûs

G(143/3)

Şahin bakışlı sevgilinin yeme benzeyen hal ü hattına gönül kuşunun avlanmıyor. Böyle söyleyişler divan şiiri tarzına pek uymuyor. Şeyh Gâlib burada vâsûht tarzını benimsemiş. Bu tarzın ana teması sevgiliden yüz çevirme ve onu eleştirmedir.⁵²

Beste-i hâl u hatîñ olmam ben ey şâhin-nigâh

Ta'ir-i Kudsüm ki dâm u dâneden kıldım ferâğ

G(157/2)

Sevgilinin doğan kuşuna benzeyen gözü avcı, serseri gönlü de av olarak görülür.

Çeşm-i şehbâzın alıp evvel dil-i âvâremi

Sonra tutmuş zülf-i pür-çîninde bend etmiş seniñ

G(187/2)

Şâir, sevgilinin göz süzerek bakışını alıcı kuşun süzülerek uçuşuna benzetmiştir.

Şehbâz-ı nigâh-ı çeşmi süzme

Âvârelenir rem-i tebessüm

G(205/10)

⁵² İsrail Babacan, “Şeyh Gâlib’in Gazellerinde Vâsûht Tarzı Aşkın İzleri”, Türklük Bilimi Araştırmaları, 28, (Güz-2010), s.64

Sevgilinin gözü doğan kuşu gibi yaralayıcı ve avlayıcıdır. Kirpikleri de ok gibidir. Oklar sayesinde o şehbazın pençesinden kurtuldu.

Şehbâz-ı çeşm-i şûhuna müjgân değildir ol

Kurtuldu pençesinden atıp şeh-peri peri

G(313/3)

Sevgilinin saçı doğan kuşu gibi yırtıcı bakışına kanatlar verip uçurunca, gözünün şahini meleklerin bile canına düşman olur.

Doğan ve şahin yırtıcı kuşlardandır ve kuş avında kullanılır. Melek, kudret demektir; cismi yoktur ve ölmez. Sevgilinin gözü o kadar öldürücü ki meleklerin bile canını alıyor. Tanrı'nın Kahhar sıfatı anlatılmış.⁵³

Bâz-ı nigâha kâkülü kim bâl ü per verir

Şâhin çeşmi düşmen-i cân-ı sürûş olur

G(87/3)

c. Nergis:

Mitolojiye göre Narsis, çok güzel ve aşktan anlamaz bir delikanlı imiş. Onu sevip de derdinden perişan olan kızlar bu genci Tanrılara şikâyet etmişler. Tanrıların verdiği ceza sonucu Narsis bir gün dereye kendi aksini görüp âşık olur. Kendini seyrederken suya atlar ve boğulur. Vücudu çürüyüp yerinde göze benzer bir çiçek biter ve bütün güzellere hayran hayran, baygın bir şekilde bakar. Başka bir efsaneye göre bir ırmak ile perinin oğludur. İnsanlar ve periler buna âşıktır. Hatta ses adlı bir peri onun aşkından ölmüş ve bir taşa dönmüştür. Şarkta bir efsaneye göre de Gül ile Nergis arasında bir aşk yaşanmış. Bu iki sevgiliden nergis göz şeklinde bir çiçek

⁵³ İpekten H. , M. İsen, T. Karabey, M.Akkuş,XVIII.yy. Divan Nazmı, Büyük Türk Klasikleri,Ötüken-Söğüt Yay.C.6,S.193-414

haline sokulmuş ve kıyamete dek hicran ve intizar çekmeye mahkûm edilmiştir. Bütün bu efsanelerde nergis ile göz arasında yakın bir ilişki vardır. Sevgilinin gözü nergistir. Baygın ve şehla bakar. İntizar çeker, mesttir.⁵⁴

Aşk sarhoşu olanlar altın kadehin neşesine, verdiği zevke aldırılmaz. Sevgilinin mahmur ve mest gözleri kimyanın ta kendisidir.

Altın sarıdır. Nergis çiçeği de sarıdır ve göze benzetilir. Nergisin mahmurluğu da afyon etkisinin bulunmasındandır. Sevgilinin gözleri altın yapan kimya olunca artık altın aranmaz.

Bakmaz safâ'-yı sagâr-ı zerrine mest-i 'aşk

Kimyâ-yı 'ayn o nergis-i mahmûrdur baña

G(1/8)

Aşağıdaki beyitte yine vasuht tarzı benimsenmiştir. Şuh sevgilinin mahmur gözü için sarhoş narasından vazgeçilmesi imajı üzerinde durulmuştur.

Pür-safâ' gördüm o şûhuñ nergis-i mahmûrunu

Bezm-i meyde nâle-i mestânen kıldım ferâğ

G(157/4)

Aşağıdaki beyitte göz nergis ilişkisi ve yakınlığı üzerinde durulmuştur.

Göz dikse bâğ-ı hüsnüne şayestedir añun

Bî-gâne görme nergisi çeşm âşinâsıdır

G(78/4)

⁵⁴ İskender Pala, a.g.e, s.356

Sevgilinin gözü nergistir. Baygın ve şehla bakar. Bu yönden bir hastaya benzetilir. Sevgilinin hasta olmuş nergisinin hayali bile aşığı dertli etmeye yeterlidir.

Geh hayâl-i nergis-i bîmârı geh baht-ı siyâh

Her zaman bir gûne sevdâ derdnâk eyler beni

G(329/5)

Şair; her ne kadar her şiirim eşsiz, benzersiz de olsa beğendiremem diyor. Bunun sebebini de sevgilinin eğri bakan gözlerine bağlıyor; çünkü yanlışlık sözünde değil, eğri bakan gözdedir.

Hatâ' nergis-i şehlâdadır sözümde değil

Eğerçi her sühânım bî-bedel beğendiremem

G(213/3)

Bu nergise benzeyen şuh gözdeki naz neşesi değil, uyku sersemliği de değildir. Bu sevgilinin aldırmazlığının kokusudur.

Neş'e-i nâz değil ser-hôşi-i hâb değil

Nergis-i şûhdaki bûy-ı tegâfûldür bu

G(271/4)

O, zehir bulaşmış gözün bakışından naz şarabını içmekte. Ben şehla, nergis gözlerinin mahmurluğunun sarhoşuyum.

Ol nigâh-ı çeşm-i zehr-âlûddan mey-nûş-ı nâz olur

Ben humâr-ı nergis-i şehlâsınıñ mestânesi

G(328/5)

Aşığın gözyaşlarıyla, güzellik bahçesi artık suya kandı. Şuh sevgilinin bakışı sarhoş ve azarlayıcılığıyla âşıkları kendinden geçirir.

Cûy-ı eşkimle olup bâğ-ı cemâli sîr-âb

Nergis-i şûhunu çok eyledi ser-mest-i ‘itab

Sunsun artık nigeş-i çeşmiñe peymâne-i hâb

TH.(15/7)

Nergis gibi baygın bakan sevgililerin gözleri, âşıklardaki hali göremez, onları anlayamaz. Her güzel dilber de sevgiyi fark edemez.

Bülbüldeki hâli göremez dîde-i nergis

Her dilber-i ra‘na edemez fark-ı muhabbet

K.(30/2)

d. Âhû:

Ceylan. Güzel gözlü, güzel kokulu ve ürkek olduğu için sevgiliye benzetilen ahu, edebiyatımızda birçok teşbihlere neden olmuştur. Gözlerinin iri ve gayet siyah oluşu sevgilinin gözünü hatırlatır.

O ahu göz süzülüp kavuşma zevkine“ ya hu” dedi. Bu değildi, neyleyim beklediğim bu değildi. Yolum yine bekleyişlere, özlemlere düştü.

Süzülüp o çeşm-i âhû dedi zevk-ı vasla Yâ Hû

Bu değildi niyetim bu yolum intizâra düştü

G(311/6)

Âşık, o şuh güzelin gözüne deli divâne olmak ister. Sevgilinin gözü, düşünce çölünde aşığa büyülenmiş bir ahu olmuştur. Çölde bir görünüp bir kaybolan büyülü ceylanlar görmüş gibi oluyor.

Çeşm-i câdûsuna divâne olam ol şûhuñ

Dest-i endîşede âhû-yı füsûn oldu baña

G(7/5)

e. Kılıç (Tîğ) , Şemşîr, Ok:

Bir savaş aleti olmak yanında sevgili ile âşık arasında önemli bir unsurdur. Öncelikle sevgilinin gözü, kirpiği, gamzesi, cevri ü cefası âşık üzerinde kılıç etkisi yapar. Sevgilinin bakışı kılıç gibi keskin yaralayıcıdır.

Kâkülleriyle örtülmüş gözünden merhamet bakışının kılıcı öyle bir geçer ki sanırsınız beraberinde gül kokusu bulutu da delinip geçer.⁵⁵

Çeşm-i kâkül-pûşdan tîğ-ı nigâh-ı rahmeti

Bu kadar kim zîr-i ebr-i Nûkhet-i gülden geçer

G(61/2)

⁵⁵ İskender Pala, Şeyh Gâlib Şahane Gazeller 5, Kapı Yayınları, İstanbul, 2005

Bakışının kılıcı o kadar kuvvetli olmasın. Beni çok sert bir şekilde yaralar.
Ağlayan gönlümün bu aciz haline bir defa da olsun güzel bak.

Tâb-âver-i şemşîr-i nigeş olma ne kâbil

Hâl-i dil-i nâlânıma bir hoş nazâr eyle

G(299/4)

Sevgilinin gözü bakılacak olursa siteminin kılıcından bile daha tesirlidir.

Çeşmi bakılsa tîğ-ı sitemden yamân imiş

Perçem-i hatına nisbet ile Müslimân imiş

MH.(1/3)

Sevgilinin bakış kılıcının ağır uykuda olduğunu sanma. Aman dikkatli ol, bu gece onu uykunun nişan taşında bilemektedir. Sevgilinin bakışı öyle keskindir ki adeta kılıç gibidir. Keskin olması için sürekli bilemektedir.

Seng-i nişân-ı hâbda tîz eyler el-hazer

Tîğ-ı nigâhı sanma girân-hâbdır bu şeb

G(18/7)

Sevgilinin süzgün bakış kılıcının cevherini naz ile yoğrulmuş görenler onun gizli ve saklı tüm özelliklerini korka korka yazmışlardır.

Görenler cevher-i tîğ-ı nigeşde cünbüş-i nâzı

Hafiyât u celiyyâtını hep bîm üzre yazmışlar

G(94/2)

Ok her halde aşkın bağına ve dolayısıyla gönlüne saplanır. Âşık okun gönlünden çıkarılmasını istemez. Onun için bu ok adeta sevgiliden gelen bir armağandır.

Sevgili o bakışıyla aşkın gönlünde yaralar açar. Âşık da sevgilisine bu yaralı gönlüne baktığında neler seyredeceğini söylemektedir.

Tîr-i nigehten dâğ-ı derûna

Baksan ne işler seyrân edersin

G(238/2)

Sevgili yanağındaki ayva tüylerinden sevgilinin bakışının kılıcı zehir alır. Sevgilinin bakışından zehir akar. Kanlı kılıcından damlayan kan yanağından akar.

Zehr alıp tîğ-ı nigâhı hat-ı müşgîniñden

Tamlıyor hûn-ı gazâb ‘ârız-ı rengîniñden

G(235/2)

‘Âşık sevgilinin keskin bakışının kılıcını tecrübe etmiştir.

Eyledim tecrübesin tîzî-i tîğ-ı nigehtin

Âfet-i sübha vü zünnâr değilseñ de nesiñ

G(244/5)

Âşık, sevgilinin kılıçtan keskin gözüne kurban olmayı göze almıştır.
Hasretine layık görmesin ister.

Ey ki tığ-ı çeşm-i mazagına kurbân olduğum

Görme lâyük hûn-ı hasret içre galtân olduğum

MS.(2/2)

Sevgilini kılıcı peygamber kılıcı kadar keskindir. Hattını haraca bağlayıp
onu imana davet eder.

Harâca kesdi hatın da‘vet etdi imâna

Nebiyy-i seyfdır el-hak peyember-i nigehiñ

G(179/4)

f. Sâhir,(Büyücü),Efsûn:

Sevgilinin gözü daima sihir gücüne sahiptir. Âşıkları büyülemekte üstüne
yoktur. Bunun için bir süzgün bakış yeter.

Büyüleyici gözün işi hep eğlencedir. Âşıklarla hep eğlenir.

Eğlencedir murâdı hep ol çeşm-i sâhirin

Efsâne-i mahabbeti ‘ayn-ı füsûn imiş

G(134/5)

Âşığın gönlü, sevgilinin süzgün bakışındaki büyü yüzünden çöllere düşmüştür.

Efsûn-ı nigâhından sahrâlara düşmüşsün

Divâne misin ey dil benden haberiñ yok mu

G(323/2)

Sevgilinin o büyüleyici, şehla bakan gözleri aşığa çok sıkıntı verir. Âşık bu durum karşısında sabrının tükendiğini göstermek için LA-Havle der.

Lâ-havl o çeşm-i sâhir-i şehlâ-nigâhdan

Her sözde Zü'lfikâr-ı 'Âliye yemîn eder

G(62/2)

Edebiyatta İsa Peygamber ölmeyip göğe çekilmesi ve ölüleri diriltmesi yönüyle ölümsüzlüğü simgeler. Ancak sevgilinin bakışı öyle büyüleyicidir ki İsa Peygamberi bile hasta gösterir.

Reng-i lebiyle ruh verir hûn-ı nâ-haka

'İsa'yı sâhir-i nigehe haste gösterir

G(58/2)

g. Bîmâr:

Hasta. Sevgilinin gözü baygın ve mahmur baktığı için hastaya benzer. Sevgilinin gözünün ve bakışının hasta edici özelliği vardır.

Sevgilinin bakışı zehirlidir ve aşığı hasta eder.

Etdi zehr-âb-ı nigâh-ı yâr bîmâr ‘âlemi

Mîzbân-ı ‘âfiyet mihmândan kessin tama‘

G(156/2)

Âşık, sevgilinin hasta eden bakışıyla dert doludur. Ama yine de bu derdine deva aramıyor.

İlacım gör ki sâki çeşm-i bîmârıñla pür-derdim

Devâ-cû olmazım rez duhterinden sanma nâmerdim

G(215/1)

Sevgilinin o hasta gözünün kol ve kanadından perilerin gözüne kirpiklerin kanadı verilir.

Per-i müjgân verilir çeşme-i perî-zâdlara

Gâlib ol hasta nigâhıñ per ü bâlininden

G(235/9)

Sevgilinin bakışının kılıcının yarasından âşıklar hasta olur. Ancak yine de bu yaranın merhemi zehirli hançerdir. Sevgilinin açtığı yaranın tedavi edilmesini istemezler.

Zahm-ı şemşîr-i nigâh-ı merhametden hastayız

Hançer-i elmâs-ı zehr-âlûd merhemdir bize

G(279/4)

Âşık, mahmur bakışları derde deva görülen sevgilinin gözlerini hasta olarak görüyor.⁵⁶

Her bir nigâhı ‘âşıkâ biñ cân verir velî

Pek hastadır o nergis-i bîmârı n’eyleyim

G(224/8)

h. Humâr:

İçki içildikten sonra ayrılma esnasında hissedilen baş ağrısı ve sersemlik.

Sevgili mahmur bakışlıdır. Âşık onun bu halini görünce aciz gönlünün haline dertlenir. Viran olmuş gibi hisseder.

Görüp çeşm-i humâr-âlûdu derd etdim dil-i zâra

O sahbâdan harâbat içre virân olduğum kaldı

G(320/4)

⁵⁶ İsrail Babacan, a.g.e, s.65

1. Kebûd:

Dîvân edebiyatında mavi göz yeniliktir. Daha çok 18.yy. döneminde Nabi, Nedim ve Şeyh Gâlib tarafından kullanılmıştır.

Gökyüzü mavi renklidir. Gökyüzünün mavisi sevgilinin mavi gözünden usanmıştır.

Harîm-i sîne sünbülzârdır çeşm-i kebûduñdan

Belâ-yı âsumân bîzârdır çeşm-i kebûduñdan

G(262/1)

Sevgilinin gözü, güzellik ülkesinin karıştırıcısıdır. Onun mavi renkli gözünden İsa'yı bile hasta eder.

Nigâh-ı çeşmi âşûb-ı Firengistan-ı hüsn olmuş

Mesihâlar dahı bîmârdır çeşm-i kebûduñdan

G(262/6)

Sevgilinin mavi gözleri kimini şarapçı kimini de sarhoş eder.

Pür oldu cübbe vü destârı şimdi zerk-pûşânın

Kimi mest ü kimi hammârdır çeşm-i kebûduñdan

G(262/7)

Sevgilinin mavi gözleri o kadar zalimdir ki, felek bile zalimlik yapabilmek için onlardan izin alır.

Nümâyân devr-i fitne sûy-ı hatt-ı müşg-sûdundan

Felek bî-dâd için destûr alır çeşm-i kebûduñdan

G(263/1)

i.Leşker:

Sevgilinin asker bakışı, siyah sürmeyi komutan yapmıştır.

Ne semte ‘azm-i Hülâgû-yı gamze kim etmiş

Sevâd-ı sürmeyi dümdâr leşker-i nigeñ

G(179/2)

Sevgilinin asker bakışları Nişabur kentine korku saldı. Nişabur’da dünyanın en güzel firuzesi çıkarmış. O yüzden edebiyatta birlikte anılırlar. Sevgilinin bakışlarının korkusundan gök firuze döktü.

Boyandı gök dere firûze dökdü derdinden

Hirâs saldı Nişâbura leşker-i nigeñ

G(179/7)

j. Cebrâ'îl:

Allah ile peygamberleri arasında elçilik ifa etmesi ve Allah'ın emir ve vahiyyelerini tebliğe memur mukarreb dört melekten biridir.

Sevgilinin bakışı haber getiren Cebrail'e benzetilmiştir. Naz âyetini tebliğ eder.

Eder mahalline tebliğ âyet-i nâzı

Var ise Ruhu'l-Emîndir peyamber-i nigehiñ

G(179/3)

E. GAMZE (YAN BAKIŞ)

1.Umumi Olarak Gamze:

Sevgilinin süzgün veya manalı bakışı. Dîvân şiirinde sevgilinin bakışı gamzeyi doğurur ve bu gamzede binlerce anlam vardır. Âşık bakışın manasını çözmede güçlük çeker. Gamze yalnızca bakışa dayanmayıp göz, kaş ve kirpiğin birlikte ortaya koyduğu harekettir.

Gözden çıkar ve âşığa ıstırap verir. O öylesine naziktir ki hiç hissettirmeden sanatını icra eder. Sevgili, âşığa gamzeleriyle naz yapar ve gamzesini tam yerinde ve zamanında gerçekleştirir. Divan şiirinde gamze en çok ok ve kılıca benzetilir. Gamze ok olunca yaralamak, delmek, öldürmek, avlamak gibi eylemleri üstlenir.

Bir ok olan gamzenin hedefi ise, can, gönül, sine, ciğer ve yürekdir. Gamzenin ok oluşunun önemli bir nedeni kirpik oklarından dolayıdır. Sevgili öyle ustadır ki hiçbir zaman hedefi şaşırılmaz. Bu bakımdan tir-i kaza'yı hatırlatır. Âşık gamze oklarının gönlünden hiç ayrılmamasını ister.

Bunun nedeni sevgilinin devamlı bakışlarını istemek ve okun geri çıkmasının çok zor oluşudur.⁵⁷

Âşık, gönül evine gamze oklarını bir misafir gibi davet eder.

Sevgilinin kaşlarının yayının evinde nazlandırılarak büyütülmüş yan bakışı bir kez Gâlib'in gönlünde misafir olsun da gör.

Hâne-perverd-i kemân-ı ebrûvândır gamzesi

Gâlibin gönlünde bir kez mihmân olsun da gör

G(71/5)

Gamzenin tercüman oluşu, bakıştaki manaları tercüme etmesidir.

Âşığın sevgiliye olan aşkı bir sırdır. Onu herkese yayan ise; hislere tercüman olan sevgilinin süzgün bakışlarıdır. Âşık olduğundan beri dili kilitlenmiş, bir şey düşünememiş.

Var ise gamzeñ etdi cihâna bu sırrı fâş

Gâlib hâmûş tab‘ide bî-‘akl u hûş idi

G(318/7)

⁵⁷ İskender Pala, a.g.e, s.162

Âşığın gönlü, sevgilinin yan bakışının sırlarına ortak oldu olalı, bildikle bildik, yabancıyla yabancı oldu.

Mahrem-i râz olalı gamzeñle oldu hâtırım

Âşînânîñ âşînâ bîgâneniñ bîgânesi

G(328/2)

Gamze birçok beyitte kâfir olarak tanımlanır. Bu sebepten dolayı da küfrün gizli işaretlerinin anlamlarını onun bileceği söylenir.

Gamzesinden sor rumûz-ı küfrü bu büt-hânedede

Kıl perestiş deyr-i hüsnün ‘İsî-i hâmûşuna

Kt.(35/2)

Gamze, sevgilinin gözünün âşık hakkındaki endişesini, sırrını saklamayıp da ne yapsın. Sevgilinin gamzesini çare ister duruma düşürmek çok güç. Çünkü her derde deva olan gamze çare ister duruma düştü.

Gamze derd-i çeşmini ketm etmeyip yâ n’eylesin

Çâre-sâz-ı ka‘inâtı çâre-hâh etmek de güç

G(30/3)

Sevgilinin gamzesi, aşığı hasta eder.

Gamzeñ bizi de haste-i hicrân edecektir

Kim sohbet-i bîmârdan oldu mütelezziz

G(42/6)

Gamze âşıkların derdine dermandır.

Dermân ola derd sûretinde

Ol gamze-i mest-i nâza mahsûs

G(143/2)

Gamzenin siteminden kurtulmak mümkün; ama ona ulaşamayanların zihninde o hep talep edilendir.

Gerçi mümkün sitem-i gamzeden olmak tahlîs

Ah kim hâtır-ı nâ-kâma belâdır matlab

G(22/3)

Sevgilinin gamzesinde güzelliğin sırları saklıdır.

Gamzesinde münderic sırr-ı celâl ü hem celâl

Hatt-ı pür-şûr ile fikr-i bî-me‘alim pür-melâl

TH.(10/5)

Sevgilinin yan bakışı âşıkların halini hatrını hiç sormaz; halden anlamaz.

Sevgilinin yan bakışı huzursuz rintlerin ne durumda olduklarını hiç sormaz.

Sormaz safâ’-yı ‘âlem-i âb içre gamzesi

Rindân-ı bî-huzur ne ‘âlemedir ‘aceb

G(20/3)

Sevgilinin yan bakışında gurur ve kibir vardır.

Ol gamze-i gurûr ne ‘âlemdedir ‘aceb

Hiç etmedi zuhûr ne ‘âlemdedir ‘aceb

G(20/1)

Gamzenin tercüman oluşu, bakıştaki manaları tercüme etmesinden dolaydır.

Âşığın gönlü, canı dertle gamla doldu. Hâline ancak gamzeler tercüman olur.

Harâb-ı derd ü gam oldu derûn-ı bîmârım

O gamzeler bu söze tercemânım olsa gerek

G(185/4)

Sevgilinin gamzesi kan dökücülük özelliklerine sahiptir. Âşık da sen de bu kötüye uyma diyor.

Uyma bağrım uyma ey şeh gamze-i hûn-rîzîne

Girme ol bed mest için sen kana Allah ‘aşkına

G(286/2)

Âşık sarhoşluktan kurtulmak istemektedir ancak; sevgilisi yine gamzesini kullanarak onu mest eder.

Gamze-i hûn-rîzîn etme sâki-i sahbâ yeter

Ey caîcû tâlib-i def'-i humâr oldukça ben

G(240/2)

Gamze, âşığın aklının başından alır; adeta onu yağmalamak için yeni yollar bulur.

Nigeh-düzdîde ol meh tâze tarh-ı nâza yol bulmuş

‘Aceb tarâc-ı mülk-i ‘akla gamze tâze yol bulmuş

G(137/1)

Gamzenin gönül kırıcı ve kan içen özellikleri vardır.

Dil-şikendir gamzesi hûn-hârdır

Şîşeden rindâna sahbâdır garaz

G(147/5)

O ay gibi güzel sevgilinin gamzesi aşırı mest olmuş bir özelliğe sahiptir.

Gamzesi ifrât-ı mest olmuşdu Gâlib ol mehiñ

Söyledi sır gûş ile hüsn-i tedbîr etdi hat

G(148/5)

Padişah olan sevgilinin gamzesine, saçına, hattına kargaşalıklar düşmüştür.
Sevgilinin askeri zalimlik etmiştir.

Zülf ü hatt u gamzene âşûblar düşmüş seniñ

Leşkeriñ bî-dâdlık düzd ü levend etmiş seniñ

G(187/4)

Sevgilinin şuh gamzesi mesttir, sarhoştur. Gönül ise deli divanedir.

Ol gamze-i şûh mest ü dil dîvâne

Anlanmadı gitdi ne su‘al ü ne cevab

R.(27/2)

Âşık, gamze onu yaralasa da bir şey demez. O öyle bir şehbaz ki bu viran gönle tenezzül etmez.

Deme zahm ursa n’olur gamze tekâsül mü eder

Öyle şehbâz bu virâna tenezzül mü eder

TCB.(11/3)

2. Gamze İle İlgili Benzetme Unsurları:

a. Câdu, Sihir, Sehhâr:

Cadı, büyücü. Dîvân edebiyatında sevgilinin gözü, gamzesi, saçı, kâkülü ve ayva tüyleri cadılık özelliklerine sahiptir. Cadı büyü yaptığını hiç belli etmez. Kötülük, zulüm, kan dökme onun işidir. Fitne, sahir vb. isimlerle kullanılır.

Ayrılık okunun yarası, âşıkların şad olmayan gönlünün ta içine kadar işler.
Sevgilinin fettan ve süzgün bakışı merhamet etmez, imdada yetişmez.

Geçdi zahm-ı tîr-i hecrist ta dîl-i nâ-şâdîma

Merhamet ey gamze-i câdû yetiş imdâdîma

G(287/1)

Sevgilinin göz ucuyla bakışı, gamzesi ve dudak altından gülüşü aşığın canına kar eder; adeta sihirli bir gülüştür. Bu durum sevgilinin aşığa iltifatıdır.

Câna kâr etmek için gamzesi sihr ile gehî

Hande-i zîr-i lebi nîm nigehten görünür

G(56/4)

Sevgilinin gamzesi fitne doludur, adeta sihir yapan bir büyücü gibi. O gamzeye nazar değmesin.

Çeşm-i bedvâr siyeh nergis-i mahmûrundan

Fitne-i gamze-i sehhârîna mâşa'allah

G(295/4)

Sevgilinin gamzesi cadı fikirli bir kâfirdir. Yanağı da ateş gibi kırmızıdır.

Gamzesi câna yakın kâfir-i câdû-fikret

‘Ârızî ateş-i sad-hirmen-i ‘akl u fitrat

MH.(2/3)

Sevgilinin gamzesi, büyü yapan, füsün-sazdır. Ancak sevgilinin aşkı, aşığa bir can sığınağı gibidir.

Hırz-ı cândır nüsha-i ‘aşkın çü te’sir eylemez

Gamze îkâz-ı fiten ya çeşm-i efsûn eylesin

G(264/3)

Sevgilinin gözünde cadılık ve sihir yapma özellikleri vardır.

Sihr o şûhuñ beste-çeşm-i gamze-i câdûsudur

Çeşm-i mehbûbân kemend-i zülfünün âhûsudur

G(52/1)

Sevgilinin büyü yapan, fitneyle dolu olan gamzesine ve mahmur bakışlarına nazar değmesin.

Çeşm-i bedvâr siyeh nergis-i mahmûruñdan

Fitne-i gamze-i sehhârına mâşa‘allah

G(295/4)

b. Cellâd, Kâtil:

Gamze bazen öldürücü bir katil bazen de cellâttır. Âşık, gamze ile şehit olunca gamze de kâfir olur.

Azrail cennete yakışmaz; peki yanağına senin cellad olan gamzen nasıl yakışır? Bu beyitte gamze cellât ve Azrail arasında benzerlik kurulmuştur.

Behişt-i hulda yaraşmaz eğerçi ‘Azra’ il

Ruhuñda gamze-i cellâd ‘aceb neden yaraşır

G(81/4)

Sevgilinin gamzesi cellâda benzetilmiştir. Bu cellat gamzenin dilinde aşıklar anlar.

Lisân-ı nâzı tanış tercemân-ı dîdesine

Zebân-ı gamze-i cellâd-ı yârı benden sor

G(82/3)

Sevgilinin cellâda benzeyen yan bakışından kurtulup yaşamak umudu yoktur; ama aşığın canı o kıpkırmızı dudağa kendini feda etmek ister. Yan bakış cellâttır. Cellâttan kurtulma ümidi yoktur.

Bakış, tasavvufta kesrettir. Dudak, üstelik la’l-i nab ise vahdettir. Canın bakış cellâdınca öldürülmesi kesrete kapılmasıdır. Dudağa feda olması da vahdette yok olması, yani fenafillâha erişmesidir. Can maddedir. Maddenin yok olması tabii istenir.

Hayat ümîdin etmem o gamze-i cellâddan amma

Fedâ olmak o la’l-i nâba cân ister mi ister yâ

G(3/6)⁵⁸

⁵⁸ Haluk İpekten, Şeyh Gâlib, Hayatı, Sanatı ve Eserleri, Akçağ Yayınları, 2006, s.67

O cellât yan bakışının elindeki naz kılıcı, kurbanları için işaret kaşı gibidir.
Umut verici anlamına gelir.

Şemşîr-i dest-i nâzı o cellâd gamzenin

Kurbânyâna ebrû-yı îma' mıdır desem

G(209/3)

Sevgilinin kanlı bakışının gamzesi, âşığın canına kast eden bir cellât imiş.
Âşığa hiç acıması, merhameti yokmuş.

Hûni nigâh-ı gamzesi cellâd-ı cân imiş

Bir rahmı yok mürüvveti yok bî-emân imiş

MH.(1/3)

Âşık, sevgilinin cefası yüzünden cellât gamzesinin kör olmasını; ahlarının
da göklere çıkmasını istiyor.

Katl-i 'amâ' mâ'il olsun gamze-i cellâdlar

Dem-be-dem eflâke çıksın âh ile feryâdlar

MS.(7/3)

Sevgilinin gamzesi sitemkâr değilse nedir? Kan içen bir katil değilse nedir?

Söyle ey gamze sitemkâr değilseñ de nesiñ

Dediğim kâtil-i hûn-hâr değilseñ de nesiñ

G(244/1)

Sevgilinin cellâda benzeyen gamzesinden bir kurtuluş ümidi yoktur.

Yoğuken gamze-i cellâddan ümmîd-i halâs

Nigeh-i mestin ‘aceb gâret ü yağmâ nesine

G(281/2)

Sevgilinin gamzesi cellâttır. Öldürülmüş olanlar da âşıklardır.

Küşte-i gamze-i cellâd ki derler o biziz

Nûş-ı hûn-ı dile mu’tad ki derler o biziz

G(122/1)

Sevgilinin gamzesi öldürücü özelliğe sahipken acaba hattı ne beladır.

Gamzesi kattâl iken hat ne belâdır ‘aceb

Kâfir-i bî-mezhebe hüccet ü bürhân gerek

G(149/5)

Sevgilinin kan döken, öldüren gamzesine âşıklar karşılık veremez. Âşığın tek yaptığı şey ağlamaktır; çünkü çaresizdir.

Karşuluk yokdur o şûhuñ gamze-i hûn-rîzîne

Gâlib ancak bir bakar bir çeşm-i giryân gösterir

G(54/9)

c. Hançer:

Divan şiirinde sevgilinin kaşı eğriliği yönünden, göz, gamze ve kirpiği de âşıkta açtığı yara nedeniyle hançere benzetilmiştir.

Sevgilinin gamzesini de uyumuş bir hançere benzetmiştir. O fettan olan gamze korkusuyla uyutur; ama o uyumaz.

Gamzesin hançer-i hâbide sanırsın ammâ

Uyudur fitneyi havf ile o fettân uyumaz

G(116/4)

Sevgilinin gamzesiyle hançer birbirine çok benzer. Adeta birbirlerine tercüman olurlar.

Eceliyle var ise söyleşen aňlar dilini

Tercemân olmuş aña gamze ne söyler hançer

G(96/5)

Sevgilinin gamzesinin hançerinde Celalilik vardır. Anadoludaki ayaklanmalara katılanlara celali denirdi. Âşık da gamzeyi celalilere benzetmiş, asi olmasından söz etmiştir.

Nedir o hançer-i gamzeñdeki Celâlîlik

Biraz da nâza çek ey şûh-ı şeh-levendim

G(204/3)

ç. Tîğ, Nâvek:

Gamze kılıç olduğu zaman, güzellik ve can ülkesinin kılıç zoruyla ele geçirilmesi esas alınır. Ayrıca kılıcın öldürücülüğü de unutulmamalıdır. Kılıç kan döker; bu nedenle hançer ile eř değerdedir.

Ey gamzeli bakış kılıcı! İsa gibi can bağışlayıcı dudağa bakma sen. Senin ayrılık derdini çeken hastanın hali değişmiş gibidir.

Bakma ey t ğ-ı nigeħ la‘l-i Mesih -deme sen

Haste-i hasretinin hâli diğerg n gibidir

G(72/5)

Sevgilinin bakışının kılıcından helak olsa bile yine gamzesinden ayrılmaz.

T ğ-ı gamzenden kesilmem   k   k olsam yine

H sılı b -h de cevretme baňa sevdim seni

ř.(10/4)

Gamzenin oku, aşığın yaralanmış gönlünü, kızgın demirle nişanlanmış gibi dağlamıştır.

T ğ-ı gamzeň d đd r etdi dil-i mecr humu

Pehlev nım ol kemân ebr larıň hacc mdır

TH.(11/4)

Ayrılığın yarası bir yana, o şuh güzel bir yana. Sevgilinin gamzesinin okundan kan damlar, can bir yana.

Zahm-ı hicrân bir yana ol şûh-ı fettân bir yana

Düşdü tîğ-ı gamzeden kan bir yana cân bir yana

TH.(13/5)

Gamzenin kılıcıyla kirpiklerin oku birbirinden farklı değildir.

Hiç tefâvüt bulamam öyle gelir hâtırıma

Tîğ-ı gamzeyle berâber hele tîr-i müjgân

G(257/3)

Sevgilinin gamzesi fitne çıkaran, kavgacı özelliğe sahiptir. Gamzesinin oku bile hançerle kavga eder.

Gavgagerî-i hüsnü takınmış o fitne-cû

Hançerle tîğ-ı gamzesi kanlı bıçaklıdır

G(93/3)

Gamzenin oku, sevgilinin ebrusundan daha gönül delicidir.

Nâvek-i gamzesi dil-dûzdur ebrûsundan

Eylemiş hükmi-kazâ' tîri kemândan esbâk

G(174/6)

Sevgilinin gamzesinin oku kan dökücülük özelliği taşır. Sevgili de gül renkli ata binen bir asker niteliğindedir.

Şevk-i mey pâ-der-rikâb olur gürîzân olmağa

Tîğ-ı gamzeñ kan döküp gülgûn-süvâr oldukça sen

G(241/2)

F. KİRPİK (Müjgân, Müje)

1. Umumi Olarak Kirpik:

Müje ve müjgan adları altında kirpikten bahsedilirken onun gamze gibi yaralayıcı ve öldürücü vasıfları söylenir. Kirpik, oklarını aşığın üzerine salar. Kirpikler göz kapaklarına saf saf dizilirler. Saç ve kaş gibi karadırlar. Âşık, kirpiğin saldıdığı oklara hedef olmak ister. Kirpik, yerine göre kılıç veya hançer olabilir.

Sevgili gönül avlayan kirpikleriyle yanbakışını gizler. Sevgili nasıl bir Rüstemdir ki kıllarla cadıyı bağladı. Kılla cadı bağlanmaz. Bu ancak büyü sayesinde olur. Rüstem, gücü yanında hilesiyle de tanınmıştır. Bu yüzden Rüstem-i Dâstân adı verilir.

Gamzeñi kıldıñ nihân müjgân-ı dil-cûlarla sen

Veh ne Rüstemsin ki cādû bağladıñ mûlarla sen

G(246/1)

Kirpikler ateşli bakışlardan ateş görmüş kıllardır. Gülyaprakları bitiren tüyler. Bu görüntüleri sayesinde âşığın aklını başından alır.

Mûy-ı âteş-dîdedir müjgân nigâh-ı germden

Ey hat-ı gülberg-hîz âşüfte-kâm etdin beni

G(308/3)

Sevgilinin kirpiği ucu sivri olan bir imbik gibi zehirler damıtır. Okları o kadar zehirlidir. Ciğerin kanlı şarabı gözde yaş oluncaya dek damıtır.

Ne zehrler geçer inbîk-i nûk-i müjgândan

Şarâb-ı hûn-ı ciğer gözde âb oluncaya dek

G(173/5)

2. Kirpik İle İlgili Benzetme Unsurları:

a. Tîr:

Kirpiğin yaralayıcı ve öldürücü özelliği vardır. Bu sebeple sevgilinin kirpiği de ok özelliği gösterir. Kirpik, oklarını âşıkların üzerine atar. Âşık da bu okun gönlünden hiç çıkmamasını ister. Bu ok, sevgiliden gelen bir armağandır.

Kirpiğin okları, sevgilinin semtinden gelir. Âşık da bu oklardan sevgiliden haber getirmesini ister.

Ey tîr-i müje semt-i kazâ'dan mı gelirsin

Lutf et baña çeşminden anuñ bir haber eyle

G(299/6)

Sevgilinin kirpiklerinin oku o kadar cefa gösterir ki; kağıt bile bu özelliklerinden şikayet eder.

Gûyîyâ şekve yüzünden baña bir bir okudu

Tîr-i müjgânın edip vasfını ezber kağıd

G(39/2)

Sevgilinin kirpiği kavuşma haberini getirmek için oklarını atar. Âşık da bu durumdan hoşnuttur.

Peyâm-ı vasl için atdığı tîr-i müjgânı

Hezar cân ile makbûl ü dil-pesendim gel

G(204/4)

Kirpikten bahsedilirken gamze gibi yaralayıcı ve öldürücü vasıfları söylenir. Âşık da gamze ve kirpiği bu özelliklerinden dolayı hiçbir zaman ayrı düşünemez.

Hiç tefâvüt bulamam öyle gelir hâtırıma

Tîğ-ı gamzeyle berâber tîr-i müjgân

G(257/3)

b. Tarak:

Tarak ile kirpikler arasındaki şekli benzerlik, tarakla ilgili benzetmeler arasında en kuvvetlisidir. Sıra halinde dizili kirpikler ile sıra halindeki tarağın dişleri arasındaki benzerlik açıktır. Pençe-i müjgan tertibiyle el çeksın ifadesinde, tarak-kirpik ilgisi yanında tarak-el münasebetine de temas edilir.

Ey sevgili! Kirpiklerinin pençesine zahmet verme, elini çeksin. Bizim perişan uykumuzun kakülüne tarak gerekmez.⁵⁹

Çeksin el pençe-i müjgânına verme zahmet

Kâkül-i hâb-ı perîşânımıza şâne ‘abes

G(29/2)

c. Neşter:

Sevgilinin kirpiklerinin oku o kadar keskindir ki adeta bir neşter gibidir. Kan dolar her tarafına.

Neşter-i müjgânı ser-tîz etme ol denlü beğim

Giryeden fevvâre-i hûn-âbdır her bir regim

TH.(13/3)

Sevgilinin kirpikleri o kadar etkileyicidir ki bir neşter gibi parçalayıcı özelliğe sahiptir.

Neşter-i müjgânının te’sir-i sihridir meğer

Yâsemende gonca-i gül-berg-i handan gösterir

G(54/2)

⁵⁹ M. Nejat Sefercioğlu, “Dîvan Şiirinde Tarak ve Ayna”, Saç Kitabı, İstanbul, 2004, s.203-239

G. YÜZ (Dîdâr) VE YANAK (Hadd, ‘Îzâr, ‘Ârız, Ruh)

1. Umumi Olarak Yüz ve Yanak:

Tasavvufta Allah’ın tecellisi yerine kullanılır. Sevgilinin güzelliğinin büyük bölümünü didar oluşturur. Çünkü o kaş, göz, dudak, yanak, vs. güzelliklerine sahiptir. Bu bakımdan o güzellik meydanı veya güzellik harmanıdır. Bazen mecaz-ı mürsel yoluyla yalnızca yanak yerine kullanılan yüzün güzelliğine ‘‘cemal’’ denir. Bu güzellik ilahi güzelliğin bir aksinden ibarettir. Bu bakımdan tasavvufi anlamı kullanılır. Yüzün rengi aldır. Bu da yanak rengidir. Bu renk aynı zamanda bir utanma rengidir.

Yüz, aydınlık ve parlaktır. Sevgilinin ay yüzlü oluşunun nedeni de budur. Ay ışığı nurdur. Bu yüzden sevgilinin de yüzü nurludur. Tüm bu yönleriyle yüz, aşkın seyretmeye doyamadığı bir yerdir. Sevgili yüzünü arada sırada gösterir. Aşık bu anı görmek için her şeyini feda etmeye hazırdır. Sevgilinin karanlık saçları geceye benzetilince, sevgilinin yüzü gecenin mehtabı olur. Yüz güneştir, gündür, sabaktır. Sevgilinin yüzü güneşten daha alımlıdır.⁶⁰

Sevgilinin yüzü aydınlık, pak ve tertemizdir. Âşık onun temiz, pak yüzünü andıkça; gözyaşlarının selini ateş kaplar.

Bir dilrübâya düşdü ki dil rûy-ı pâkinin

Yâdıyla seyl-i eşk-i revân şu‘le-pûş olur

G(87/2)

⁶⁰ İskender Pala, a.g.e, s.116

O fitnekar sevgili, allık, rastık ve beyazlatıcı sürerek; yüzünü al ve beyaza boyadı.

Gülgûn vesme sürdü sefid âb ile ruhun

Kıldı o fitnekâr sefid ü siyâh ü sürh

G(34/3)

Sevgilinin yüzü ışıklı bir nur gibi, ateş kırmızısıdır. Ancak bir gece cehennemde komşu olduysan sevgilinin şu'le-i ruhsarını bilirsin. Cehennemde kalanlar o yüz ve ayva tüylerini bilebilirler.

Ol şu'le-i ruhsâr ile ol hattı bilirsin

Oldunsa eğer bir gece hem-sâye-i Dûzah

G(36/2)

Sevgilinin yüzü her zaman görünmez. Bu güzelliğini âşıklardan gizler. Sevgili yüzünü gösterince âşıklar arasında bayram başlar. Sevgili, gözlerde uçar; ama yüzünü peri gibi gizler.

Mâdâm uçarsın gözlerde ammâ

Rûyuñ perî-veş pinhân edersin

G(238/7)

Âşıklar sevgilinin yüzüne bakmaya doyamazlar; lakin o ay yüzlü sevgiliyle
bir türlü kavuşamazlar.

Toyunca bakmağa dîdara kalmadık gitdi

O mâhî hâle-i âğuşa almadık gitdi

G(309/1)

Sevgilinin tertemiz yüzünde Mevla'nın nuru apaçık görünür.

Ey ruh-ı pâkinde 'ayân nûr-ı zât

Sînesi âyîne-i vech ile sıfat

TCB.(1/1)

Sevgilinin yüzünün, güzelliğinin ışığı aşka iki dünyaya sebat vermiştir. İki
alem de o ışığın aşkıyla var olmuştur.

Pertev-i envâr-ı cemâlin senin

'Aşk ile verdi dü cihâna

TCB.(1/5)

Mahşeri görmek isteyen, o ay yüzlü güzeli sema ederken seyretmeli.

Görmeğe istersen eğer mahşeri

Çarhda seyr eyle o meh-peykeri

TCB.(1/9)

O ay gibi güzel olan sevgilinin güzel yüzüne nazar değmesin.

O mehin tal'at-ı dîdarına mâşâ'allah

Ebrûvân u ruh u ruhsârına mâşâ'allah

G(295/1)

Âşık, bazen de geleneğin dışına çıkarak sevgiliden yüz çeviriyor. Âşüfte huylu sevgiliyi sevmeden geçtim. Onun yüzü güneşin aynası gibi de olsa dönüp de bakmaz. Sevgilinin ipliği pazara çıktı.

Sevmeden geçdim ol âşüfte-meniş dildârı

Bakmam âyîne-i mihr olsa dahı ruhsârı

Çıkdı bâzâra bugün rişte-i kâr u bârı

TH(15/5)

Tüm sırlar sevgilini yüzünün aynasında gizlidir. Keşfetmek isterse aşıklar, oraya bakmalılar.

Sırrını keşf etmek için hayretin

Kıl nazâr âyîne-i ruhsârına

TCB.(1/37)

Yanak hakkında söylenilen özelliklerin başında parlaklık, şeffaflık ve rengi gelir. Yanak aşığın baktığı ve daima bakmak istediği yerdir. Lutf, letafet, al, rengin, gül renkli sıfatları kullanılır. Utanma hali dolayısıyla kızarma özelliğiyle de ele alınır.

Âşığın, sevgilinin yanağının fikriyle akan gözyaşı kanlı ve yakuta benzer.
Gözyaşları hem bir ateş denizi hem de bir gül bahçesi gibi olur.

Fikr-i ruhsâr ile her bir katre hûn yâkut olup

Girye hem deryâ-yı âteş hem gülistândır bize

G(300/7)

2.Yüz ve Yanak İle İlgili Benzetme Unsurları:

a.Mâh:

Sevgilinin yüzü, ayva tüyleriyle birlikte üzerinde lekeler olan Ay'ı andırır. Yüz nurunu Allah'ın cemal sıfatından alır. Bu nurlu haliyle görünen yüz, aşığın içinde bulunduğu karanlığı yok eder. Sevgilinin yüzü karşısında Ay'ın bir hükmü yoktur. Çünkü güneş ve ay sevgilinin yüzünü kıskanırlar.

Hiç o ay yüzlü sevgiliye yakışır mı ki bir kez olsun dönüp âşıklara bakmasın. Üstelik âşıklar onun güzel yüzünün aydınlığına bu kadar hasret çekerken.

Gâlib düşer mi ol mehe kim eylemez nigâh

Biz pertev-i cemâline çün sâye hasretiz

G(117/8)

Ay, bir ışık kaynağıdır. Işığı ise güneş gibi ateş değil, nurdur. O nuruyla güzeldir ve geceye güzellik verir. Bu nurlu yüzüyle ay sevgiliden başkası değildir. Ona kimsenin eli değmemiş, kimse yanına yaklaşmamıştır. Her gece görünmez. Bir yerde duramaz, uzaktan seyredilir, yükseklerdedir. Tüm bunlar sevgilinin özellikleridir. Tüm benzetmelerde, sevgilinin yüzü aydan daha üstün, güzel ve parlaktır.

O ay yüzlü güzelin yüzündeki taze tüyler günümü karartırsa, felek bana akşam aydınlık bir ay verir. Sevgilinin yüzündeki tüyler taze iken yeşildir. Kararmaya başlayınca yüzü örter ve aşığın hayatını karartır.

Rûzumu tîre ederse hat-ı sebzi o mehiñ

Bir felek mah-ı münevver verir ahşam baña

G(4/5)

Biz şimdi Sütlüce’de ay yüzlü bir güzelle sütle şeker gibi karışıp kaynaşmışız.

Yâd eylemez olduk haber-i Yusûf-ı Mısırî

Südlüce’de bir mâh ile şîr ü şekeriz biz

G(107/14)

Yüzü ay gibi güzel olan sevgili olmayınca, gül bahçeleri cehennemden dem vurur. Ağaçlar, fidanlar, yapraklar, meyveler aşığın gözüne ateş olarak görünür.

Bana dûzahdan ey meh dem urur gülzârlar sensiz

Diraht âteş Nihâl-i dil-keş âteş berg u bâr âteş

G(139/5)

Güneş ve ay sevgilinin yüzünü kıskanırlar. Aşığın gönlünde, parlaklığı karşısında güneşin bir zerre bile olamayacağı ay yüzlü bir güzel vardır.

Ne var rûz u şebim yek reng olursa berk-i âhımdan

Fürûğundan güneş bir zerre olmaz mâh var dilde

G(293/5)

O ay yüzlü güzel, aşığı şarap güneşinin nuruna kadeh aynası yaptı. Güzelliğiyle, aşığı kendinden geçirir.

Nur-ı şems-i bâdeye mir‘at-ı câm etdin beni

Kalmadı noksânım ey meh-rû tamâm etdin beni

G (308/1)

Âşık, ah ettikçe ay yüzlü sevgili güler; bu durumdan hoşnut olur. Aşık mum gibi yanar, erir.

Ben âh etdikçe güldü bezm-i hüznün mâh-rûyânı

O meclisde yanıp şem‘-i şebistân olduğum kaldı

G(320/6)

Sevgilinin yanağı ay parçası gibi, güneş gibi aydınlıktır. Aşık bu arzuyla yanıp tutuşur.

Mâh-veş mihr-i ruhuñ şevkine yandım bu gece

Şu‘le-efrûz olarak çarhı dolandım bu gece

G(284/1)

Âşıklar gece gündüz yüzü ay kadar güzel olan sevgiliyi arayıp ona kavuşmak isterler.

Vahdetde vü kesretde oldun niçe dem pûyan

İsterdin o meh-rûyu rûz u şeb olup cûyan

Çün halvet-i ma'nada buldun o şehi pinhân

TH.(2/2)

Sevgilinin ay yüzünden imanın nurları görülür. Sevgilinin lutfuyla aşık hep ümitlenir.

Ay yüzünden mazhâr-ı envâr-ı îmân olduğum

Ey idip ümmîd-i lutfuñ şâd u handân olduğum

MS.(2/1)

b. Şeh:

Yüz, güzellik sultanıdır.

Güzellik sultanına sığınmaya gelen saçın ucundaki o karışıklık çıkaran halkalar bir bir gelip saygıyla saçının eteğini öperler.

Edeble dâmen-i zülfüñ öper gelip bir bir

O fitneler ki şeh-i hüsne intisâba gelir

G(50/6)

c.Gül, Lale, Gonca:

Sevgilinin yüzü gül kadar güzel ve kırmızıdır

Renk bakımından gül, lale, gülşen, şaraba benzer.

Sevgilinin gül gibi güzel olan yüzü âşıkların ayna gibi tertemiz gönlünü şarap kasesiyle doldurur. Aşığın gönlü sevgilinin işret yeridir.

Yek nazrada kıldın ey yüzü gül

Âyînemi âfitâbe-i mül

Geçdi baña neş‘e-i tegâfûl

Hem eyle hem eyleme tenezzül

Dil hânesi cây-ı işretindir

T.R.(1/1)

Âşık, sevgilinin gözü, dudağı ve gül yanağına dair şiirler söyler. Bülbül susar; şevk ile dinlerdi.

Hep güft-gûy-ı çeşm ü leb-i gül-‘izârdan

Ben söyledikçe şevk ile bülbül hâmûş idi

G(318/3)

Nakkaşlar bile vuslat yastığının üzerine sevgilinin al yanağının gülünü resmedemediler, hatta bunu hatırlarından bile geçiremediler.

Kimse nakş eylemedi safha-i hâtırda dahı

Ruh-ı âlın gibi bâlin-i visâl üstüne gül

G(197/2)

Ateş kırmızısı gül yaprağına benzeyen yanağı, taze menekşeden mi yazılmış; cennet midir yoksa? Güzellik bağı mıdır? Âşık bu güzellik karşısında ne diyeceğini bilemez.

Gül-berg-i âteşin ruhu hatt benefşe-ter

Cennet mi bâğ-ı hüsn mü simyâ mıdır desem

G(209/2)

Âşık ateş saçıp öfkelenidikçe, sevgilinin gül yanağı tazelenir.

Su verir tîğ-ı nigâha eşk-bâr oldukça ben

Gül-ruhuñ sir-âb eder âteş-nisâr oldukça ben

G(240/1)

Sevgili gül renkli yanağını öptürme va‘dinde bulunur; ama aşık onun bu hilelerinden habersiz olduğu için ona inanır.

Ruh-ı gülgûnuñu öpdürmeğe va‘d etmiş idiñ

Mekr u âlin dil-i divâne ne bilsin inanır

G(73/10)

Âşık, sevgilinin gül yanağına hemen müptela olup aşkını dile getirmiştir.
Sevgilinin aşkıyla yanmadadır.

Gâlib ol gül-‘izâra olup mübtela hemân

Sevdâ-yı ‘aşkın etmededir iddiâ’ hemân

Ol âteş ile yanmadadır da’ima hemân

Âh etmeyip ne çâre yine âh âh âh

Ş(6/5)

Âşık, her zaman gül yanaklı sevgiliden kavuşma kokusunu bekler ama hiçbir zaman gelmedi. Payına düşen nisan yağmuru olur.

Bûy-ı vuslat gelmedi Gâlib o gül-ruhsârdan

Ebr-i Nisân oldu hissem Gülşen-i didârdan

Başlayıp ığmaz-ı ayna jâleden gülzârdan

TH.(13/9)

d. Mihr:

Sevgilinin yüzü güneşi kışkandıracak kadar parlak ve ışıltılıdır. Sevgilinin siyah perçemi gelse bile güneş gibi olan yüzünün saflığını, berraklığını bozamaz.

Bozmaz safâ’-yı mihr-i ruhuñ kâkül-i siyâh

‘Afv-ı Hudâya nisbet ile böyledir günâh

K.(36/2)

e. Âteş, Nâr, Kırmızı:

Sevgilinin yüzü tecelli ateşidir. Tecelli, Hak nurunun tesiriyle makbul kulların kalbinde ilahi sırların görünmesi halidir. Allah'ın lütfuna nail olma. Onun yüzü o kadar güzeldir ki Allah'ın tüm güzellikleri onda tecelli eder. Renk bakımından da ateş gibi kırmızı ve parlak oluşu ele alınmıştır. Sevgilinin ağzı da kapalı oluşu ve gizliliği nedeniyle sırra benzetilmiştir.

Fem nâmına bir sırr-ı hüveydâdır bu

Ruh nâmına bir nâr-ı tecellâdır bu

R.(29/1)

Sevgilinin yüzü ateş gibi kırmızıdır. Âşıkların gözü de şarapta değil; sevgilinin yanağının ateşindedir. Daima onu isterler.

Mey değil âteş-i ruhsârdadır gözlerimiz

Ceyş-i pervâneye cây olmaz ocâğ-ı yâkut

G(24/2)

Kadeh toplantısı, güzellik nurlarının ortaya çıkmasıyla boğulup alev alev yanan kırmızı yanaklılara yalımlar içirirdi.

Müstâğrık-ı tecelli-i envâr-ı hüsn olup

Âteş-ruhan bezm-i kadeh şu'le-nûş idi

G(318/2)

Âşığın kuvvetli yaradılışını görünce, sevgilinin yüzü utanmaktan al al olurmuş.

Rezmgâh-ı ‘aşkda gördükde zûr-ı tâbımı

Şerm edip ruhsâr-ı tîğın al al eylerdi yâr

G(86/4)

Sevgilinin yüzü ateş gibi kırmızı ve aydınlık olunca, aşğın vücudunu baştanbaşa ateşle yakar.

Âteş-i dîdârıñ olup şu‘lever

Yakdı vücûd ‘âlemini ser-te-ser

Ş.(8/4)

Sevgilinin yanağının kırmızılığında şarabın kırmızılığına hiç ihtiyaç yoktur.

Devr-i ruhunda devr-i şarâba ne ihtiyâc

Gül mevsimi gül-âb hem olsun hem olmasın

G(326/6)

Sevgilinin gül yanağının mumunun, aşğın kıvılcım saçan gözyaşından al pervanesi var.

Tâbiş-i jâle değil şem‘-i gül-i ruhsârıñ

Al pervânesi var eşk-i şerernâkimden

G(239/2)

Sevgilinin yanağı tecelli mumunun goncasıdır.

Gonca-i şem‘-i tecellîdir deyip ruhsarına

Berg-i gülden bâl açar pervâne kim çeşmimdir ol

G(194/2)

Âşık, sevgilinin ateş kadar kırmızı yanağında kendini ben gibi görüp Hintliye benzetir.

Pîçtâb eylemezim zülf-i girihgir-âsâ

Hâl-veş âteş-i ruhsârına Hindûyum ben

G(249/6)

Âşık, sevgilinin ateş gibi parlayan ve kırmızı olan yüzünü her zaman düşünür ve hatırlar.

Sabah-ı îd gördüm âfîtabı hâline yandım

O şûhuñ âteş-i ruhsârını fikr eyledim andım

Bilirken za‘fina ba’is nedendir ben de aldandım

TH.(17/5)

Güzelliğin renginin ışığı, sevgilinin yanağının kırmızılığıdır. Aşığın aklında hep sevgiliye kavuşma düşüncesi vardır.

Şu'le-i reng-i letâfet rûy-ı âliñdir seniñ

Mürg-i dil pervâne-i şem'-i cemâliñdir senin

Dâğ dâğ-ı sîne fânus-ı hayâliñdir seniñ

Devr eden hâtırda hep fikr-i visâliñdir seniñ

Ş.(2/1)

Âşık, sevgiliden saçlarını ateş gibi olan yanağına koymasını istiyor; çünkü o ateş gibi yanak çok gönülleri kebab etti.

Perde-i gîsûyu koyvir âteşin ruhsara kim

Tâb-ı te'siriyle çok diller kebâb etdi meded

TH.(13/4)

f.Bâğ, Bahçe, Çemen:

Yüz, kaş, göz, dudak, yanak v.b. güzelliklerine sahiptir. Bu bakımdan o güzellik bahçesi ve güzellik harmanıdır.

Âşık, bu gece sevgilinin yüzünde bulunan gözünü, yanağını ve düşen saçlarını öptüğünü söylüyor. Bundan dolayı da çok mutludur.

Bu şeb bâğ-ı ruhuñda zülf ü çeşm ü rûyuñu öpdüm

Bulup düzdîde birkaç nergis ü şebbûyuñu öpdüm

Meğer kâfur içinde fülful-i dil-cûyuñu öpdüm

TH.(14/9)

Sevgiliye ait güzelliklerin hepsi bağlarda bahçelerde olan g zelliklerdir.

Özellikle yanağını ve yüzünü bahçeye benzetir.

Etr f-ı hüsn    nına dikkat kılınca ben

Gördüm kenâr-ı bâğ-ı ‘iz rında bir  emen

MS.(6/1)

g. Semen:

Yasemin. Divan  iirinde daha çok rengi, kokusu ve yaprağıyla anılır. Sevgilinin yanağı ile ilgili gösterilir.

Sevgili yasemin yanaklıdır; ama vefasızdır.

Tutalım ki ey semen-r  g l-i nev-ed  imi sin

Hele anlaşıldı kim bu katı b -vefâ imi sin

G(242/1)

Yasemen yanaklı sevgilinin ba ı yastıkta yaniba ında yatmak suretiyle kara talihini bile uyandırmak istemiyor. Divan  airleri talihlerinden hep dertliler.⁶¹

Mest ola ser-be-b li -i h b ol semen-‘iz r

Ben t  seher bu tâli‘-i b d r  n’eyleyim

G(224/4)

⁶¹  srafil Babacan, “ eyh Gâlib’in Gazellerinde Vâsûht Tarzı A kın  zleri”, Türklük Bilimi Araştırmaları, 28, (G z-2010), s.65

H. HATT (Ayva Tüyleri)

1.Umumi Olarak Hatt:

Ayva tüyü. Gençlerin yüzünde yeni çıkan sakal ve bıyık, sarı tüyler. Şiirde yanak, dudak, ben, saç ve çene ile birlikte kendini gösteren hat, genelde hub olarak düşünülür. Kelimenin yazı anlamına gelmesiyle bir yazıya benzetilen tüyler yanak sayfası üzerine yazılmış olarak ele alınır. Hat anber kokar. Gönül alıcı bir özelliği vardır. Sakal olarak düşünüldüğünde güzelliği giderir ve istenmez. Hattın güzel olanı yeni bitmiş olanıdır.⁶²

Âşık, sevgilinin yanağındaki ayva tüyleri hatırladıkça ağlayacak olsa; bütün taş gönüller erir.

Girye etsem yâd-ı hattıñdan erir sengin dilân

Cûy olup âb-ı zümürred zîr-i sünbülde geçer

G(61/6)

Ayva tüyleri çıktığı çağda, eski dostlardan ilgiyi kesmek dilberlerin yeni işi haline gelmiş.

Meğer kat‘-ı ta‘allük âşînâyân-ı kadîminden

Hat-âver dilberânın vaz‘-ı nev-peydâlarındandır

G(83/2)

⁶² İskender Pala, a.g.e, s.196

Sevgilinin ayva tüyleri çok parlak ve göz kamaştırıcıdır. Güneş vurdug  zaman zerrecikler çok daha belirginleşirse; sevgilinin güneşi andıran yanağı da ayva tüylerini belirginleştirir.

‘Aks eden mir’at-ı ruhsâra o hatt-ı sebz-reng

Cevher-i şemş -i ebr dur desem b -c  mıdır

G(99/3)

Ufak ve kısa olmalarından dolayı ayva tüylerinin küçük bir çocuğa benzetildiği görülür. Küçük olmasına rağmen bırakmış olduğu etki büyüktür.

Ne k teh şeydir ey  şam-ı hat kim geçmeden dahı

Zuh r etmekde her revzende yüz bi  şey pey-ender-pey

G(327/4)

Fitne konusunda usta olan gamzedir. Ben ile ayva tüyü onun yanında küçük bir öğrencidir.

Ol fitne-fenin gamze-i sehh rıdır  st d

Hâl   hatt a a k dek-i mekteb görünür hep

G(23/4)

Şekli ve âşıkta meydana getirdiği durum yönüyle karışık, dalga dalga gibi benzetmeler yapılır.

Bâğ-ı behişt oldu çün zulmet-i şebden emîn

Safha-i ruhsârda hatt-ı perîşân galat

G(149/6)

Şekil yönüyle ayva tüyleri yanağa serpilmiş tohumlar olarak değerlendirilir. O, cennet bahçesine ekilmiş bir tohumdur.

Tohm-ı Firdevs ekmiş ol ruhsâra Rıdvan-ı rızâ'

Her şikenc-i turraya bir bâğ-ı dil-cû koymuş ad

G(40/4)

Sevgilinin ayva tüylerini düşündükçe, aşğın gecesi gündüzüne karışmıştır.

Gam-ı hatıñla siyeh-rûz u zindedâr-ı şebim

Sen artık eylediğim âh u zârı benden sor

G(82/4)

Hattın belirmesi âşık için bir olumsuz unsur olmasına, onu havf içinde bırakmasına karşılık; vuslatın da en büyük habercisidir.⁶³

Nâzı ‘uşşâka niyâzı yâra takrîr etdi hat

Geldi hükm-i sâbıkı hep nesh ü tağyîr etdi hat

G(148/1)

Âşıkların gönlü, sevgilinin dudağının üstünde çıkan tüyden lezzetlenir.

Cân hatt-ı leb-i yârdan oldu mütelezziz

Pervâne şeb-i târdan oldu mütelezziz

G(42/1)

2. Hatt İle İlgili Benzetme Unsurları:

a. Renk yönünden: Sebz, yeşil, dûd

Sevgilinin ayva tüyleri yeşildir ve dumandır.

Sevgilinin dudağını çevreleyen ayva tüylerinin hayali ile aşığın kirpiklerindeki kan, ona vefa bağındaki tûtî-i zenbûr gibi gelir. Sevgilinin ayva tüyleri duman veya yeşile çalan bir renkte düşünülür. Zenbur papağanı ise eşek arısının renklerini taşır. Eşek arısının iğnesi de kirpiğe benzer. Ayrıca zenbur bir çeşit yazı stilidir. Beyitteki hatt kelimesinin yazı anlamıyla örtüşür. Tuti-i zenbur kelimesi Şeyh Gâlib’e ait yeni bir hayal olduğu söylenir.⁶⁴

⁶³ Abdulkadir Gürer, “Şeyh Gâlib’in Şiirlerinde Bir Anlatım Özelliği”, Türkoloji Dergisi, Cilt 13, Sayı 1, 2000, s. 106

⁶⁴ Abdulkadir Gürer, a.g.e, s.102

Gûyâ hayâl-i hatt-ı lebiñle müjemde hûn

Bâğ-ı vefâda tûtî-i zenbûrdur baña

G(1/6)

O ay gibi güzel olan sevgilinin yanağında çıkan taze ve yeşil tüyleri, aşığın gününü karanlık etse ne olur, bir şans akşam âşığa parlak, ılık ay verir.

Rûzumu tîre ederse hat-ı sebzi o mehiñ

Bir felek mâh-ı münevver verir ahşam baña

G(4/5)

Kara tüyler kırmızı ve parlak yanak üzerindedir. Böylece kara, kırmızı ve parlaklık bir arada bulunur. Yüz ateş olunca hatlar duman veya buhur olur. Gönüller, gam ateşinden kebab gibi yanıncaya kadar sevgilinin yanağının ışığı duman olur.

Sunup o şu‘le-i ruhsâra dûd-ı hat görünür

Göñüller âteş-i gamdan kebâb oluncaya dek

G(173/6)

Sevgilinin yeni çıkan, taze olan ayva tüyleri onun ateş gibi parlayan yanağına gelince, aşığın gönlü yanar.

Ol rûy-ı âteşine gelince hat-ı siyah

Yakdı derûnu şu‘lelenip hatt-ı sebz âh

K.(36/1)

b. Yazı, Mektûb, Nakış:

Hatt kelimesinin yazı ile olan anlam ve ilişkisi de önemli yer tutar. Yanak bir Mushaf, hat ise onun ayetleri veya sureleridir. Bazen hat, hucce, name, mektup olur.

Kelimenin yazı anlamına gelmesi dolayısıyla bir yazıya benzetilen tüyler, yanak sayfası üzerine yazılmış olarak ele alınır.⁶⁵

Sevgilinin yanağında ayva tüyleriyle yazılı olan mektupta, ‘’ Bir bakış uğruna hasta olanlara arada sırada hal hatır sorulur’’ diye yazılıdır. Âşık bunu hatırlatmak ister.

Nûviştedir bu ki mektûb-ı hatt-ı cânânda

Nigâh hastasının hâtırı su’âl olunur

G(44/2)

Klasik divan şiirinde ayva tüyü ile yapılan benzetmelerin çoğu yazı ile ilgilidir. Sünbül gül şiirine tahmis-i mutarraf olmuştur.

Yazdı hatt-ı gül-varak-ı rûyuna saf saf sünbül

Oldu nazm-ı güle tahmîs-i mutarraf sünbül

G(196/1)

Cebrâ’il, Peygamberlere emir ve vahye vasıta olan dört büyük melekten biridir. Ayva tüylerinin yazıyla münasebeti nedeniyle bu tür benzetme yapılmıştır.

⁶⁵ Kürşat Şamil Şahin, Klasik Türk Edebiyatında Sevgilinin Ayva Tüyü \ Hat, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt 5, Sayı: 23, Güz, 2012 s.386-408

Onun bir haber iletteği vurgulanmıştır. Ayva tüyü kurtuluşa ermek için gönderilmiş bir yazı olarak vurgulanmıştır.⁶⁶

Hey ‘aceb ol büt-i kâfırde bu lutf-ı Yezdân

Hatı Cibril-i Emîn çeşmi füsûn-sâz Mesîh

G(33/2)

c. Koku Yönünden: ‘Anber, Misk, Sünbül, Hıtâ,

Sevgilinin ayva tüyleri anber kokuludur. Bu kokuyla aşığın gönlünü alır. Sevgilinin anber kokan tüylerinde âşıkların umutları daha da çoktur. Donuk gönülleri olmayacak istekler galeyana getirir.

Efzûn olur o ‘anber-i hatdan ümîdimiz

Efsürde dilleri tama‘-ı hâm tazeler

G(75/2)

Sevgilinin yüzündeki ayva tüyleri misk kervanıdır. Çin ve hıta ülkelerinden çıkıp doğru yolu bulmaya gelir. Hatın misk kokması sebebiyle Çin ve Hıta kelimeleri birlikte kullanılır.

Hatı ki kafil-i müşkdür ânıñ Gâlib

Diyâr-ı Çîn ü Hıtâdan reh-i savâba gelir

G(50/8)

⁶⁶ Kürşat Şamil Şahin, Klasik Türk Edebiyatında Sevgilinin Ayva Tüyü \ Hat, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt 5, Sayı: 23, Güz, 2012, s.394

Sevgilinin yanağındakiler tüy değil, sünbülün hoş kokusunun kırıntılarıdır.

Hat değil r ze-i b y-ı hoş-ı s nb ld r bu

Leb değil mevce-i reng-i tarâb-ı müldür bu

G(271/1)

Güzel kokmasından dolayı ayva tüyleri sünbüle benzetilmiştir. Sevgilinin k lahından görünür.

Sünbül-i hatları kim taraf-ı k lehden görünür

şerha-i n hun-ı gam ‘ rız-ı mehden görünür

G(56/1)

Hatt misk kokması yönünden Hıta ile birlikte kullanılır.

Sordum bu hatt-ı sebz-i Hotendir dedim dedi

Yok şerh-i p  t b-ı nig h  ndurur senin

MS.(6/2)

Sevgilinin ayva tüyleri husuf ve hale gibi düşünülür. Ayva tüyleri anber renklidir. Sevgilinin yüzünün ışıldamasına engel olurlar.

Ma‘ni-i meht b olan sanma husûf u h ledir

‘ rız-ı y r üzre R şid hatt-ı anberf mdır

TH.(11/10)

d. Karınca:

Sevgilinin ayva tüyleri şekil ve renk yönünden karıncaya benzetilir. Dudak bir şeker veya gülsuyu olarak anıldığında, dudağın etrafındaki ayva tüyleri de şekere veya gül suyuna toplanmış karıncalara benzetilir. Bu tarz kullanımlarda Süleyman ve mur birlikte kullanılır.⁶⁷

Tasavvufi anlamları ile dudak fenaillâh, hat kesrettir. Kesretin çokluğu fenaillâha zarar verir.

Hat gelmeye görsün leb-i cânân edemez bahs

Bir mûr ile gâhîce Süleymân edemez bahs

G(28/1)

Renk ve şekil benzerliğinden de hareketle bereket ve bolluk kaynağı gibi karınca duası olarak değerlendirilir. Karınca duası muska şeklinde hazırlanıp dükkâna asılır, müşteriler karınca gibi dükkâna gelir.⁶⁸

Zann etme hat sâhife-i rûyunda ol mehin

Cem'ıyyet-i kulûba karınca duâ'sıdır

G(78/2)

⁶⁷ Kürşat Şamil Şahin, Klasik Türk Edebiyatında Sevgilinin Ayva Tüyü \ Hat, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt 5, Sayı: 23, Güz, 2012 s.391

⁶⁸ Kürşat Şamil Şahin, a.g.e, s.394

e. Âyet, Sûre:

Sevgilinin yanağına ayva tüylerini nakşeden Allah, öyle özenmiş ve dikkatlice yaratmış görenler, gümüş bir satıh üzerine Neml (karınca) suresinin ayetlerinin işlendiğini sanırlar. Yanak bir Mushaf, hat ise onun ayetleri veya sureleridir.

Hat-ı rûyuñ ki dikkatlerle ta‘zim üzre yazmışlar

Meğer âyât-ı Nemli sahha-i sîm üzre yazmışlar

G(94/1)

Ayva tüyleri âşıklar için onların durumunu açıklayan bir belgedir. Kimi zaman da bir ayetin açıklayıcısıdır.

Küfrüne fetvâ verirken vesmenin hatt-ı siyâh

İ‘tikadına hâlel verdin bu gîsûlarla sen

G(246/4)

f. Asker:

Sevgili hükümdara ya da ordu komutanına, sevgilinin yüzünde belirmiş tüyleri de onun askerlerine benzetir. Galip, sevgiliye hitaben tüylerini tıraş edip kendisini ve ordusunu kılıçtan geçirme demiştir.

Tıraş etme ruhundan sevdiğim hatt-ı siyâhıñ gel

Geçirme tîğdan ey bî-emân kendi sipâhıñ gel

G(198/1)

Sevgilinin ayva tüyleri askere benzetilmiştir. Ayva tüylerinin hışmından adeta savaş yapan asker benzetmesi ele alınmıştır.  ld r c l k, vuruculuk özellikleri anlatılmıştır. Âşık yine de padişah olan sevgilinin bu cilve ve nazlarında helak olmadığını söylemektedir.

Olmadım Gâlib hel k-ı nâzı ol şâhın yine

Leşker-i hattıyla hışmından kıt l eylerdi y r

G(86/5)

g. Cellât:

Ayva tüylerinin cellât olarak değerlendirilmesi  şıkta uyandırdığı durum yönüyledir. Sevgilinin çoğu zaman bir cellât hüviyetinde göründüğü sıkça başvurulan benzetmelerdendir.

Hat-siyeh îmân u ebrû kâtil   müjgân belâ

Her b n-i m yu nda bir cellâd mihm ndır senin

G(183/3)

h. D şm n:

Ayva tüyleri sevgilinin güzelliğini yok ettiği zaman  şık için bir düşmandır. Sevgilinin ışığının aşığa ulaşmasını engeller.

Hurş de ni  n t r-ı şu‘ ’ın remed eyler

Ger hatt-ı ruhu  düşmen-i nezz re değilse

G(291/5)

1. Havâric, Zorba:

Sevgilinin yüzünü istila etmesi ve âşıkta meydana getirdiği haller nedeniyle asi ve zorba olarak değerlendirilir.

Geçirdi tîğ-ı nazârdan havâric-i hattı

Misâl-i vak‘a-i Sıffin Haydâr-i nighin

G(179/5)

i.Gül, Lâle:

Sevgilinin ayva tüylerindeki siyahlık karşısında, aşğın aklı başından gider. İnleyişler içindedir. Ayva tüyleri ya gülün gölgesinin karalığıdır ya da lalenin ortasındaki siyahlık gibidir.

Hatt-ı sevdâsında ey Gâlib hıred pür-nâledir

Yâ sevâd-ı sâye-i güldür yâ dâğ-ı lâledir

Âh-ı mestândır yâ dûd-ı âteş-i seyyâledir

TH.(11/9)

İ.BOY (Kadd, Kâmet)

1.Umumi Olarak Boy:

Sevgilinin boyu daima uzun ve düzgündür. Sevgili servi gibi salınır. Âşık bu durumda kendinden geçer. Çünkü onun endamlı yürüyüşü servinin salınışını hatırlatır. Hatta sevgilinin boyu serviden çok daha güzeldir. Bazen onun boyu çınar,

şimşad, sanavber, ar'ar olur. Sevgilinin boyu cennetteki Tuba ağacı kadar değerlidir.⁶⁹

Sevgilinin boyu bir gül fidanı, bir nihaldir. Kalem elif olur. Sevgili bu boyuyla yürüyünce fitne koparır, kargaşa başlar.

Sevgilinin boyunu düşünerek, kıyamet gününü karmakarışık ederlerdi.

Fıkr-i kadiñle fitne salaydı kıyamete

Hengâme-i şürûr ne 'âlemdedir 'aceb

G(20/6)

Boyun ifade elbisesi biçilemeyen bir edadır. Nazlanmayı düşünmez; onun için başını yükseltmek bile tenezzüldür.

Nâza meyl etmez ki ser-keşlik tenezzüldür aña

Câme-i ta'bîre gelmez nev-edâdır kâmetiñ

G(184/2)

Sevgilinin boyu sanki anlamı nazının derecesinde göre anlatan bir söze benzetilmiştir.

Rütbe-i nâzınla gûyâ lafz u ma'nadır hemân

Medd-i ihsân zann olur medd-i hatâ'dır kametin

G(184/5)

⁶⁹ İskender Pala, a.g.e. s.75

Âşık, sevgilinin boyunu hatırlamak için bir mısra-i berceste söylemiştir. O boyun güzelliğinden kelimelerin bahçesinden bir naz fidanı bitmiştir

Kâmetiñ yâdına bir mısra'-ı berceste dedim

Bir sehi servi bitirdi yine bâğ-ı elfâz

G(151/2)

Sevgilinin boyunu düşündükçe âşık, kıyamet kopsa da ayakta kalır. Toprak olsa bile sevgilisinin eteğinden vazgeçmez.

Kâmeti fikriyle ber-pâyım kıyâmet kopsa ger

Hâk olursam dâmen-i dildârdan kılmam ferâğ

G(159/2)

2.Boy İle İlgili Benzetme Unsurları:

a. Nahl, Serv, Endâm:

Nahl, hurma ağacıdır. Gümüş veya mumdan yapılarak gelinlerin önünde götürülmesi ve sonra gelin odasına konulması vaktiyle adet olan süs ağacı. Düğünlerde insan boyunun aşan nahiller yapıldı. Dallarına yapraklar ve meyveler takılmış. Özellikle padişah düğünlerinde nahiller sokak gösterilerinde kullanılmış ve balmumundan yapılma eşsiz güzellikte olanları meydanları süslermiş. Nahiller daha çok selviye benzermiş.⁷⁰

⁷⁰ İskender Pala, a.g.e, s.347

O cilve gösteren glsatıcı selvi boylu güzel için çekilen her ahın fidanı şair için bir Tur ağacıymış. şair sevgilisini sarmaşık gllerine sarınmış bir servi dalına benzetmiştir.

Ol serv-i gül-fürûş-ı tecellî-i cilveden

Her nahl-i âh bir şecer-i Trdur baña

G(1/2)

Sevgilinin boyu, gl tohumundan bitme bir saflık selvisidir. Onu aşk bahevanı işve şarabıyla sulamış. Sevgili yürürken salınması ve cilvesiyle aşığın aklını başından alır.

Bâğbân-ı ‘aşk su vermiş şarâb-ı işveden

Tohm-ı glden bitme bir serv-i safâ’dır kâmetiñ

G(184/3)

Ezel bulutunun yağmurları ve ebed ırmağının bereketlendirdiği boyun canlılığının cevheri, büyüyüp gelişmiş bir fidandır.

Feyz- bahş olmuş rek-i ebr-i ezel cy-ı ebed

Cevher-i cân nahl-ı pür-neřv  nemâdır kâmetiñ

G(184/7)

Sevgilinin boyu kötü niyetli düşmana felaket; aşığa ise candır. Arşa kadar yükselen bir dua nurudur.

Düşmen-i bed-kâma âfet Gâlib-i bî-câna cân

‘Arşa dek peyveste bir nûr-ı du‘â’dır kâmetiñ

G(184/9)

Sevgili servi gibi salınır. Âşık bu durumda kendinden geçer. Çünkü onun endamlı yürüyüşü servinin salınışını hatırlatır. Hatta sevgilinin boyu serviden çok daha güzeldir. Âşık, sevgilinin endamını seyrederek, acı içinde kıvranarak göz yaşı dökmektedir.

Çeşm-i ıztırâb-ı lerziş-i endâm-ı yârda

Her katre eşk dâne-i sîm-âbdır bu şeb

G(18/5)

Sevgilinin boyu bir gül fidanı, bir nihaldir. Aşığın gönlündeki yarayı, boyu gül fidanına benzeyen şuh gibi güzel olan sevgili tazeler.

Dâğ-ı dilim o şûh-ı gül-endâm tazeler

Gülzâr-ı neş’eyi bir iki câm tâzeler

G(75/1)

Sevgili uzun boyuyla salına salına yürürken, aşğın aklını başından alır.
Sevgili bu yürüyüşüyle fitne çıkarır, kıyamet koparır.

O bâlâ-kad ‘aceb serv-i hırâman oldu gitdikçe

Kıyâmet kopdu pek âşûb-ı devrân oldu gitdikçe

G(294/1)

Sevgili salına salına yürüyüp, nazlandıkça; âşıkların ahları göğe daha da yükselir.

Günden güne bülend ederiz medd-i âhı biz

Çekdikçe nâza serv-i kıyâmet-hırâmımız

G(110/8)

Âşık, ahlarını gökyüzüne ulaştırmıştır. Ey uzun boylu sevgili kusura bakma diyerek sevgilisini çağırır.

Nihâl-i âhı yetiştirdim âhir eflâke

Kusura bakma gel ey serv-i ser-bülendim gel

G(204/2)

b. Belâ:

Sevgilinin boyu fitnecidir, karışıklık yaratır. Onun boyu yüce âlemden âşıklara inen bir beladır. Yetişip büyüme fikrinin başına eğilip secde etmeyi arzular.

‘Âlem-i bâlâdan ‘uşşâka belâdır kâmetiñ

Secde-fermâ-yı ser-i fikr-i resâdır kâmetiñ

G(184/1)

c. Fevvâre (Fıskiye):

Sevgilinin eteği, âşıkların bakışlarının eteğini parlak inci suyuyla doldurur. Boyu, böyle mucizeler gösteren bir fıskiye.

Âb-ı gevherle pür eyler dâmen-i nezzâremiz

Öyle bir fevvâre-i mu‘ciz-nümâdır kâmetiñ

G(184/4)

d. Nihâl:

Taze ve düzgün fıdan. Divan şiirinde sevgilinin boyu ve endamı, ince ve düzgün oluşu nedeniyle nihale benzetilir.

Âşık, sevgilinin fıdan boyundan meyve toplamayı beklerken; akarsular gibi akıp toprakla bir oldu.

Nihâl-i kâmetiñden meyve-çîn-i vasl olam derken

Akıp cûlar gibi hâk ile yek-sân olduğum kaldı

G(320/3)

Sevgilinin boyu yeni yetişen naz fidanına benzer. Âşık onu gördüğü dünden beri hiç unutmamıştır.

Ey nihâl-i işve bir nev-res fidânımsıñ benim

Gördüğüm günden beri hâtır-nişânımsıñ benim

Ş.(1/1)

Sevgilinin boyu bir fidana benzetilmiştir. İlkbaharda yetişen taze bir nihâl dense yeridir.

Nev-bahâristan desem şâyân nihâl-i kaddiñe

Bâğ-ı hüsnünde gül ibrişime beñzer perçemiñ

G(178/8)

e. Sanavber:

Çam fıstığı ağacı, servi ve şimşad cinsinden bir ağaç olup sevgilinin boyu yerine kullanılır.

Sevgilinin eteğinden dökülen sonsuz cünbüşü, aşkın cilvesi bir araya toplayıp sevgilinin boyuna yerleştirdi.

Dâmeniñden dökülen cünbüş-i bî-pâyânı

Devşirip serv-i sanavberde kodu cilve-i ‘aşk

G(165/3)

J. DUDAK (LEB, LA‘L):

1. Umumi Olarak Dudak:

Rengi, şekli ve yuvarlak oluşu ile ele alınır. Dudağın gülümsemesi âşık için fevkalade bir durumdur. Ağız ve dişler onun içindedir. Ab-ı hayattır; ancak onu içen olmamıştır. Görünmeyecek kadar küçüktür, hatta hiç görünmeyebilir. Âşık onu düşünebilir; ama erişemez.

Tasavvufi şîirde ağız, dudak fenafillâh vahdeti anlatır. Dudak sayesinde bekaya, fenaillâha erişildiği için de ab-ı hayattır. Tüy kesrettir. Görünmeyen dudak, onu çevreleyen tüylerle vahdet de kesretle bellidir.⁷¹

Âşık sevgiliden acı sözler duysa bile ona şerbet, bal gelir.

Cevâb-ı telh-i leb-i la‘l-i yârı benden sor

Nedir o şerbet-i şehdin humârı benden sor

G(82/1)

Âşık, sevgilinin dudağının onun mezesi olduğunu söylese, Cem kadehinin bile ağzı sulanır diyor.

Leb-i la‘li bana nukl olduğunu nakl etsem

Mey-i gül-reng ile câm-ı Cem‘in ağzı sulanır

G(73/2)

⁷¹ İskender Pala, a.g.e, s.285

Sevgilinin dudağı öyle kırmızıdır ki o bu kızılığını güle borç verecek niteliktedir.

Neş'e-yi bâdeyi reng-i lebi verde güle karz

Nâğme-yi kulkulu bülbülden alır bülbüle karz

G(144/1)

Sevgilinin dudağı, gülün yaprağına gizli bir öpücük kondurarak kendindeki güzelliği ve kırmızılığını güle borç verdi. Gül kırmızıdır, tazedir, hoştur. Dudakta da bu özelliklerden öyle çoktur ki güle borç verecek kadar güzeldir.

Çeşmi gülzâr-ı tegâfülde gezerken bed mest

Lebi bir hande-i pinhân kodu berg-i güle karz

G(146/5)

Sevgilinin dudağının acı sözler söylediği de görülür. Kötü sözleri ve aşığı azarlamalarıyla o bal dudak aşığa zehir gibi de gelebilir. Burada öldürücü özelliği ortaya çıkmaktadır. Âşık bu durumdan şikayetçi olmaz; sevgili kana kana canıma kıysın der.

Kana kana cânıma kıysın lebi

Mâye-i zâtîsin icrâ'dır garaz

G(147/2)

Dudak, konuşması ve söz söyleyiciliği yönünden önemlidir. Aşık bakıştaki sözün manasını bilmek isterse; o anlam dudakta gizlidir.

Güft-gûy-ı nıgehin sırrını istersen eğer

Ol cevâbı leb-i hançerde kodu cilve-i ‘aşk

G(165/2)

Sevgilinin dudağı öyle bir mucizedir ki; onun sayesinde kâfirler bile müslüman olur.

Yâ nedendir düşmen-i îmân ola harf-i ‘itâb

Mu‘ciz la‘liñle kâfirler müselmândır seniñ

G(183/2)

Dudağın gülümsemesi âşık için fevkalade bir durumdur. Onun gül gibi kırmızı ve güzel oluşu, tatlı gülümsemesi her zaman âşık için istenen bir durumdur.

Dîde-i pür-hûna müjgânımla eden dûr-baş

Lebleriñ gül-çîn-i bâğ-ı nûş-hand etmiş seniñ

G(187/5)

Dudak cinsi açıdan öpmek, emmek, buse almak vs. fiillerle birlikte kullanılır. Aşık Allah canını almadan bir kere de olsa o saf ve taze dudağı emmek istiyor.

Gâlib cevâbdır bu Hulusâyâ kim demiş

Emsem o la‘l-i nâbı Hudâ cânım almadan

G(256/10)

Sevgilinin dudağı acı sözleriyle, gülmeyişiyle öldürücü özellikler taşır.
Sevgili fitne çıkaran bir şuh gibidir.

La‘l-i lebiñ ey dilber-i kattâl-i pür-âşûb

Ey fitneli mahbûb

Hûn-ı dil-i ‘uşşâka ne cür’etle banupdur

Kana boyanupdur

MS.(74/3)

Dudağın acı sözü aşığın canını öyle yakar ki; canına işler.

Kelâm-ı telh-i lebiñ câna kâr eder elbet

Olur mu me’hazı ‘azb olsa da ‘azâb lezîz

G(43/2)

Sevgilinin dudağının çok tatlı bir rengi vardır. Al renkli, kırmızı ve parlaktır.

Bir tatlı rengi var ki leb-i âl-i dilberiñ

Şerbetlesem kumâş-ı hayâli mesâğı var

G(60/7)

Sevgilinin kan saçan dudağının rengi, aşığı tebessümün arkadaşı yapmıştır.

Reng-i leb-i tîğ-ı hûn-feşânıñ

Etdi beni hem-dem-i tebessüm

G(205/11)

Âşık, sevgilinin dudağından çıkacak olan bir çift söze hasrettir. Dudağındaki beni istemez, ona söz lazımdır.

Sühân-ı nâz gerek hâl ne lâzım o lebe

Şu‘le-i gonca-i üşkûfteye pervâne ‘abes

G(29/4)

2.Dudak İle İlgili Benzetme Unsurları:

a. La‘l

Kırmızı ve değerli bir süs taşı. Yakuta benzermiş. Rivayete göre aslında ak bir taş olduğu halde ciğer kanıyla boyanıp güneşe bırakılır ve güneşin etkisiyle kırmızı renge bürünürmüş. Edebiyatta en çok sevgilinin dudağı için kullanılır.

Aşığın canı, sevgilinin kıpkırmızı dudaklarına kendini feda etmek ister.

Hayat ümîdin etmem gamze-i cellâddan amma

Fedâ olmak o la‘l-i nâba cân ister mi ister yâ

G(3/6)

Sevgili dudağını kanla boyayıp, aşığın zavallı gözlerini kanla boyamak ister.

Gözceğizim boyamak ister benim

Al boyayıp kan ile dudağını

G(312/3)

Göze ve kaşa haber vermeden âşıkların durumunun kırmızı dudaktan sorulması isteniyor.

La‘l-i nâbından sor etme çeşm ü ebrûya haber

Hâl-ı ehl-i derdi söyleşme bed-hûlarla sen

G(246/3)

Âşıklar her zaman sevgilinin dudağının renginin kırmızılığını görmek isterler. Bundan mahrum kalmak istemezler.

Hasretde koma çeşmimizi la‘l-i lebiñde

Yek pâre o mey gamze-i mey-hâra değilse

G(291/4)

Âşık sevgilinin yakut dudağını gördükçe ne dese bilemez. İsa’nın ruhu mu yoksa hayat sözünün anlamı mı, bilemez. Hz. İsa can bağışlayıcılığıyla bilinir. Sevgilinin dudağında da ab-ı hayat vardır.

Bilmem o la‘le ruh-ı Mesihâ mıdır desem

Yohsa hayât-ı lafzına ma‘na mıdır desem

G(209/1)

b. Âb-ı Hayât:

Sonsuz hayat bağışlayan tatlı ve lezzetli su. Sevgilinin dudağında ab-ı hayat özelliği vardır. Efsaneye göre İskender-i Zülkarneyn ordusuyla birlikte bir memlekete uğramış. Orada kendisine ileride bir deniz olduğu, o deniz geçilince 3 ay süren karanlıklar ülkesinin başladığı ve bu ülkede ab-ı hayat olduğu söylenmiş.

İskender veziri Hızır'ı da yanına alarak denizi geçmiş ve Zulumat ülkesine varmış. Bu arada İlyas da yanlarındaymış. İskender'de karanlıkları aydınlatan iki mücevher varmış. Birini Hızır ile İlyas'a vermiş. Hangisi suyu bulursa diğerini haberdar etmek şartıyla ayrılmışlar. Hızır ile İlyas yorulunca bir pınar kenarına oturup karınlarını doyurmak istemişler. Hızır yanında getirmiş olduğu balıkları çıkarmış. Pınardan elini yıkarken bir damla su balığa damlamış. Balık o anda canlanıp suya karışmış. Hızır bilmiş ki ab-ı hayat budur.⁷²

Yâkut kandilinin dumanı Hızır'ın ruhu olsa senin dudağındaki sırlara ulaşamaz. Dudak yoktur, görünmez. Dudağı da çevresindeki tüyler belirgin hale getirir. Hızır'ın ruhu ab-ı hayattır. Dudak da ab-ı hayattır. Dudak tasavvufta fenâfillâhtır. Hızır bile bu sırra erişememiş. Dudağın erişilemez oluşundan dem vurulmuştur.

Hatt-ı la'lindeki esrâr-ı şerife eremez

Ruh-ı Hızır olsa eğer dûd-ı çerâğ-ı yâkut

G(24/4)

Sevgilinin can bağışlayan dudağına, baş vermiş olan İsa'nın imânıdır. Âşığa can bağışlayan her şey onda mevcut. Söyledikleriyle İsa nefeslidir. Bu özellikleriyle İsa'ya benzer. İsa, Cebrail'in Meryem' üflediği ruhtur. Bu nedenle neye dokunsa ona can verir, ölüleri diriltir.⁷³

Leb-i cân-bahşına ser-dâde-i îmân 'İsi

Kâkülü büt-kede-i perçeminiñ kıssîsi

G(334/1)

⁷² İskender Pala, a.g.e, 3

⁷³ Sedat Kardaş, "Divan Şiirinde Resim ve Heykel", A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 47 Erzurum, 2012, s.138

İsa Peygamber'in ölöleri diriltme özelliğine telmiş yapılmıştır. Sevgilinin dudağı can bağışlamakta İsa'ya benzetilmiştir. Adeta bir mucizedir.

Leb nâmına bir mu'ciz-i 'İsâdır bu

Dil nâmına bir mahşer-i gavgâdır bu

R.(29/2)

c.Kevser:

Cennette bir suyun adı. Kur'an-ı Kerim'de Kevser suresi vardır. Ondan bir kez içen bir daha susamazmış. Kevser suyu süttten beyaz, baldan tatlı, kardan soğuk, kaymaktan yumuşakmış. Kevser'i, Cennet'te Peygamberimize verilmiş özel havuz olarak tefsir edenler de vardır. Edebiyatta sevgilinin dudağı için benzeyen olur.⁷⁴

Sevgilinin yakut dudakları Kevser suyunun özelliğini veren bir ateştir. Ölümsüz hayat suyunu dağıtan Hızır onun aşkıyla şarap satmaya başlar. Ulaşılmaz özelliklerinden dolayı Kevser'e benzetilir. Âşıklara hayat bağışlayıcıdır.

La'l-i lebi ki âteş-i Kevser-nijaddır

Hızr-ı hayât 'aşkı ile mey-fürûş olur

G(87/4)

⁷⁴ İskender Pala, a.g.e, s.268

d. Mül, Şarâb, Sahbâ:

Sevgilinin dudakları tat ve kırmızılık bakımından şaraba benzetilir. Şair, sevgilinin dudakları için dudak değil; şarap neşesinin renginin dalgasıdır, der.

Hat değil rîze-i bûy-ı hoş-ı sünbüldür bu

Leb değil mevce-i reng-i tarâb-ı müldür bu

G(271/1)

Sahba, şarap demektir. Daha çok kırmızılığı açısından ele alınır. Sevgilinin dudağı ve gözüyle ilgili Hz.İsa ile ilgili benzerliklerden yararlanılmıştır. İsa Peygamber nasıl ölüleri diriltirse; sevgilinin dudağında da can bağışlayıcı özellikler vardır.

Sahbâ-yı lebiñ çeşm-i füsûnkâra mı mahsus

Feyz-i dem-i 'İsâ iki bîmâra mı mahsus

G(142/1)

e. Şifâ:

Sevgilinin dudakları ilaçtır. Aşk hastalarına devadır. Aşığa can bağışlayan her türlü meziyet ve ilaç dudakta mevcuttur.

Aşığa gazab zehrinin bedeli olarak sevgilinin bal dudağından verilmeli. Bu talep edilen dudak, hastaya şifadır.

Gâlibe nûş-ı lebiñ ver bedel-i zehr-i gazâb

Haste-i hasrete ey şûh şifâdır matlab

G(22/6)

f. Şeker, Tatlı:

Dudak bazen tatlı, şeker olur. O baldan tatlıdır. Adeta şeker yağdıran yağmur gibidir. Âşık, canımı alsa da o dudağın tatlılığından vazgeçmem diyor.

Cânım alsa la‘l-i şeker-bârdan kılmam ferâğ

Kanım içse hançer-i hûn-hârdan kılmam ferâğ

G(159/1)

Sevgilinin dudağı öyle tatlıdır ki adeta bal damlar. Bir de gülümseyince güzelliğine güzellik katar.

Mevc urur nâz bahâr-ı hat-ı müşginiñden

Tamlıyor reng-i tebessüm leb-i şîrîniñden

G(235/1)

Sevgilinin dudağının tatlılığıyla, aşık kendinden geçer. Adeta talı bir uykudaymış gibi olur.

Nûş-ı lebi hayâl ile şîrîn-hâb idim

Zenbûr-ı fikr-i fûrkâtı dört yanım almadan

G(256/6)

Âşıklar ölüp ölüp dirilir bu bal gibi dudak için. Bu kıpkırmızı dudağın lezzeti âşıklara nasıl keyif vermesin?

Ölür ölür dirilir ehl-i keyf bu şekere

Fe-keyfe olmaya rindâna la‘li nâb lezîz

G(43/3)

Sevgilinin şeker dudakları, tatlı gülüşüyle zehiri acı eyler.

Tekâtur etmedik inbîk-i zehr olur gözümüz

Şekerli lebleri bir nûş-hand edinceye kadar

G(175/4)

Âşık bezgin ve ümitsiz bir ruh hali içindedir. Gül terli sarhoş sevgiliyi görmek istemeyen âşık, onun şeker saçan dudağını da öpmek istemez.⁷⁵

Ser-mest-i gül-arak görüp ol yârı n’eyleyim

Bûs eyleyip o la‘l-i şeker-bârı n’eyleyim

G(224/1)

Şarabın kibriyle goncaya benzeyen kıpkırmızı dudağı şeker gibi tatlı olmuştur. Yanağındaki ayva tüyleri de çimenliğin tıpkısıdır.

Mey-i nahvetle olup gonca-i la‘li şeker-âb

Sebze-i hatt-ı ruhu ‘ayn-ı çemenzâr olsun

TH.(15/8)

⁷⁵ İsrail Babacan, a.g.e, s.64

g. Gonca:

Açılmamış çiçek, tomurcuk demektir. Sevgilinin ağzı yerine kullanılır ve açılmamışlık özelliğiyle kendini gösterir. Goncanın gülmesi, onun açılmasıdır. İçinin kırmızılığı ve tazeliğiyle ele alınan gonca içinde kırmızı dudaklar ve inci dişler saklamasıyla mücevher özelliği de gösterir.

Âşık, sevgilinin gonca gibi kırmızı olan dudağından bir tebessüm bekler.

Eyle pür-reng-i tebessüm gonca-i la‘l-i lebi

Ey sabâ bir tâze güftâr aç bahâr-ı îşden

G(265/2)

Ey gonca dudaklı güzel; açıl, gül, konuş da konuşmaların meclisi nurlandırсын, gülümsemeler zevk ve sefa ile gülüş denizinde dalgalansın. Neşe, sevinç şarabının parlaklığı, yanağını gül gül etsin de bu ateş güfteler, besteler kanlı terennümler haline gelsin.

Açıl ey gonca leb nûr eylesin bezmi tekellümler

Safâ’dan hande deryâsında mevc ursun tebessümler

‘Îzârıñ gül gül etsin tâb-ı sahbâ-yı neşât olsun

Bu âteş güfte rengin besteler hûnin terennümler

K.(440/32)

h. Yâkut:

Sevgilinin dudağı kırmızılığı yönünden yakuta benzer. Dudağın kenarında ayva tüyleri, beni vardır.

Sevgilinin yakutu andıran dudağının kenarına mis kokulu bir ben yakın düşmüştür.

‘Anber-i hâl yakın düşmüş o yâkut lebe

Yanıyor âteşe pervâne-i cân n’olsun bu

G(269/5)

ı. Dürc-i Gevher:

Sevgilinin dudağındaki tüyleri yeni çıkmış, adeta bir gevher kutusuna benzemektedir. Gevher kutusunda türlü mücevherler bulunur. Dudağı da bu mücevherleri içinde saklayan bir kutuya benzetiyor.

Leb-i hat-âveri bak dürc-i gevher imiş anuñ

Dürerde gördüğümüz yokdu hiç kitâb-ı ferâh

G(32/3)

K. AĞIZ (DEHÂN, FEM)

1.Umumi Olarak Ağız:

Divan şairleri, sevgilinin ağzını birçok yönden ele almışlardır. Onun yuvarlak hali, kenarındaki ben ve ayva tüyleri, konuşma özelliği dolayısıyla üstün tutmuşlardır. Ağız genellikle darlığı ve küçüklüğü ile dikkat çeker. Çoğu zaman da yok diye bilinir. Kapalı oluşu ve gizliliği goncayı andırır. İçinde inciye benzeyen

dişleri sakladığı için mücevher kutusu olarak da görülebilir. Bazen de ab-ı hayat denir.⁷⁶

Âşıkların sürekli dillerinden düşürmedikleri, sevgilinin ağzıdır. Sevgilinin ağzı çok küçük, nokta hatta hayal olarak düşünülür.

Dehân-ı yârdır hep güft-gûy-ı ehl-i dil Gâlib

‘Aceb ‘anka-yı ma‘na nâm u şân ister mi ister yâ

G(3/7)

Sevgilinin ağzını düşünmek âşığın canını yakan bir ateştir. Âşık görüneni de gizli olanı da hepsini bilir.

Âteş-i cân-sûz-ı dil fikr-i dehân-ı dîlrûbâ

‘Âşıkıñ ma‘lumudur peydâsı da pinhânı da

G(280/5)

Âşık sevgilinin ağzından çıkacak olan bir söze ümit bağlar. Acaba deheninde vefaya dair bir cevap yok mudur? Şuh gibi güzel olan sevgiliden azar ıstırmeye bile razıdır.

Deheninde ‘aceba yok mu vefâ gibi cevâb

Söyle ey şûh-ı meded bâri bir âzâr olsun

TH.(15/4)

⁷⁶ İskender Pala, a.g.e, 9

2.Ağız İle İlgili Benzetme Unsurları:

a. Gonca:

Ağız kapalı ve küçük olması nedeniyle goncaya benzetilir. Bu bakımdan bir sırdır. Çoğu yerde sevgiliye gonca-ağızlı diye seslenilir.

Şarabın neşesinden, ağız gonca gibi olan sevgiliye kekemelik geldi, sözleri tekrar etmesi de ona ayrı bir güzellik verdi.

Luknet gelip ol gonca-feme neş'e-i mülden

Her bir sözü tekrârdan oldu mütelezzîz

G(42/5)

Âşık, gonca ağızlı sevgilinin ayrılık ahını, cefasını çok çekmiştir.

Medd-i ihsân gibidir çîn-i cebîni baña kim

Âh-ı hicrânını ol gonca-femiñ çok çekdim

G(223/5)

Gonca ağızlı sevgili teveccüh ederse gül bahçesi gönülden utanır.

O gonca-dehen teveccüh ederse şerm ede Gülşen âyîneden

Küşâde olur Behişt-i visâle bir niçe revzen âyîneden

G(250/1)

Âşıklar, o gonca ağızlı sevgilinin ilkbahar gamının bülbülleridir. Âşıklar sevgilinin eski gülümsemelerini gözleri yaşlı ararlar.

Nev-bahâr-ı gamına bülbülüz ol gonca-femiñ

Ararız hande-i dîrîneyi giryân olarak

G(171/3)

b. Sır:

Gizli tutulan şey. Divan şiirinde sevgilinin dudağı bir sır olarak ele alınır. Çözülemez, anlaşılamaz, kimse bilemez.

Sevgilinin öyle sır saklayan bir dudağı var ki; suskun kalmakla sakladığı binlerce sırdan yalnızca birini ima ediyor.

Dehen kim sırr-ı hâmûşu añun îmânlarındandır

Sühân ol nûkte-i ser-bestenin ma‘nalarındandır

G(83/1)

c.Neml Sûresi:

Sevgilinin ağızını ve dudağındaki ayva tüylerini vav’a benzetse, o vav’a karınca suresi derler.

Dehân u hatt-ı lebiñ vâv-ı neshe benzetsem

O vâva Sûre-i Ve’n-neml evveli derler

G(63/3)

L. DİŞ (DENDÂN, DÜRR)

1. Umumi Olarak Diş:

Diş daima inciye benzetilir. Sevgilinin dişi ile aşığın gözyaşları çok zaman birlikte anılır. Beyazlığı, güzelliği ve parlaklığı nedeniyle inciyi andıran dendan, bir dizi halinde de ele alınabilir. Böylece bir inci dizisi oluşur. Aşığın gözyaşları bir deniz oluştursa, sevgilinin dişleri de bu denizin incisi olur. Aden’de çıkarılan inciler de dişe benzetilir.

2.Diş İle İlgili Benzetme Unsurları:

a. Dürr-i dendân:

İnci. Sevgilinin dişleri inci gibi beyaz ve parlaktır. En makbul olan inci tek incidir. Bu inci yuvarlak ve büyükmüş. Denizde sadef içinde oluşur. Dünyanın yegane incisi deyimi Peygamberimiz için kullanılır.

Sevgilinin bembeyaz, inci gibi dişleri dudağının kenarından görünür.

Leb-i peymânen dendânı dürr-i nâb göstermiş

Gül-i hoş-bûy-ı işret gevher-i şâd-âb göstermiş

G(138/1)

Sevgilinin dişleri dizilmiş inci gibidir. Sevgilinin dişleri ve ağzı sır tutan gizli bir kutu gibidir. Söz çıkmaz.

Söz çıkar mı sırr-ı dendân u dehân-ı tengden

Vasfının her nüktesin tâ dürr-i meknûn eylesin

G(264/4)

M. BEN (HÂL)

1.Umumi Olarak Ben:

Edebiyatta genellikle yüzde bulunan benler ile bu benlerin renginin siyahlığı ile küçüklüğünden bahsedilir. Daha çok yanak, saç, kaş, ayva tüyleri ve dudak ile birlikte bulunur. Ben her şeyden önce bir noktadır. Bu nokta güzellik sayfasına yanağa zülûf kaleminden damlamıştır. Tuzak olması çok anılan bir özelliğidir.

2.Ben İle İlgili Benzetme Unsurları:

a. Müşgîn:

Misk kokulu. Sevgilinin saçı, yanağı, beni v.s. müşgin olarak değerlendirilir. Kelimenin siyah renk ile de alakası vardır.

Sevgilinin misk kokulu beni, saçlarının içinde gizli kalır.

Ebr-i zülûf içre nihân oldu o hâl-i müşgin

Çeşm-i şehbâz ne çün sayd-ı hümâdır matlab

G(22/2)

b. Hindû:

Hintlilerin siyahî ırktan olmaları nedeniyle divan şiirinde birçok güzellik unsurları hinduya benzetilmiştir. Bu bakımdan köle, tüccar, asker, perdedar, çapulcu ve hırsıza benzetilmiştir. Benin hinduya benzetilmesindeki neden siyah renkli oluşudur.

Ebrûları müjgânına mihrâb-ı namâz et

Hâl-i rûh-ı Hindû-menişin secde-ber eyle

G(299/7)

Âşık, sevgilinin Hintli gibi simsiyah olan beninin hasretiyle yanmaktadır. Ayva tüyleri benini gizlemiştir.

Yanar hasretle cân hat kıldı pinhân hâl-i Hindusun

Hümâ-yı nâz ile dâma giriftâr olduğun var mı

G(324/4)

c. Dûd:

Duman. Sevgilinin aydınlık yüzündeki beni dumanı andırır. Ben, yüzdeki ayva tüyleri ile yanak denen mushafa yazılmış bir ayeti andırır. Sevgilinin ateş gibi yanağında beni, duman mı yoksa aşktan aklını kaybetmişlerin alın yazısının sırrı mıdır?

Âteş-i rûyuñda dûd-ı ‘anber-i hâlin mıdır

Yohsa sırr-ı ser-nüvişt-i ‘âşık-ı şeydâ mıdır

G(99/6)

d. Fülful:

Karabiber. Edebiyatta sevgilinin beni yerine kullanılır.

Sevgilinin karabiber gibi siyah olan beni dünyaya fitne tohumları serper.
Sevgili güzellik unsurlarıyla aşığın gönlüne fitneler salar.

Dökdü cihâna tohm-ı füsûn hâl-i fülfulün

Açdı metâ‘-ı âlını ruhsâr çün gülün

M.S.(6/3)

e. Sitâre (Yıldız):

Âşık, sevgilisinin benlerini bir yıldız kümesine benzetir. Sevgilinin yüzü de dolunaydır.

Meh-i burc-ı ‘ârızında göñül oldu hâle ma’îl

Baňa kendi tâli‘imden bu siyeh Sitâre düşdü

G(311/5)

Sevgilinin yüzündeki benler, bela âleminin yıldızı gibidir.

Hat-ı pür-şûru şeb-i fitne-i rûz-ı Mahşer

Ahter-i hâlî belâ ‘âleminiñ Bercisi

G(334/2)

N. HANDE:

Sevgilinin gülümsemesi. Âşık sevgilinin bir tatlı tebessümü için canını feda etmeye hazırdır.

Âşık sevgiliye sitem etmektedir. Onun haline gülmesini istiyor. Sevgilinin baldan tatlı gülücüğü zehir yuttu demektir. Âşık, sevgilinin ona gülümsemesini bir lütuf olarak görür.⁷⁷

Anıp ey şîr-i mestim gül hemân hâl-i dil-i zâra

Şeker-handîñ çün ol çok zehr yutdu hâtırın hoş tut

G(27/4)

Âşık, sevgilisinin gülüşünde bir kıtlık mı var der. Bu az gülümsemenin sırrı buradan mı gelir. Sevgili âşığa çok az güler. Onun gülümsemesi âşık için olağanüstü bir durumdur.

Söyle baña kaht-ı handeden mi

Bu masrâf-ı kem kem-i tebessüm

G(205/7)

Sevgilinin, âşıkların önünde bazen gülüp bazen de alnını kırıştırması, o güzellik bahçesinin gülüne has, parlak işvelerden biridir.

Gehî handân olup geh pîçtâbı pîş-i ‘âşıkda

O verd-i bâğ-ı hüsnün cünbüş-i ra‘nalarındandır

G(83/6)

⁷⁷ İsrail Babacan, a.g.e, s.62

Sevgilinin deheninde bu belli belirsiz tebessümünün anlamı var mıdır yok mudur bilinmez.

Bilmem deheniñde var mı yok mu

Bu ma‘ni-i mübhem-i tebessüm

G(205/12)

Sevgilinin tebessümündeki gam ve kederi, aşığı mest eder.

Afyon be-şarâb-ı eşk olup dil

Mest etdi beni gam-ı tebessüm

G(205/17)

Sevgilinin kahkahası, inci dişlerin parlaklığını cömertçe sunar. Sevgilinin şuh kahkahasına tutulanların gönüllerinde yaralar açılır. Sevgili de onların yaralarının üstüne gül kondurur.

Gösterip hande-i dendân-nümâyı ey zahm

Sîne-i ehl-i dil ü şifte-hâl üstüne gül

G(197/6)

Sevgilinin tebessümü, âşıkların ciğerlerindeki yaraları iyileştirici özelliklere sahiptir. Tuzu fazla olunca kebab daha lezzetli olur. Berceste beyitlerine güzel bir örnektir.⁷⁸

Tebessümü eder ıslâh sûziş-ciğerim

Nemek ziyâde olunca olur kebâb lezîz

G(43/5)

Sevgilinin gülüşü güle benzer. Kendinden geçmiş bir haldeyken kadehin kenarına bir tebessüm kondurdu.

Kendüden mest geçerken o gül-i handânım

Bir tebessüm kodu zîr-i leb-i câm-ı müle karz

G(144/2)

Sevgilinin gülüşü öyle sitem doludur ki adeta zehirlidir. O gülüşüyle âşıkların gönüllerini bin parça eder.

Pür-zehr kılıp hande-i zîr-i lebin ol mâh

Virdi dil-i sad-pâreye gül-şekker-i elmas

G(129/4)

⁷⁸ Cafer Mum, 18.yy. Türk Edebiyatı,(Unit 4-5) T. C. Anadolu Üniversitesi Yay. Eskişehir, 2012 s.84

Eğer âşık havalar açıldı, bahar geldi derse; bunun sebebi sevgilinin onunla konuşmasıdır. Yeşillikler goncalarla süslendi derse de; sebebi sevgilinin ona tebessüm etmesidir.

Eğer desem ki havalar açıldı geldi bahâr

Murâd odur ki benimle mahabbet eyledi yâr

Yâ söylesem ki çemen goncalarla zeyn oldu

Odur garâz ki tebessümle söyledi dildâr

K.(27)

Sevgili, gözünün bakışının doğan kuşunu süzdürürse; tebessümün sürüsü de perişan olur.

Şehbaz-ı nigeht-i çeşmi süzme

Âvârelenir rem-i tebessüm

G(205/10)

Sevgilinin tebessümü gizlidir. Güzelliği de gizli oluşudur.

Ol rütbe hafî güler ki olmaz

Ruh-ı lebi mahrem-i tebessüm

G(205/14)

O. SÎNE

Göğüs, koyun, kalp, bağır. Divan şiirinde sine, duyguların algılandığı yer olarak düşünülür.

Âşık sevgilisinin sinelerinden bahsederken, billur göğüs benzetmesini yapmıştır. Cemşid'in kadeh aynasında çoktandır görünmüyor, kim bilir nerededir.

Olmaz bedîd âyîne-i câm-ı Cem'de hiç

Ol sîne-i billûr ne 'âlemdedir 'aceb

G(20/2)

Aşığın hayran bakışları hep o saf sineye yöneliktir.

O saf-sîneyledir hayret-i nezârem kim

Gubârı dîde-i ümmîde iktihâl olunur

G(44/4)

P. GERDEN

Sevgilinin gerdanı dikkat çeken güzellik unsurlarındandır. Âşık, sevgilinin gerdanını berrak, ışıldayan billur bir kadehe benzetiyor.

Gerden-i sâfî dirahşende bilurîn mînâ

Rûy-ı âlındaki bu hüsn ü cemâl üstüne gül

G(197/5)

Sevgilinin gerdanı sût kadar bembeyazdır. Âşık, sevgilisini kürkler içinde görünce; beyaz gerdanını siyah nurların kapladığını görmüş.

Gördüm o mâhı ferve-i semmûr ile bu şeb

Kim gerden-i sefidi siyeh nûr kaplamış

G(133/5)

Sevgilinin gerdanındaki o siyah benlere saçlarına, aşğın gönlü düşkündür. Âşık sevgilinin bu özellikleriyle kurduğu tuzağa esir düşmüştür.

Gerdeniñde dâne-i hâl ü siyeh gîsûlara

Mürg-i dil üftâdedir gûyâ esîr-i dâmdır

TH.(11/6)

Sevgilinin gerdanı, aşk sabahının maviliğini gece gibi karanlık etsin, yüzünün rengi de kadehleri içi kan dolu etsin.

Gerdeniñ mînâ-yı subh-ı ‘aşkı şebgûn eylesin

Reng-i rûyuñ sagâr u sahbâyı dil-hûn eylesin

G(264/1)

Sevgilinin gerdanı sût gibi bembeyazdır. Âşık onun gerdanında duran, anber kokulu benini öpmüştür.

Beyâz-ı gerdeniñde hâl-i ‘anber-bûyunu öpdüm

Dil-i âğyâra el-hak dâğ-ı sûz-ı hasretim şimdi

TH.(14/10)

R. DEST (El)

Sevgilinin elini öpmek âşık için bir hediyedir.

Sevgili güzeldir, eşi benzeri yoktur. Âşıkların tek istedikleri, sevgilinin elini uzatması ve onu öpmeleridir.

Güzelsiñ bî-bedelsiñ nâz-perversiñ dilârasıñ

Değilsin bî-vefâ ammâ ki gâyet bî-muhâbâsiñ

Ne mâni‘dir uzatsañ destiñi bûs etse ‘âşıklar

Koluñ bükmezlere bir â-ı ‘âlem-ârâsiñ

K.(33)

Âşıklar bir kez olsun sevgilinin elini onlara sunmasını isterler. Bu günahkârları hasrette bırakmamasını isterler.

Lutf edip tîğ-ı nâza suñ destiñ

Koma hasretde bî-günâhânı

G(317/4)

S. BEDEN (Vücûd)

Âşık sevgilinin bedenini sime benzetmiştir. Sevgilinin vücudu, gümüş gibi parlak ve beyazdır. Âşık, sevgiliden merhamet elini sunmamasını istiyor. Sinesindeki kanlı yaraya merhem istemiyor.

Suñma dest-i merhâmet bî-hûde ey sîmîn-beden

Zahm-ı sînem merhem-i kâfûra eyler i‘tirâz

G(145/5)

Sevgilinin gümüş bedenine, kollarındaki bazularına nil nakşedilmiş gibidir. Nil, divan şiirinde Mısır'a sağladığı bereket ve feyz ile ele alınır. İçinde timsahlar bulunan Nil mavi rengi ile de oldukça sık ele alınır.

Şair, sevgilinin anber gibi kokan saçlarının da uzaktan seyredilmesini, âşıkların bu güzelliğe kanıp saçlarına tutulmamasını söylüyor.

Nîller nakş etmiş ol sîmîn-beden bâzûlara

Bak semenzâr-ı safâda sünbül-i hod-rûlara

Dûrdan seyr et tutulma zülf-i 'anber-bûlara

TH.(11/5)

BÖLÜM II

1. SEVGİLİ İLE İLGİLİ DİĞER UNSURLAR:

A. BÛSE

Genellikle dudaklar ile birlikte anılır. Busenin en önemli özelliği ölüye bile can vermesidir.

Eğer baharın, yadigâr güneşin goncası bile olsa, yine de âşığa sevgilinin dudağının gül öpüşünü andıran zevkini vermez.

Değil mukâbil-i gül-bûs-ı hatt-ı la'li baña

Ger olsa gonca-i hurşîd yâdigâr-ı bahâr baña

G(104/7)

Âşık için bir yandan buseyi arzularken öte yandan ilgiyi koparmak çok zordur. Aşığın bakışının oklarıyla sevgilinin dudaklarının yaralayıp incitmek de en zor olanıdır.

Kat‘-ı peyvend etme müşkîl arzû-yı bûsede

Leblerin âzûrde-i zahm-ı nigâh etmek de güç

G(30/2)

B. KÛY (KÖY, MAHALLE, SEMT)

1. Umumi Olarak Kûy:

Mahalle, köy, yurt, sokak. Sevgilinin oturduğu yer. Âşık daima oraya ulaşmak, oradan hiç ayrılmamak ister. Âşık birçok yolu dener. Sabâ yeli, âşığa oradan haber getirir. Sevgili yurdunda bir sultandır. Herkes ona muhtaçtır. Âşık için orada bir dilenci olmak, dünyaya sultân olmaktan daha üstündür.

Âşık Ka‘be gibi sevgilinin mahallesini tavaf eder. Âşık sevgilinin mahallesini gözyaşlarıyla sular. Aşıkın gözyaşları Nil gibi akarsa sevgilinin mahallesi Mısır olur. Âşık her zaman orda bulunmak ister.⁷⁹

Sitem çekenler sevgilinin semtinde toplanmıştır. O âfet güzel, mahşer gününü hesap etmez.

Sitem- keşânını kûyunda cem‘ eden âfet

Hisâb eder mi ‘aceb bir gün ola Mahşer ola

G(274/3)

⁷⁹ İskender Pala, a.g.e, s.280

Âşık, sevgilisinin eziyet semtine gitmesini istemiyor. Bu ayrılıkla onun hali perişan olmaktadır.

Gel ey bî-gâne-meşreb gitme semt-i cevre insâf et

Firâkınla benim hâlim perîşân oldu gitdikçe

G(294/2)

İnsana böyle cefa Allah'ın takdiri değildir. Büt gibi güzel olan sevgili senin bulunduğun yerde âşıklara cefalar vardır.

Âdeme böyle cefâ lâyıık-ı Allah olmaz

Ser-i kûyuñ sanemâ mûcib-i Cennet değıle

G(298/4)

Âşık, vahdete erdiren evin bela semtinde olduğunun farkındadır. O yüzdendir ki Mansur'un minaresini bir nişan olarak kabul eder.

Semt-i belâda bellemişim dâr-ı vahdeti

Seng-i nişân minâre-i Mansûrdur baña

G(1/3)

Âşığın huzursuz canı, sevgilinin ölümsüzlük ülkesine gitmeyi özlemektedir.

Ser-encâmı pul-ı şemşîrden geçmek midir bilsem

Bekâ iklîmin özler cân-ı bî-sâmânım eğlenmez

G(120/5)

C. EŞİK VE AYAĞI TOPRAĞI

Âşık için sevgilinin ayağınız tozu ve toprağı çok önemlidir. Sevgilinin ayağının tozu eşiktedir. Âşık daima bu eşikte gözyaşı ve yüz suyu döker. Orada ayak toprağı olmaya hazırdır.

Sevgilinin ayağını öpmek âşık için bir lütüftür. Âşık, sevgilinin elinden içip içip sarhoş olmuştur. Dayanamamıştır ve ayağını öpmüştür. Ayağın kadeh anlamı da vardır.

İçip içip kendi elinden añun

Duramayıp öpmüşüm ayağını

G(312/6)

Âşık, sevgilinin ayağının toprağını öpebilmek için yollarını gözler.

Çok sürünüp gözlemişim özleyip

Ayağınıñ izini toprağını

G(312/7)

Periler, sevgilinin ayağının toprağından naz sürmesini alır, gözlerine sürerler. Sevgilinin ayağının toprağı içinde çok cevherler bulundurur.

Hümâ-yı hüsnü uçmuş vakti geçmiş hat gelip ammâ

Perîler tûtîyâ-yı nâz alırlar gerd-i râhıñdan

(237/2)

Sevgilinin ayağının toprağının tozu, ümit gözüne sürme diye çekilir.

O saf- sîneyedir hayret-i nezârem kim

Gubûrı dîde-i ümmîde iktihâl olunur

G(44/4)

D. ETEK, DÂMEN, POŞU

Sevgilinin giydikleri âşık için önem taşır. Sevgilinin eteğini öpmek aşıkların her şeyden çok istedikleri bir hediyedir.

Âşık, sevgilinin eteğine erişmek ister; ama bu sevgilinin hançere benzeyen kirpikleri yüzünden mümkün değildir.

Ne mümkin dâmen-i matlûba tenhâ dest-res bulmak

Baňa müjgân u hançerden adûlar hep seniñçündür

G(97/5)

Sevgilinin başındaki poşusunun saçacağını omzundan dökünce, gönüller çıldırıp deli bayrağını açtılar. Gönüller daima sevgilinin saçında asılıdır. Poşu saçakları sarkınca gönüller onları kıskanıp kavga etmişler.

Dökdü omuzdan poşı saçacağını

Açdı gönüller deli bayrağını

G(312/1)

Âşıklar, artık ağlamak istemezler. Sevgilinin elini öpemezlerse de eteklerini öpmeye izin vermelerini isterler.

Bûy-ı hicrân vermesin gül-berg-i handanîñ dîrîğ

Zâr u giryân olmasın ‘uşşâk-ı nâlânın dîrîğ

Dest-bûs olmazsa bâri etme dâmanîñ dîrîğ

Şehr-i hüsnün şehriyârısıñ bugün fermân seniñ

Ş.(7/3)

Âşıklar sevgilinin eteğine ne pahasına olursa olsun tutunmak isterler. Onlara göre ölmek var ayrılma yoktur. Öyle sımsıkı tutmuşlardır sevgilinin eteğini.

Ölme var ayrılma yokdur öyle tutdum dâmeniñ

Gizlesem de âşîkâr etsem de canımsıñ benim

Ş.(1/3)

Âşık sevgili ile arasında Yusuf ile Zeliha ilişkisini kurmuştur. Yarılıp parça parça olsa da yine Zeliha gibi eteğine sarılıp, eteğini tutar.

Dâmanıñı mânend-i Zelihâ tutdum

Ey Yusûf-ı Sîneçâk çâk olsam da

R.(18/2)

E. KELÂM (Söz)

Söz. Allah'ın varlığı ve birliğinden bahseden ilme kelam denir. Sevgilinin sözleri bazen acı bazen de tatlıdır. Onun sözüne güven olmaz. Tatlılığının sebebi baldan tatlı dudaktan dökülmesidir.

Sevgilinin sadef gibi parlak inciye benzeyen sözlerini dinlemeye aşıklar hep arzu duyar. Sevgilinin sözünü duymak için hep hazır beklerler.

SadeŖ-veş dürr-i şâd-âb-ı kelâmın etmeğē isgâ'

Küşâd olmakda gûş-ı arzûlar hep seniñçündür

G(97/4)

F. REH (Yol)

Sevgiliye giden yolda âşıkların gidip gelmesi adet olmuştur. Yolunda ona kavuşmak isteğiyile âşıklar şehit olmayı göze almışlardır. Âşıkların ayak izleri, sevgilinin yoluna nakış gibi işlenir.

Reh-i cânânda çün nakş-ı pâdır meşhed-i 'âşık

O yolda resm ü âdetdir ki cânlar gide gelmiştir.

TH.(17/8)

SONUÇ

‘Şeyh Gâlib Divânı’nda Sevgilinin Güzellik Unsurları’ konulu bu çalışmada M. Muhsin Kalkışım tarafından hazırlanan Şeyh Gâlib Divânı’ndaki 335 gazel, 1 nâ-tamam gazel, 43 kıt’a, 62 ruba’i, 11 şarkı, 14 tercî-i bend, 1 tard u rekb, 7 müseddes, 18 tahmis, 2 muhammes, incelenmiştir. Dîvândaki kaside ve beyitlerden örnek verilmemiştir.

Çalışmamızın ilk bölümünü teşkil eden “sevgili ve sevgiliye ait güzellik unsurları” bölümünden elde edilen sonuçlar şunlardır:

Sevgili, âşığa her zaman acı çektirir. Zulüm ve eziyette sınır tanımaz. Sevgili taş kalplidir. Onun bir bakışı âşığın aklını başından almaya yeter. Sevgilinin olmadığı yer cennet bile olsa yine istenmez. Sevgilinin dudağı can bağışlayan bir âb-ı hayattır. Ondan içen olmamıştır; fakat âşıklar hep onun peşindedir. Adeta ölüleri diriltir, can üfler.

Leb-i cân-bahşına ser-dâde-i îmân ‘İsi

Kâkülü büt-kede-i perçeminin kıssîsi

G(334/1)

Ay gibi güzel olan sevgili, âşıklardan bir merhabayı esirger. Başkalarına uyup âşıktan git gide uzaklaşır.

O meh kaldırdı dest-i merhâbâyı bizden el çekdi

Uyup âğyâra ‘âşıktan gürîzân oldu gitdikçe

G(294/4)

Şeyh Gâlib'de sevgiliyle ilgili şu benzetme unsurlarını görmekteyiz:

Sevgili hazret, efendi denilerek saygı duyulur. O hem ateş hem de bir gülsuyudur. Bazen sâki, pâdişâh, şeh ve sultan; bazen de mah ve mihr olarak görülmüştür. Güzelliğiyle büyüleyen bir perîdir. Âşığı dinden, îmândan çıkaran büt gibi de görülmüştür. Sevgili bazen bülbül, bazen de âşığın gönlünü aydınlatan bir mumdur. Âşıklar onların etrafında dönerler ve bu durumdan hiç şikâyetçi olmazlar.

Sevgili güldür. Gezdiği yerler gül bahçesidir. Âşığa ettiklerinden dolayı kâh, acımasız bir kâfir; kâh semtinin tek incisi ve gevheridir. Âşık için sevgili her zaman cânândır. Şeyh Gâlib işte bu unsurlarla sevgiliyi tasavvur etmiştir. Sevgili tüm cefalarına rağmen âşığın huzur bulduğu sevdasıdır.

Sevgilinin güzelliği ile ilgili unsurlara baktığımızda şu sonuçlara varmaktayız.

Saç ile ilgili yapılan benzetmelerde; gîsû, zülf ve mûy kelimeleri kullanılmıştır. Şekil yönünden; ejderha, zincir, kayd, kemen ve dâr, kec ü mec, âşıyan, tuzak (dâm), sünbül, gül, karanfîl, kırlangıca benzetilmiştir.

Renk yönünden; daimâ siyah ve gece gibi karanlıktır.

Koku yönünden; mis gibi kokan bir anber, sabâ yeli gibi esen hoş kokuludur. Güzel kokan bir semensâ, sünbül hatta müşgün kaynağıdır.

Perçemi kâkül ve turre olarak anılmaktadır. Turrenin amacı her zaman kargaşa yaratmaktır. Kâkül, kıvrılmış olan perçemin düşmüş hâlidir. Turre de büküm büküm olan kıvrıcık saçtır. Perçem gizlidir, onun güzelliği de bu gizliliğinden kaynaklanır. Perçeminin, yanağına doğru sarkması onu daha da ilgi çeken bir hâle getirir. Mis gibi kokar. İpek bir iplik gibidir. Bazen de nice ankaları kendine av eden bir hümâ kuşudur.

Sevgilinin kaşları; deşne, hançer, kılıç ve Zülfikâr ile birlikte anılır. Mihrab, secde ve deyr olup ibâdet yeri özelliği verilir. Şekil bakımından hilâl ve kemândır. Bazen de fitnelerle dolu bir dükkân, can alan bir kâtildir.

Gözler; çeşm, dîde, nigâh olarak da bilinir. Büyü ve sihir özellikleri göze çarpar. Kâtillik ve cellâtlık özellikleri ön planda kullanılmıştır. Şâhbâz ve şahin olarak da tasvir edilmiştir baygınlık ve mahmurluğu bakımından nergis ele alınmıştır. Bazen de ürkek bir âhûya benzetilmiştir. Yaralayıcı özelliklerinden dolayı gözler; kılıç, şemşî ve oktur. Fitneliği, büyülemesi bakımından da efsun ve sâhir denmiştir. Âşığî hasta edişi bakımından bîmâr, yarattığı sarhoşluk nedeniyle de humâr olarak anılır. Göz ile ilgili olarak yenilik olarak tâbir edeceğimiz bir özellik de kebûd olarak bahsedilmesidir. Mavi göz, daha çok 18. yy.da Nâbi, Nedîm ve Şeyh Gâlib tarafından kullanılmıştır. Sevgilinin bakışına leşker ve Cebrâ'îl de denmiştir.

Sevgilinin gamzesi de âşığî cezp etmesi bakımından ele alınmıştır. Âşığın hâlini anlamaz bir tavır içindedir. Câdu, sihir, sehhar kelimeleri en çok benzetilen öğelerdir. Öldürücü özelliği nedeniyle de cellât ve kâtil olarak nitelendirildiği örneklerimizde sıkça yer almıştır. Hançer, tîğ ve nâvek; gamze yerine kullanılan teşbihlerdir.

Kirpiklerin, müjgân ve müje olarak söylendiği de görülür. Ok gibi keskin özelliğinden dolayı tîr adı altında kullanılmıştır. Tarak benzetmesi şekil yönünden kanâatimizce en kuvvetli olanıdır. Neşter oluşu da onun keskinliğini anlatmak için verilmiş çarpıcı örneklerden biridir.

Sevgilinin yüzü her zaman parlaklığıyla ele alınmış; Güneş ve Ay'ı kıskandırmıştır. Kimi zaman dîdâr da denilen yüz bazen mâh bazen de mihr olarak betimlenmiştir. Yüz, güzellik sultanı kabul edilmiştir. Sevgilinin yüzü bir gül kadar güzel ve âteş, nâr gibi kıpkırmızıdır. Bağ ve bahçe olarak anıldığında ise bir içinde barındırdığı kaş, göz, dudak ve yanaklarla birlikte güzellik harmanı denmiştir.

Yanaklar; gül, lâle ve goncadır. Yanaklar, yüzü gibi âteş kırmızısıdır. Mis kokusu nedeniyle yâsemîni andırır. Yine yanak; yüz gibi bahçe özellikleri taşımıştır.

Sevgilinin hatt denilen ayva tüylerinden bahsederken küçük ve parlak oluşları anlatılmadan geçilmemiştir. Küçük ve kısa oluşlarından dolayı yapılan "küçük bir çocuk" benzetmesi de dikkat çekici örneklerden biridir. Şekil itibâriyle yanağa serpimiş tohum olarak düşünülmüştür. Renk yönünden; sebz, yeşil ve dû

olarak nitelendirilir. Hatt kelimesinden hareketle bazen yazı, mektûb ve nakış olarak da değerlendirilmiştir. Kokusu her zamanki gibi misk, anber, sünböldür. Misk kokması yönünden Hıtâ ile birlikte kullanılmıştır. Şekil ve renk yönünden “karınca” olarak nitelendirilmesi, ayrı bir orijinallik katmıştır. Yanak Mushaf olunca ayva tüyleri de onun âyetleri veya sûreleridir. Bazen savaşı bir asker, bazen de acımasız bir cellât olarak değerlendirilir. Eğer sevgilinin güzelliğini yok edecek olursa Âşık için düşman olması kaçınılmaz bir sonuçtur. Sevgilinin yüzünü istilâ etmesi bakımından da havâric ve zorba olarak nitelendirilmiştir. Ya gülün gölgesinin karanlığı ya da lâlenin ortasındaki siyahlıktır.

Sevgilinin boyu daima uzun ve düzgündür. Uzunluğunu anlatmak için nahl, serv ve endâm kelimeleri sıkça kullanılmıştır. Sevgili yürüdükçe âşığın aklını başından almasıyla da tam bir belâdır. Düzgün oluşuyla bir nihâldir. Bazen de fiskiyeye benzetilmiştir. Sevgilinin boyu yerine sanavber de kullanılmıştır.

Dudaklar rengi, şekli ve yuvarlaklığıyla ele alınmıştır. Can bağışlayan bir âb-ı hayattır. Hızır bile bu sırlara ulaşamaz denilmiştir. Can bağışlayan dudak Hz. İsa’ya benzetilmiştir. Renk yönünden değerli bir taş olan la’l benzetmesi yapılmıştır. Onun gibi kıpkırmızıdır. Baldan tatlı oluşuyla bir kevserdir. Mül, şarâb, sahbâ olarak da benzetmeler yapılmıştır. Hastalara ilaç oluşuyla şifâ denmiştir. O şeker gibi tatlıdır, baldır. Şekil özellikleri yönünden de açılmamış bir gonca gibi tasavvur edilmiştir. Kırmızılığı yönünden de yakutu andırır. Mücevherleri içinde saklayan bir kutuya, dürc-i gevhere benzetilmiştir.

Sevgilinin ağzı; dehân, fem olarak da ele alınmıştır. Kapalı ve küçük oluşuyla goncadır. Sürekli suskun kalışıyla bir sırdır. Dişleri; inci gibi bembeyazdır. Bu yüzden ona dürr-i dendân denilmiştir.

Benleri, siyahlık ve küçük oluşuyla ele alınmıştır. Adeta bir noktadır. Kokusuyla müşgin olarak değerlendirilmiştir. Siyahlık özelliği nedeniyle de ekseriyetle hindû olarak tasvir edilmiştir. Yine renk yönünden duman, dûd olması dikkat çekicidir. En dikkat çeken örneklerden biri de fülful (karabiber) denmesidir. Âşık çoğu zaman da sevgilinin benlerini bir yıldız kümesine benzetmiştir.

Sevgilinin gülümsemesi güzelliğine güzellik katan unsurlardan biri olarak ele alınmıştır. Hande her zaman belli belirsiz oluşuyla dikkat çeker. Tebessümün gönüldeki yaraları iyileştirici özelliklerine değinilmiştir.

Sevgilinin sînesi saf, berrak oluşuyla göze çarpar. Gerdeni, süt kadar bembeyazdır. Gerdanındaki benleri âşığın aklını başından almaya yeterlidir. Sevgilinin eli de bir diğer güzellik unsurlarından olup; onun elini öpmek âşık için bir hediyedir. Daha çok dest olarak anılır. Sevgilinin bedeni gümüş renkli olarak betimlenmiştir. Gümüş bedenine, kollarındaki bazularına nil nakşedilmiş gibidir.

Yukarıdaki açıklamalar doğrultusunda; sevgilinin güzellik unsurlarının anlatılışında kullanılan hayal ve mazmunların dikkat çekiciliği gözümüze çarpmaktadır. Bunda Şeyh Gâlib'in sanatının gücü ve ihtişamının rolünün tartışılmaz bir gerçek olduğunu düşünüyoruz.

Yalnız, bahsetmeden geçemeyeceğimiz bir diğer nokta vardır ki; o da Şeyh Gâlib'in bazen sevgiliden yana yüz çevirmesidir. Edebiyatta "Vâsûht Tarzı" denilen bir anlayışın izlerini onda görmek çalışmamız için dikkat çekici olmuştur. Âşık için sevgili ne kadar vazgeçilmez olsa da ona eleştirel bir gözle de bakmaya devam ediyor. Bu anlayış Dîvân edebiyatımız için önemli bir farklılıktır. Beyitlerimizde bunun örneklerini verdiğimiz için kısaca bahsetmek istiyorum. Âşık, sevgilinin ben ve ayva tüylerinden yüz çeviriyor. Her derda devâ olarak gördüğü gözlerinden hasta olarak bahsediyor. Âşık bazen o kadar ümitsizdir ki sevgilinin şeker saçan dudağını bile öpmek istemez. Bu akımın daha çok 18.yy. dönemi geçerli olduğunu ve Şeyh Gâlib'de daha belirgin bir hâl aldığını da yararlandığımız kaynaklardan öğrendik. Bu tarz ile ilgili beyitlerden birkaçını örnek olarak vermeyi çalışmamız adına faydalı bulmaktayız:

Âşık sevgiliye sitem etmektedir. Onun haline gülmesini istiyor. Sevgilinin baldan tatlı gülücüğü zehir yuttu demektedir. Âşık, sevgilinin ona gülümsemesini bir lütuf olarak görür.

Anıp ey şîr-i mestim gül hemân hâl-i dil-i zâra

Şeker-handîñ çün ol çok zehr yutdu hatırıñ hoş tut

G(27/4)

Âşık bezgin ve ümitsiz bir ruh hali içindedir. Gül terli sarhoş sevgiliyi görmek istemeyen âşık, onun şeker saçan dudağını da öpmek istemez.

Ser-mest-i gül-‘arak görüp ol yârı n’eyleyim

Bûs eyleyip o la‘l-i şeker-bârı n’eyleyim

G(224/1)

Yine de tüm bunlara rağmen Şeyh Gâlib’in sevgilisinin güzelliği dillere destandır. Sebk-i hindi akımı doğrultusunda eşsiz benzetmeleri ve tamlamalarıyla sevgiliyi öyle güzel anlatır ki adeta bir tablo gibi okuyucunun zihninde canlandırır.

Sevgilinin dudağındaki tüylerin hayaliyle döktüğü yaşlardan kirğiğine bulaşan kan, ona sanki vefa bağında geveze bir papağan gibi görünür.

Gûya hayâl-i hatt-ı lebiñle müjemde hûn

Bâğ-ı vefâda tûtî-i zenbûrdur baña

G(1/6)

Çalışmamızın ikinci bölümünü teşkil eden “Sevgili İle İlgili Diğer Unsurlar” bölümünden elde edilen sonuçları şöyle açıklayabiliriz:

Sevgilinin busesini ele aldığımızda onun en önemli özelliği ölüye bile can vermesidir. Buse dudaklarla birlikte anılır. Sevgilinin dudağının gül öpüşünün zevkini hiçbir şey veremez. Âşık bu buseyi arzulayarak sevgiliye olan hayranlığını günden güne artırır.

Bir diğer unsur da sevgilinin semtidir. Semt; kûy, mahalle, yurt olarak da ele alınır. Burası sevgilinin oturduğu yerdir. Âşık hep burada kalmak ister. Sevgili yurdunda bir sultandır. Sitem çekenlerin hep sevgilinin semtinde toplandığını gördük. Sevgilinin bulunduğu yerde âşıklara cefalar vardır. Sevgilinin ölümsüzlük ülkesine ulaşmak özlemlerin en büyüğüdür.

Sevgilinin eşiği, ayağı ve ayağının tozu âşık için çok önemlidir. Âşık, ayak toprağı olmaya hazırdır. Sevgilinin ayağını öpmek âşık için bir lütuftur. Sevgilinin ayağının toprağında öyle cevherler vardır ki periler bu topraktan gözlerine sürme çekerler.

Sevgilinin giydikleri de en az güzellik unsurları kadar önem taşır. Eteğini öpmek âşıklar için bir hediye sayılmıştır. Sevgilinin başındaki poşusunun saçığının omzundan döküldüğünü gören âşıklar hayranlıktan deliye dönerler. Sevgilinin eteğiyle ilgili anılan unsurlarda Yusuf ile Zeliha ilişkisine de yer verilmiştir. Yarılıp parça parça olsa da Zeliha gibi eteğine sarılıp, eteğini tutar.

Ele aldığımız diğer unsur sevgilinin kelimidir. Sözler sedef gibi parlak bir inciye benzetilmiştir. Âşıklar bu sözü duymak için hep hazırda beklerler.

Şeyh Gâlib Dîvânı’nda sevgilinin güzellik unsurlarını tespit ettikten sonra bunun diğer dîvân şâirleri içindeki yerini belirlemek amacıyla karşılaştırma çalışması yapmayı düşündük. Bu çalışma için Cemal Kurnaz’ın hazırlamış olduğu Hayâlî Bey Dîvânı Tahlîli adlı eseri esas aldık. İndeks çalışmalarının artmasıyla dîvânlar arasında bu tip çalışmalarının alanının daha da geniş olacağını düşünüyoruz. Şimdilik, bu iki dîvânın mukayesesini yapmaya çalıştık.

Sevgiliyle İlgili Benzetmeler

AY (Mâh, Meh, Mehveş, Mehpâre): Hayâli Bey 34 / Şeyh Gâlib 67

Mihr (Güneş): Hayâli Bey 20 / Şeyh Gâlib 7

Büt, Put : Hayâli Bey 30 / Şeyh Gâlib 4

Peri: Hayâli Bey 14 / Şeyh Gâlib 11

Gül, Gonca: Hayâli Bey 14 / Şeyh Gâlib 6

Pâdişah: Hayâli Bey 53 / Şeyh Gâlib 33

Şahbaz: Hayâli Bey 2 / Şeyh Gâlib 1

Sevgilide Güzellik Unsurları

SAÇ (Zülf, Gîsû, Turra, Kâkül, Perçem): Hayâli Bey 54 / Şeyh Gâlib 158

Dâr: Hayâli Bey 5 / Şeyh Gâlib 1

Küfr: Hayâli Bey 2 / Şeyh Gâlib 7

Dâm, Tuzak: Hayâli Bey 12 / Şeyh Gâlib 4

Gece: Hayâli Bey 4 / Şeyh Gâlib 1

Leylâ: Hayâli Bey 5 / Şeyh Gâlib 1

Gölge: Hayâli Bey 2 / Şeyh Gâlib 2

Gölgelik: Hayâli Bey 1/ Şeyh Gâlib 1

Sümbül: Hayâli Bey 16 / Şeyh Gâlib 8

Kemend: Hayâli Bey 4 / Şeyh Gâlib 2

Zencir: Hayâli Bey 6 / Şeyh Gâlib 8

ÇEŞM (Göz, Ayn, Dîde): Hayâli Bey 9 / Şeyh Gâlib 80

Ahu: Hayâli Bey 3 / Şeyh Gâlib 2

Bîmâr: Hayâli Bey 5 / Şeyh Gâlib 12

Nergis: Hayâli Bey 6 / Şeyh Gâlib 9

Cellad: Hayâli Bey 1 / Şeyh Gâlib 2

Şahbaz: Hayâli Bey 9 / Şeyh Gâlib 8

Fitne, Câdû, Sehhâr: Hayâli Bey 6 / Şeyh Gâlib 8

Sarhoş: Hayâli Bey 6 / Şeyh Gâlib 12

GAMZE: Hayâli Bey 5 / Şeyh Gâlib 43

Cellâd, Hûn-rîz, Zâlim: Hayâli Bey 9 / Şeyh Gâlib 17

Ok: Hayâli Bey 12 / Şeyh Gâlib 13

Gammaz: Hayâli Bey 1 / Şeyh Gâlib 1

BEN (Hâl): Hayâli Bey 10 / Şeyh Gâlib 9

Dâne: Hayâli Bey 13 / Şeyh Gâlib 2

Yıldız: Hayâli Bey 4 / Şeyh Gâlib 1

Anber, Misk: Hayâli Bey 5 / Şeyh Gâlib 3

Nokta: Hayâli Bey 2 / Şeyh Gâlib 1

Hindû: Hayâli Bey 9 / Şeyh Gâlib 2

HATT (Ayva tüyleri): Hayâli Bey 22 / Şeyh Gâlib 63

Sebz: Hayâli Bey 4 / Şeyh Gâlib 5

Duman: Hayâli Bey 2 / Şeyh Gâlib 3

Anber, Misk: Hayâli Bey 9 / Şeyh Gâlib 6

Benefşe: Hayâli Bey 1 / Şeyh Gâlib 1

Karınca: Hayâli Bey 2 / Şeyh Gâlib 2

Âyet: Hayâli Bey 1 / Şeyh Gâlib 2

KAŞ (Ebrû): Hayâli Bey 9 / Şeyh Gâlib 41

Keman, Yay: Hayâli Bey 35 / Şeyh Gâlib 6

Hilâl: Hayâli Bey 13 / Şeyh Gâlib 2

Mîhrâb: Hayâli Bey 5 / Şeyh Gâlib 2

Kılıç: Hayâli Bey 3 / Şeyh Gâlib 2

YÜZ, YANAK (Rûy, Dîdâr, Ruh, Had, İzâr): Hayâli Bey 48 / Şeyh Gâlib 51

Âyîne: Hayâli Bey 10 / Şeyh Gâlib 6

Gül: Hayâli Bey 3 / Şeyh Gâlib 9

Ateş: Hayâli Bey 7 / Şeyh Gâlib 17

Al: Hayâli Bey 1 / Şeyh Gâlib 3

Ay: Hayâli Bey 32 / Şeyh Gâlib 10

Kâbe: Hayâli Bey 5 / Şeyh Gâlib 1

Mum: Hayâli Bey 12 / Şeyh Gâlib 2

Semen: Hayâli Bey 4 / Şeyh Gâlib 3

Gülşen: Hayâli Bey 11 / Şeyh Gâlib 1

Cennet: Hayâli Bey 3 / Şeyh Gâlib 1

Güneş: Hayâli Bey 28 / Şeyh Gâlib 1

BOY (Kad, Kâmet, Endâm): Hayâli Bey 5 / Şeyh Gâlib 20

Serv: Hayâli Bey 32 / Şeyh Gâlib 10

Fidan: Hayâli Bey 10 / Şeyh Gâlib 1

Sanavber: Hayâli Bey 2 / Şeyh Gâlib 1

KİRPİK: Hayâli Bey - / Şeyh Gâlib 15

Ok: Hayâli Bey 17 / Şeyh Gâlib 8

AĞIZ, DUDAK (Dehân, Fem, Leb): Hayâli Bey 20 / Şeyh Gâlib 40

Lâ'l: Hayâli Bey 23 / Şeyh Gâlib 20

Ab-1 Hayat: Hayâli Bey 5 / Şeyh Gâlib 3

Gonca: Hayâli Bey 19 / Şeyh Gâlib 7

Şirin: Hayâli Bey 10 / Şeyh Gâlib 7

Hızır: Hayâli Bey 2 / Şeyh Gâlib 1

Güher: Hayâli Bey 1 / Şeyh Gâlib 2

Kevser: Hayâli Bey 2 / Şeyh Gâlib 1

Mey: Hayâli Bey 15 / Şeyh Gâlib 2

DİŞ (Dendân): Hayâli Bey - / Şeyh Gâlib 3

İnci: Hayâli Bey 11 / Şeyh Gâlib 1

SİNE, GERDAN: Hayâli Bey 5 / Şeyh Gâlib 7

CİSİM, TEN, BEDEN: Hayâli Bey 6 / Şeyh Gâlib 5

Sevgiliyle İlgili Diğer Hususlar

SÖZ (Güftâr): Hayâli Bey 1 / Şeyh Gâlib 2

Buse: Hayâli Bey 4 / Şeyh Gâlib 2

Eşik, Kapı: Hayâli Bey 24 / Şeyh Gâlib 4

Hâk: Hayâli Bey 12 / Şeyh Gâlib 4

Kûy: Hayâli Bey 35 / Şeyh Gâlib 5

El (Dest): Hayâli Bey 6 / Şeyh Gâlib 2

Sevgilinin güzellik unsurları adlı çalışmamızda elde edilen sonuçlar ışığında, çağının ustalarından biri olan Şeyh Gâlib'in dilinin temiz, söyleyişinin zarif, hayallerinin güçlü ve orijinal olduğunu görmekteyiz. Onu sadece dilde yaptığı yenilikler, imajlarındaki o görkemli renkler bakımından düşünmemeliyiz. İlâhi ve beşeri sevgilinin tüm unsurlarını ustaca kaleme almıştır. Şiirlerinde yaşadığı dönemin izlerini yansıtan, Sebk-i Hindî akımının öncülerinden, güçlü bir şairdir. O kendinden önceki şairlerin etkilerini taşıyan, hepsinden ayrı ayrı aldığı özellikleri kendine has üslubuyla harmanlayan ve kendinden sonraki şairlere de rehber olan bir üstaddir.

KAYNAKÇA

- Aktaş, Şerif (1995), “Bir Anlayışın Romanı: Hüsn ü Aşk”, Şeyh Gâlib Kitabı, , İstanbul: İ. Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları No:18, s.123-130
- Arı, Ahmet (2008), Gâlib Dede’nin Aşk Ateşi, İstanbul: Profil Yayıncılık
- Ayvazoğlu, Beşir (1995), “Şeyh Gâlib’in Hayatı”, Şeyh Gâlib Kitabı, İstanbul: İ. Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları No:18 s.15-37
- Ayvazoğlu, Beşir (1995),” Yaşayan Şeyh Gâlib”, Şeyh Gâlib Kitabı, , İstanbul: İ. Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları No:18, s.142-149
- Babacan, İsrail,(2010), “Şeyh Gâlib’in Gazellerinde Vâsûht Tarzı Aşkın İzleri”, Türklük Bilimi Araştırmaları, 28, 57-68,
- Devellioğlu, Ferit (2006), Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara:Aydın Kitabevi Yayınları
- Dilçin, Cem (2000), Örneklerle Türk Şiir Bilgisi, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
- Gibb, E.J.W. (1999), “Şeyh Gâlib” maddesi, Osmanlı Şiir Tarihi III-V, Yayın no:293, Ankara: Akçağ Yayınları, s.387-407
- Güler, Zülfi, “Şeyh Gâlib Divânında Ayna Sembolü”, (2004) Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:14, Sayı:1, Sayfa:103-121
- Güler, Zülfi,” Şeyh Gâlib Divanında Deyimler”, (2011), e-Journal of New World Sciences Academy, Volum 6, Number 3 s.433-455
- Gürer, Abdülkadir,(2000) “Şeyh Gâlib’in Şiirlerinde Bir Anlatım Özelliği”, Türkoloji Dergisi, Cilt:13, Sayı:1, s.99-108
- Horata, Osman (2007), “Klasik Zevkte Bedii Söylem: Sebk-i Hindî Şâirleri”, Türk Edebiyatı Tarihi 2, İstanbul: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay. s. 484-492

Horota, Osman,(2012),XVIII. Yüzyıl Türk Edebiyatı, Unit (1,6), Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını, no:2459

İpekten H. , M. İsen, T. Karabey, M. Akkuş (1987), “XVIII. Yüzyıl Dîvân Nazmı”, Büyük Türk Klasikleri, İstanbul:Ötüken-Söğüt Yay. C.6, s. 193-414

İpekten, Haluk (2008), Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz, İstanbul: Dergah Yayınları

İpekten, Halûk,(2006) Şeyh Gâlib Hayatı, Sanatı ve Eserleri, Akçağ Yayınları

İsen, M. , Horata, O. , Macit, M. , Kılıç, F. , Aksoyak, İ. H. (2009): Eski Türk Edebiyatı El Kitabı, Yayın no:10, Ankara: Grafiker Yayıncılık

İsen, Mustafa (1995), “Osmanlılarda Devlet-Sanat İlişkisi ve Bu İlişkinin III. Selim’le Şeyh Gâlib’deki Görüntüsü”, Şeyh Gâlib Kitabı, (hz. Beşir Ayvazoğlu), İstanbul: İ. Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Daire Başkanlığı Yay.s. 39-44

Kabaklı, Ahmet (1994), “Şeyh Gâlib” maddesi, Türk Edebiyatı, İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, C. 2, s. 739-755

Kalkışım, Muhsin,(1994), Şeyh Gâlib Divânı, Ankara: Akçağ Yayınları

Kardaş, Sedat,(2012) “Divân Şiirinde Resim ve Heykel”, A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 47, s. 119-146

Kurnaz, Cemal,(1996), Hayâlî Bey Dîvânı’nın Tahlîli, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları

Mum, Cafer(2012), XVIII. Yüzyıl Türk Edebiyatı, Unit(4,5), Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını, no:2459, s.76-99

Okay, Orhan (1995),” Gâlib Dede’nin Dramı”, Şeyh Gâlib Kitabı, , İstanbul: İ. Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları No:18, s. 77-83

Pala, İskender (1995), “Gâlib Vardur Şeyh Gâlib’den İçeru”, , Şeyh Gâlib Kitabı, , İstanbul: İ. Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları No:18, s.160-174

Pala, İskender(2004) Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, İstanbul: Kapı yayınları

Pala, İskender(2005), Şeyh Gâlib Şahane Gazeller 5, İstanbul: Kapı Yayınları,

Sefercioğlu, Nejat (1999), “Dîvân Şiirinde Mûsiki İle İlgili Unsurların Kullanılışı”, Osmanlı C.9, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, s. 649-668

Sefercioğlu, Nejat (2004), “Divân Şiirinde Tarak ve Ayna”, Saç Kitabı, (Ed. Emine Gürsoy Naskali), İstanbul , s. 203-239.

Şahin, Kürşat Şâmil(2011), “Sevgilinin Güzellik Unsurlarından Saç ve Saçın Âşık Üzerindeki Etkisi”, Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 6/3 Summer, p. 1851-1867 Turkey

Şahin, Kürşat Şâmil(2012), “Klasik Türk Edebiyatında Sevgilinin Ayva Tüyü/Hat”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt:5, Sayı:23, s.385-407

Tanyıldız, Ahmet(2009), “Sevgilide Güzellik Unsuru Olarak Saç”, Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 4, Issue 2, 943-960

Taştan, Erdoğan (2012), “Şeyh Gâlib ve Yayınlanmamış Şiirleri”, Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 7/4, p.2825-2855

Türinay, Necmettin (1995), “Klasik Hikâyenin Son Zirvesi: Hüsn ü Aşk”, Şeyh Gâlib Kitabı, , İstanbul: İ. Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları No:18, s.87-122